

Бібліотека «Шкільного світу»
Заснована у 2003 р.

**ПІДГОТОВКА
ДО ЗНО:
ВЛАСНЕ
ВИСЛОВЛЮВАННЯ**

**Українська мова та література.
Бібліотека**

*Відповідає програмам
Міністерства освіти
і науки України*

Київ
«Шкільний світ»
2011

ВСТУП

*Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється-ожива,
Як їх почує!..*
Т. Шевченко

У посібнику подається опорний конспект із написання власного висловлювання, яке входить до завдань ЗНО, адресоване й учителеві, й учневі.

Пропонується по 3 варіанти виконання кожної теми творчого завдання, системно подано додаткові матеріали для написання власного висловлювання (тези, висновки, приклади з літератури, історії, вислови відомих людей).

Матеріал структуровано згідно з вимогами УЦОЯО України.

Рекомендовано для використання при підготовці старшокласників до ЗНО.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ ВЛАСНОГО ВИСЛОВЛЮВАННЯ УЧНІВ

Наталія НЕСТЕРЕНКО, методист міського методичного кабінету установ освіти;
Оксана РОЄНКО, керівник міської творчої групи, учитель української мови та
літератури Черкаської СЗШ № 18, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист

1. Вимоги до висловлювання

Учасник тестування:

- має право висловлювати будь-яку точку зору (екзаменатори її можуть не поділяти);
- повинен висловити свою точку зору та обов'язково навести аргументи на її підтвердження;
- чітко сформулювати тезу;
- на її підтвердження навести 2—3 переконливі аргументи;
- навести приклади з художньої літератури;
- приклади з історії, суспільно-політичного або власного життя;
- оформити висновок, який впливає зі сказаного вище, а також відповідає тезі;
- дотримуватися логіки викладу;
- дотримуватися вимог певного стилю;
- грамотно записати текст.

Обсяг висловлювання — 200—250 слів (роботи, в яких менше 100 слів, не перевіряються).

Тип мовлення — твір-роздум (теза, аргументи, приклади, висновок).

Робота обов'язково повинна відповідати темі (розкривати тему).

2. Зміст висловлювання

Учень чітко формулює тезу. Теза передує аргументам. Учень використовує мовні конструкції на зразок *я вважаю, на мою думку*. Можна подати дві тези й аргументувати кожну окремо.

Учень наводить принаймні два доречних докази, підстави для обґрунтування, підтвердження висловлюваної тези. Аргументи передують прикладам.

Учень може використовувати мовні конструкції типу *тому що, це доводить, це засвідчує, свідченням цього є, доказом цього може бути*.

Учень наводить принаймні один доречний приклад з історії, суспільно-політичного чи власного життя.

Учень може використовувати мовні конструкції на зразок *наприклад, прикладом може слугувати, не можна не згадати*.

Учень будує висловлювання логічно й послідовно, використовуючи слова та словосполучення *по-перше, по-друге, з цього випливає, як уже говорилося, повертаючись до думки, як можна побачити*.

Текст членується на абзаци.

Висновок має відповідати тезі й органічно впливати з аргументів і прикладів. Учень може використовувати мовні конструкції на зразок *отже; таким чином; можна зробити висновок, що*.

Потрібно дбати про мовне оформлення — орфографічну та пунктуаційну грамотність, лексичне багатство: оригінальність, наявність великих і невеликих за обсягом цитат.

Зміст твору повинен мати суворо впорядковану логіку, що добре простежується.

Необхідна відповідність стилю й змісту твору.

Слід уникати фамільярності відносно авторів, про котрих мовиться: не можна називати письменника Микола (про Гоголя).

Наявність епіграфа не є обов'язковою вимогою до твору.

3. Поради учням

1) Учність спостерігати навколишній світ, аналізувати вчинки та дії людей і себе самого, робити правильні висновки. Випишіть цитати, афоризми, прислів'я, приказки (деякі з них завчіть).

2) Уясніть для себе побудову твору-роздуму: теза, доведення, пояснення, приклади, висновок.

3) Продумайте весь зміст висловлювання, як він буде відповідати запропонованій темі (сформульованій тезі). Уникайте загальних фраз.

4) Цитуючи, не спотворюйте змісту висловлювання, правильно зазначайте автора.

5) Висловлюйте власну позицію, свій погляд на ситуацію чи обставини.

6) Уважно підбирайте лексику для свого висловлювання: вона має відповідати стилю, уникайте русизмів, уживання слів у невластивих їм значеннях.

7) Звертайте увагу на правильність граматичних форм, які ви використовуєте, на доцільність уживання того чи іншого прийменника.

8) Перевірте написане, щоб не було орфографічних та пунктуаційних помилок.

9) Дбайте про різноманітність синтаксичної будови тексту: використовуйте складні речення з однорідними, відокремленими членами; речення, ускладнені вставними словами; різноманітні способи передачі чужого мовлення.

10) Використовуйте мовленнєві звороти: *на мою думку, по-моєму, я вважаю, я переконаний, мені хочеться зробити висновок, я передбачаю, я можу з упевненістю сказати (стверджувати), вважаю за доцільне.*

11) Виділяйте абзаци, структуруйте текст.

12) Пам'ятайте про особливості публіцистичного стилю мовлення: закличність, пристрасність, оцінний характер, вживання спонукальних, окличних речень, риторичних запитань.

13) Не перекручуйте факти чи події.

14) Керуйтеся вимогами щодо мовлення:

- **послідовність** — стежте за порядком викладу думок, робіть переходи, висновки, узагальнення;

- **багатство словника** — вживайте різноманітні слова й речення, намагаючись не повторювати тих самих слів і однакових речень;

- **точність** — добирайте найбільш точні слова;

- **виразність** — добирайте слова й вирази, які найбільш яскраво передають основну думку;

- **правильність** — правильно будуйте речення.

15) У творі на морально-етичну тему розкривайте риси характеру людини, її поведінку в родині, колективі, ставлення до друзів, вчинки в згоді з такими поняттями, як совість, доброта, чесність, милосердя.

16) У творі на суспільну тему порушуйте й розвивайте питання громадського характеру, важливі для суспільства в цілому, наприклад, як працює в місті транспорт, як дбає місцева влада про відпочинок школярів під час канікул, в якому стані міські парки та сквери, який стан доріг.

4. Методика перевірки завдання (роздум)

Як оцінювати відкрите завдання (роздум)

1) Оцінюйте учнівський текст-роздум із погляду вимірюваних результатів навчання. Якщо, наприклад, запитання розроблене для вимірювання здатності аргументувати тезу, відповідь слід оцінювати з погляду того, наскільки правильно учень добирає аргументи, інтерпретує їх. Усі інші чинники варто ігнорувати, наприклад, цікаву інформацію, яка, однак, не стосується тези, що потребує обґрунтування.

2) Виставляйте бали за завдання з розгорнутою відповіддю, застосовуючи певні критерії, як це робиться на зовнішньому тестуванні.

3) Оскільки зразок розгорнутої відповіді підготувати неможливо, тому потрібно попередньо визначити набір критеріїв, кожному з яких присудити конкретну кількість балів. Критерії, за якими роблять висновок про якість тексту-роздуму, визначають вимірюваним результатом навчання. Серед критеріїв, за якими оцінюють відповіді на зовнішньому екзамені, такі:

- чи правильно сформульована теза;
- чи наведено аргументи (з літератури, життя);
- чи переконливі аргументи;
- чи зроблено висновок;
- чи логічно викладено думки.

4) Роздум оцінюють у 12 балів:

(12 балів за зміст + 12 балів за мовленнєве оформлення) / 2.

Схему оцінювання, яка дає перелік критеріїв та кількість балів за відповідність роботи кожному критерію, подано в таблиці, яку застосовували на зовнішньому тестуванні з української мови.

5. Поради учням щодо виконання відкритого завдання Частини 2

Загальні зауваження

Щоб одержати високий бал, виконайте такі умови:

- повно й вичерпно ствердьте або спростуйте думку, сформульовану одним чи кількома реченнями в умові завдання;
- дотримуйтесь будови тексту-роздуму (теза, аргументи, висновок);
- чітко викладіть тезу, яку треба довести;
- наведіть два-три переконливі докази, які найкраще аргументуватимуть міркування; доцільно проілюструйте думки посиланнями на приклади з художньої літератури (зазначте назву твору, порушену проблему, назвіть художній образ (образи), через який (які) автор її (їх)

г) кожен абзац зосереджено на одній мікротемі, переходи між абзацами плавні й умотивовані;

г) висновок випливає з наведених аргументів.

3. Зверніть особливу увагу на дібрані аргументи, зокрема:

а) аргументи переконливі (у роботі має бути не менше як два докази);

б) ви використали як доказ приклади з художньої літератури, зазначили прізвища письменників і назви творів, у яких розкрито порушену проблему, прокоментували історичну подію, що ілюструє ваші міркування, або коротко розповіли факт із життя тощо. Пам'ятайте: що різноманітніші й переконливіші докази, то вищим балом буде оцінено роботу;

в) наведені приклади доречні й розкриті повно.

4. Мовленнєве оформлення відповідає таким критеріям:

а) мовлення виразне, точне, усі слова вжито у властивому їм лексичному значенні;

б) письмове висловлювання відзначається багатством словника, лексичною та синтаксичною різноманітністю, граматичною вправністю;

в) робота оформлена відповідно до норм орфографії та пунктуації. Не користуйтеся коректором, виправляючи помилки.

За написання творчої роботи ви можете одержати від 0 до 12 балів.

Поради щодо виконання відкритого завдання подано за посібником: Коваленко Л., Глазова О., Ломакович С., Лук'янчук Т., Пастушенко Н. та ін. Зовнішнє оцінювання з української мови. Інформаційні матеріали. — К., 2006. — С. 15—16.

ТВОРЧІ РОБОТИ ТА РОБОЧІ МАТЕРІАЛИ

ТВІР НА ТЕМУ: «МОВА — ЗАПОРУКА ІСНУВАННЯ НАРОДУ» (І. ОГІЄНКО)

Неоніла КОЗОВА, учитель української мови та літератури ЗОШ № 25, м. Черкаси

Варіант 1

*Допоки мова є — народ не гине,
а воскресає, наче фенікс-птах.*

Н. Поклад

Так, я вважаю, що без мови неможливе існування народу, адже це та скарбниця духовності, яка ввібрала в себе відомості про звичаї, традиції, побут українців, яка доносить до нас славні сторінки історії і плекає надію на краще майбуття.

Як на мене, мова — це яскраве вираження всього того, що нас захоплює, що ми почуваємо, про що думаємо, того, що ми звемо духом або душею. Безперечно, мова не може існувати відокремлено, і тут виникає поняття — народ. Саме народ дає мові силу й красу. Це доводить, що народ і мова — поняття нерозривні. І доки живе мова — житиме й народ. Не стане мови — не стане народу: він геть розпорозиться поміж сильнішими народами.

Захищаючи рідну мову, ти захищаєш свій народ, його гідність, його право на існування, право на майбутнє. Підтвердженням цього є рядки вірша М. Рильського:

*Як парость виноградної лози,
Плекайте мову.
Пильно й ненастанно
Політь бур'ян. Чистіша від сльози
Вона хай буде...*

Дійсно, у наших руках майбутнє нашої мови, а значить, і нашої нації. Саме ми ще маємо час возвеличити нашу мову, вивести її на новий щабель розвитку.

Мова — це те, що єднає нас. Тож, як казав відомий український поет В. Сосюра:

*Ми з нею відомі усюди,
Усе в ній, що треба нам, є.
А хто свою мову забуде,
Той серце забуде своє.*

Звертаючись до історичного минулого української нації, осмислюючи його духовні цінності, хотілось би бачити у своїх співвітчизниках кращі риси наших предків, які були носіями мови, гуманності, патріотизму, волелюбності. Прикладом може слугувати існування козацької вольниці — Запорозької Січі. Спробуймо уявити, що могло б статися з нашим народом, якби не було цієї воєнно-адміністративної держави. Очевидно, тоді б зовсім не стало України, не стало б українського народу, не стало б мови, як не стало на землі багатьох народів, яких розтоптала жорстока дійсність.

Із цього випливає, що наш народ існує, тому що його оборонили й відстояли мужні лицарі Запорожжя. Наперекір усім обставинам вони вибороли нам право жити на своїй землі й бути українцями.

Хочеться вірити, що українська мова буде державною не лише на папері, що ми не зрідка, а завжди чутиємо її на вулиці, спілкуватимемося нею, думатимемо українською. Як можна побачити, поки не прийде до нас усвідомлення необхідності використання мови, доти не зможемо ми в повній мірі вважати себе великою європейською державою.

Отже, повертаючись до думки: мова — це запорука існування народу, можна зробити висновок, що це — першооснова буття народу, це сила, і слава, і будучність нації.

Переконана, що мова — це генетичний код нації, який поєднує минуле із сучасним, програмує майбутнє й забезпечує буття нації у вічності.

Варіант 2

*І найперше було Слово.
І розмовляли квіти,
І цвів мак
Україною.
І йшли віки,
І були українці,
І створилося
Слово Українське...
Степан Сапеляк*

Рідна мова... То чистилище душі нашої, криниця невичерпної краси, що не дала обірватися струнам національним. Це мова землі й вітру, сонця й зір, росинки й травинки. А бере вона силу із людського духу, із любові до землі, до нашої пам'яті.

Я переконана, що мова — це сутність людини, це першоелемент і запорука буття народу, нації. Це не лише засіб творчості, це — душа народу, його самобутність, неповторність, це цвіт і зав'язь, без неї дерево національного життя в'яне й засихає.

По-перше, якщо відібрати в народу мову, — він загине як народ, як нація.

По-друге, не може жити країна без мови, як не може жити людина без серця, без душі. Тому й бережуть народи свій неоціненний скарб навіть під будь-яким гнітом. Зберіг свою мову й український народ. Мені імпонують слова, сказані В. фон Гумбольдтом: *«Мова народу — його дух, і дух народу — це його мова»*.

Протягом століть її невпинно шліфували в усному мовленні й прості селяни, і козаки-лицарі, і мандрівні поети-співачи, кобзарі й бандуристи. Потім за допомогою І. Котляревського, Т. Шевченка, М. Куліша виникла літературна мова, що зблизила народну мову з писемною і стала основою сучасного мовлення. І заблищала вона дорогоцінним діамантом серед інших мов світу.

Наприклад, М. Рильський у своїх віршах закликав нас любити рідну мову та зберегти її для нащадків. Одним із найкращих віршів М. Рильського є «Рідна мова». Поет радить учитись у народу, в якого *«кожне слово — це перлина, це праця, це натхнення, це людина...»*. Замислюючись над рядками цього вірша, я уявляю собі історичні події того часу, коли рідну мову *«... в ярмо хотіли запрягти, як дух степів, гарячу, і осліпити, й повести на чорні торжища незрячу...»*.

Не можна не згадати, як українську мову забороняли різними циркулярами, указами, називали мужицькою... Пізніше, за часів тоталітарного режиму, закривали українські школи, штучно підносили престиж російської (бо нею розмовляв бюрократичний апарат влади), усіляко заохочували небажання різних безбатченків її вчити.

Та ще й зараз деякі наші співвітчизники відстоюють інтереси російської мови. Ніхто не забороняє народам, які проживають на українській території, розвивати національні мови. Але не слід забувати про необхідність вивчення державної мови. Якщо будемо знати рідну мову — будемо господарями у своєму домі. Мені й моїм ровесникам треба навчитися поважати рідну мову, не соромитись її, бо це мова Великого Кобзаря, це мова наших матерів.

Таким чином, це аксіома: буде мова — буде й народ. Пам'ятаймо Шевченкове: станьмо на сторожі слова, й розквітне держава, народ, мова! Боротьба за волю й співуче слово триває, бо вічним є народ, його національна свідомість, його культура й рідна мова.

Варіант 3

*Раби — то нація, котра не має Слова.
Тому й не може захистить себе.*

О. Пахльовська

На мою думку, якщо ми будемо боротися за рідну мову, захищатимемо її, вивчатимемо, то будемо вічні як народ. Відстоюючи рідну мову, ти захищаш свій народ, його гідність, його право на існування, право на майбутнє. Не ухиляйся від цієї боротьби!

Володіння рідною мовою — не заслуга, а обов'язок патріота. Розмовляй рідною мовою — своєю й свого народу: скрізь, де її розуміють, з усіма, хто її розуміє. Люди, які забувають і зневажають рідну мову, гідні тільки жалю. Самі не розуміючи, що коять, вони зазнають непоправної втрати, стають на шлях найбільшого злочину проти культури всього людства, бо народ може відбудувати все, але мову відновити не можна. Це засвідчує, що нація зникає, настає її історична смерть.

Ми можемо знайти в історії не тільки сумні сторінки, а й ті, якими маємо пишатися. Прикладом може слугувати класична українська література, яка, починаючи від Шевченка чи навіть від Котляревського,

показала нам приклад того, як треба ставитися до народної мови, цього ясного й справді цілющого джерела. Калиноюю, солов'їною називали прекрасну українську мову поети. Але мова може бути не тільки барвінковою, вона буває і зняряддям боротьби:

*Слово, чому ти не твердая криця,
Що серед бою так ясно іскриться?
Чом ти не гострий, безжалісний меч,
Той, що здійма вражі голови з плеч?* (Леся Українка.)

Коли народ через свою несвідомість чи під тиском зовнішніх обставин перестає плекати найважливіше — рідну мову, зрікається найцінніших скарбів, здобутих пращурами, він прирікає себе на самогубство. Але ми відстояли свою вільну, незалежну державу — Україну й повинні боротися за відродження української мови, українського менталітету, бо в них — запорука культури, освіченості українців і збереження їх власної й національної гідності та самосвідомості.

Сьогодні в Україні існує проблема оволодіння рідною мовою. Вважаю, що існує вона тільки для частини дорослого населення. Для нас, нинішніх школярів, це питання вирішене: уже з дитинства ми чуємо й вивчаємо рідну мову.

Ставлення до рідної мови — це те саме, що й ставлення до Батьківщини. Любити свою Батьківщину й не знати мову, якою говорить абсолютна більшість її населення і яка є державною, — це два несумісні поняття.

Отже, слід пам'ятати, що мова народу — його серце, відображення всього змісту життя, це не тільки засіб спілкування, а й бездонна криниця, яка містить інформацію про світ, насамперед про свій народ. Якщо ми маємо Слово, Мову, то зможемо захистити себе й будемо вічно на цій землі народом, нацією.

Факти з літератури

Тарас Шевченко одним із перших наголосив, що слово є охоронцем народу. Пам'ятаєте: *«Возвеличу малих отих рабів німих! Я на сторожі коло них поставлю слово!»*? Тільки слово рідної мови може оберігати людину й народ: *«Ну що б, здавалося, слова... Слова та голос — більш нічого. А серце б'ється-ожива, як їх почує!...»*. Це багато разів підтвер-

джували люди на чужині, в яких серце починало калатати, а очі шукали людину, яка заговорила рідною для них мовою.

Великий Кобзар залишив неперевершений духовний заповіт нашому народові. Його думки звучать як наказ: берегти Україну та її Слово, її мову. Адже мова — душа народу, його зброя. Леся Українка, яка вважала Тараса Шевченка своїм духовним учителем, уже тоді бачила, як багато перевертнів, що на догоду північному сусідові прагнуть зрадити свою мову, традиції, культуру, історію. Володимир Самійленко в пам'ять про Кобзаря назвав українську мову «*діамант дорогої*», а поета, який оздобив «*у коштовний вінець*» нашу мову — чарівником.

Максим Рильський порівняв мову з гулом століть, подихом бурі, вишневою ніжністю пелюсток...

Поезія Василя Стуса — явище не тільки української і світової літератури, а й усього нашого суспільного життя. Твори поета тісно пов'язані з багатостраждальним життям нашого народу. Великий національний захисник кожним своїм віршем вступав у суперечності з неправдою й за це поплатився життям. Особливо болісно сприймав намагання тоталітарного режиму остаточно зрусифікувати Україну, знищити нашу національну культуру, українську мову. Поет відстоював самобутність нашої нації, виступав проти закриття українських шкіл. В. Стус не мислив, як може розвиватися національне дерево, коли йому врубано півкрони. Катам не вдалося зламати його волі, високого духу, відданості своїм ідеалам, рідній Україні.

Сьогодні полум'яна творчість Василя Стуса повернута народові. Він пророкував це, стверджуючи: «*Народе мій, до тебе я ще верну, як в смерті обернуся до життя...*».

Вірші та життєвий подвиг цієї людини піднімають нам дух, доступуються до нашої совісті, до приспаного неправдою сумління...

Олена Теліга — поетеса вогняних меж — була провідним маяком нашої поезії.

Від її гарячого серця запалювалися тисячі сердець нового покоління. По її слідах ішли тисячі ніг. Це був неминучий для нації шлях з великим майбутнім, шлях змагань, страждань, воскресіння, шлях велетнів.

Хоча Олена зросла в російськомовному середовищі, з дитинства вона не знала української мови, але в еміграції з нею стався отой «*поворот долі*», завдяки якому вона відчула свою причетність до українського народу, збагнула свій кровний духовний зв'язок з Україною. Вона стала

на захист її мови й культури, відчуваючи гострий протест і обурення проти тих, хто вважає їх «собачими».

*Не треба слів. Хай буде тільки діло.
Його роби — спокійний і суворий...
...О краю мій, моїх ясних привітів
Не діставав від мене жодний ворог.*

Сьогодні українська мова разом з політичним та духовним відновленням самостійної України здійснюється на потужних розмахах відроджених крил національної свідомості. Будьмо ж пір'інками тих крил, дорогі співвітчизники!

«У вигляді мови, — сказав Олесь Гончар, — дано людині великий дар. Не тільки користатися ним, рідним словом, але й натхненно рости, оберігати його коріння й леліяти його цвіт, ось тоді воно й буде запашним та співучим, сповненим музики й чару, життєвої правдивості й поетичності».

Щоб навчитися цінувати людську мудрість, виявити в собі віру в незнищенність духовних почуттів нашого народу, варто звернутися до неординарної постаті в нашій літературі — Івана Багряного та його творчості, зокрема до роману «Тигролови».

Правнук гетьмана Дем'яна Многогрішного, український юнак Григорій дорогою на Колиму наважився на відчайдушну втечу з експресу смерті, відстоюючи своє право бути вільним. Він потрапляє в поселення українців у Сибіру.

Григорій, як і поселенці в далекому краю, безмежно любить рідну землю. Скільки широти й глибини у відтворенні життя українців у чужій стороні! Не втратили вони зв'язку з рідною Україною: і пучечок васильків, і розповіді легенд, дотримання обрядів і звичаїв; вони пересипають свою мову прислів'ями та приказками; то сумна, то тужлива, то весела звучить-лється українська пісня...

З уст І. Багряного злітають слова: *«Завжди треба бути справжніми людьми. Поклич, Україно, прийду, лелекою прилину. Я напишу твоє ім'я єдине любов'ю й болем у серцях людських».*

Де б не була людина, але звичай, традиція, мова незрими ниточками поєднують її з рідною країною, народом.

Плекаймо ж цей дар, не дозволяймо відібрати його в нас жодним напасником! Як пише сучасний український поет Михайло Шев-

ченко: «Щоб ми з вершин Чернечої крутизни нарешті не лукавили Вітчизні! Ні власній, ані братовій — довік. Пречиста мова, слово світанкове, зламай злочено ковані підкови, яви нам в душі свій пречистий лик!».

Факти з історії

Наша мовна традиція сягає далеких, докняжих часів, а в період держави Київської Русі наше слово сягнуло державного творення: було відкрите не лише для близьких сусідів, а й для найвіддаленіших земель, збагачувалося іншими мовами й збагачувало їх. Його розвитку не могли зашкодити чвари й усобиці, феодална роздробленість і навіть монголо-татарське іго. Гідно подиву, що його не стяла шабля, не затоптали в болото кінські копита, воно не розвіялося у вихорі навальних орд, а залишилося сіллю землі й народу.

Наприкінці XIX ст. одним із указів уряду Російської імперії було постановлено, що української мови буквально *«не існує»*.

У XVII ст. виникають друкарні, видаються не лише духовні твори, а й навчальні посібники, наукові трактати, суто літературні й публіцистичні твори. Друкарні існують у Києві, Чернігові, Острозі, Заблудові, їх налічується двадцять чотири по всій Україні. Свобода слова була невід'ємним правом людини, як і право на життя. Українському слову, охрещеному мечем і вогнем у визвольній війні з польським панством, здавалося, не страшні ніякі тернисті шляхи попереду. Якщо Богдан Хмельницький був батьком нації, то її матір'ю була мова.

Після повного утвердження радянської влади в Україні відбулося багато соціальних перетворень, у тому числі була проголошена українізація. В усіх державних установах працівники повинні були говорити й вести документацію українською мовою, у школах навчання велось рідною мовою. Звичайно, важко переоцінити позитивні моменти цієї державної політики, але на місцях це явище дуже часто набувало неприродних, ненормальних форм. Сотні років українська мова принижувалася, заборонялася, і ось можновладці вирішили, що за рік-два можна все докорінно змінити. У зв'язку з цим виникло багато проблем, важко перебудовувалася людська свідомість. Про це писали свої твори Остап Вишня, М. Куліш та інші письменники.

Ключові слова

Оберіг народу; родовід української мови; духовна істота; збереження української мови; подальший розвиток; плекав віками; нерозривно пов'язана з мовою; утвердження в суспільстві; єдина розвинена багата мова; показник свідомості; дзвінкова криниця; у ній одухотворюється народ; стан української мови; душа народу; духовний пріоритет; найважливіший засіб спілкування; у шкалі національних вартостей; носій мови; духовна енергія народу; головна ознака й символ нації; досвід попередніх поколінь; незамінима втрата; збіднює нас; засіб самопізнання народу; дім духу; річище; має універсальний характер; мовна доля; значимість; явище суспільне; не вберегли свою мову; активний чинник, об'єкт і суб'єкт історії; життєздатність мови; генетичний код нації; дерево національного життя; зневажити мову; зрадити себе; плекає мову; піднесення мови; незнищенність державницької ідеї; мовна пам'ятка; духовна зрілість особи.

Висловлювання видатних людей про мову

Хто цурається своєї рідної мови, той у саме серце раниць свій народ.

I. Огієнко

Мова — то серце народу, гине мова — гине й народ.

I. Огієнко

Мова — це наша національна ознака, у мові наша культура, ступінь нашої свідомості...

I. Огієнко

Правнуки прадідів чули чудово, бо шанували слово і мову.

O. Різниченко

Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову.

Л. Костенко

Кожен народ, що дбає про сьогоднішнє і майбутнє, знає, до чого веде руйнування чи зрікання рідної мови.

К. Мотрич

*О слово! Будь мечем моїм!
Ні, сонцем стань! Вгорі стинися,
Осяй мій край і розлетися
Дощами судними над ним.*

Олександр Олесь

*Мову пошануємо —
Виростем багатими.
Хто про мову думає,
Зна, що в нього мати є.*

В. Каюков

*Поставимо на покутті високу свічу Слова нашого — хай возсіяє.
Любов Голота*

*Найбільше і найдорожче добро в кожного народу — це його мова.
Ота жива схованка людського духу його і багата скарбниця, в яку народ
складає і своє давнє життя, і свої сподівання, розум, досвід, почування.*

Панас Мирний

ТВІР НА ТЕМУ: «ВСЕ МОЖНА ВИПРАВДАТИ ВИСОКОЮ МЕТОЮ, ТА ТІЛЬКИ НЕ ПОРОЖНЕЧУ ДУШІ» (П. ТИЧИНА)

Надія ЖЕЛІЗНЯК, учитель української мови та літератури ЗОШ № 15,
м. Черкаси

Варіант 1

У всі часи люди по-різному ставилися до життя, духовних цінностей та матеріальних вигод. Ішли неоднаковими шляхами до неоднакової мети. Але неодмінно всім потрібна була віра, бо без неї людина втрачає ту життєву опору, яка дає сили й робить її існування осмисленим. Хтось мріє про матеріальні блага, хтось прагне визнання, хтось просто хоче бути коханим і живе заради цього почуття, а хтось, прикриваючись високими лозунгами, у пошуках легкого хліба й теплого місця під сонцем змітає все на своєму шляху, аби досягти мети. А скільки сьогодні молодих людей виходять на шлях розбою в пошуках заможного життя, «кайфу» й стають кримінальними злочинцями...

Досить часто, коли трапляється нагода обговорити якийсь неадекватний вчинок, ми чуємо фразу: *«Мета виправдовує засоби»*... Та чи можна виправдати надмірну жорстокість, підлість, лицемірство, зневажливе ставлення до людини, злочин — усе те, що становить порожнечу душі? Я цілком згодна з висловлюванням Павла Тичини: *«Все можна виправдати високою метою, та тільки не порожнечу душі»*.

Скажете: кожен по-своєму визначає життєві цінності та ідеали, яких прагне. Безперечно. Та мені до душі слова Олесь Гончара, який стверджував, що *«саме в людяності людини, в її мужності, здатності любити, в силі творчій, у моральній чистоті полягає найвища духовність, що становить істинний сенс життя людей»*.

Треба любити людину, йти до божественного в собі, до прекрасного. Але не так, як ішов до своєї мети за ордени, підвищення у званні, нові посади берійський кат, інквізитор ХХ ст. Медвин з роману І. Багряного «Тигролови». Першочергове завдання майора-садиста — зламати зоологічного націоналіста Григорія Многогрішного. І чим жорстокіший кат,

нешадніший із безвинною жертвою, тим вірніший режимові. Совість, справедливість — то сміхотворні химери. Головне — усе зробити, аби той *«диявол в образі людини»* якнайшвидше *«розколовся»*, перетворився на ганчірку. Тоді ти — справжній чекіст! Немає значення, якими методами ти цього досяг, — про те тобі ніхто й словом не дорікне...

Та Многогрішний — не ганчірка. Він — Людина. І ніякими найжахливішими тортурами не приборкати його волелюбного духу.

Безглузда система, прикриваючись високим лозунгом *«все для людини»*, не знала не тільки співчуття, а й милосердя. Керувалася диким неписаним *«правилом»*: *«Була б людина — стаття знайдеться!»*. Комуністи, чекісти творили найбільше беззаконня у світі: хапали, піддавали катуванню невинних людей, везли за тридев'ять земель, щоб у концентраційних таборах зламати, перетворити на ніщо. Потоптано людську гідність, честь. Натомість система наплодила силу-силенну пристосуванців, кар'єристів, руйначів, тих, хто перетворив храм душі на купу цегли, таких, як юшкоїд і батькопродавець Володька Лобода з роману О. Гончара *«Собор»*. Його бажання — *«здорова кар'єра»*; начальство, секретар обкому — його бог; вгадати й вигадати вказівку — життєва функція.

Він — бездушний лицемір, людина без честі й совісті, той, хто руйнував собор, зволікав з його реставрацією, хто відправив батька в богадільню, хто витравлював у свідомості людей рідну історію, калічив мову. Ізот Лобода, проклинаючи сина, подумки застерігає людей від таких руйначів: *«Він вам не один собор знесе, не одне таке смердюче море збудує, що й ради потім не дасте»*.

Прикро, що таких *«володьків»*, які *«несуть у собі реакцію розпаду, опошлення, охамлення всього, що має духовний смисл і виразну індивідуальність»*, сьогодні ми маємо аж занадто багато. Також я не можу виправдати безглузде існування тих, хто кориться всім негараздам і тільки те й робить, що нарікає на свою долю.

Своє життя ми повинні будувати самі, самі повинні наповнити душу добром, любов'ю, милосердям, світлими мріями, усім тим, з чого складається Людина.

Тож, повертаючись до слів П. Тичини, хочу сказати, що світ неповторний, і життя неповторне, і я — неповторність. Я хочу знайти своє місце в цьому світі, я хочу пізнати свою природу, наповнити свою душу чистими й світлими почуттями, думками й помислами, щоб не шукати в майбутньому виправдань за безглузді вчинки, бо *«все можна виправдати високою метою, та тільки не порожнечу душі»*.

Варіант 2

Кожна людина, незалежно від того, які принципи сповідує чи до якої раси належить, сама визначає мету свого життя й намагається гідно, крок за кроком наблизитися до її здійснення. Для когось ця ціль може стати тимчасовою (для випускника школи, наприклад, — це вступ до вищого навчального закладу) або ж, навпаки, вилитися в безперервний вічний рух за власну справедливість та ідею, щось на кшталт більшовицької ідеології. Одні вважають, що життя — це постійна боротьба за існування й добробут, інші стверджують, що людина живе на Землі для того, щоб творити, виражати себе в мистецтві.

Український філософ Г. Сковорода все життя прагнув пізнати світ і самого себе, невтомно здобував знання й збагачувався інтелектуально.

Для досягнення своєї життєвої мети ми всі докладаємо чимало зусиль, як фізичних, так і духовних. На мою думку, головне — не загубитися у вирі життя, не продати душу дияволу на шляху до своєї високої мети. Адже вміння жити — це не лише бажання отримувати задоволення від навколишнього світу, не лише потреба в професійній і творчій самореалізації, а й внутрішня потреба дарувати добро іншим людям, робити їх щасливими. Варто усвідомити, що сенс життя кожного — це ще й сенс життя інших.

Людам властиво виправдовувати свої помилки високою метою. Так їм легше досягти компромісу із власним сумлінням. Але як часто можна йти на компроміси? Адже з роками дії та вчинки стануть такими, що виправдати їх уже неможливо. З іншого боку, навіщо взагалі йти на якісь компроміси?..

Я вважаю, що за будь-яких обставин ми повинні пам'ятати десять Господніх заповідей і залишатися Людьми в справжньому значенні цього слова. А тому не виправданими, навіть у випадку жорстокої боротьби та конкуренції, залишаються брехня, наклеп, злочин. Як тут не погодитися з думкою Павла Тичини?

Згадаймо хоча б сучасних політиків, які, здається, один поперед одного готові вистрибнути з екранів телевізорів під час реклами, особливо в останні дні передвиборчої компанії. Погодьтеся, що стати Президентом — це висока й благородна мета, хоча на шляху до неї кандидат обливає брудом своїх опонентів, дає порожні обіцянки, може навіть сфальсифікувати вибори. І все це виправдовує високою метою: у майбутньому вивести країну на шлях розвитку й процвітання. А як можна виправдати вчинок депутата — народного обранця! — який влаштував «сафарі» на людину?.. Мимоволі виникає питання: чи

зможуть наші мудрі політики в умовах постійних міжусобиць і образ прийти до однієї мети — побудови економічно розвиненої держави з високими соціальними стандартами? Хочеться вірити...

Мені здається, що для здійснення мрії, втілення власної мети в реальність потрібна нестримна віра у свої сили й жага перемоги над усім злим, негідним. Прикладом може стати Мирон Данилович, герой роману Василя Барки «Жовтий князь». Жахливі картини голодомору не вселяють у його серце озлобленість та егоїзм. Катраникові не властиві бездушність, байдужість та жорстокість — ці найгірші прояви душі, які роблять людину мізерною й нікчемною. Навпаки, знемагаючи від голоду, він не відганяє слабшого, а ділить по справедливості з ним здобич. Як не намагався Отроходін спокусити опухлого від голоду селянина мішком запашного борошна, аби той зізнався, де заховано чашу, Мирон Данилович не продав душу дияволу, зумів зберегти святиню для нащадків. Навіть після смерті він досягає своєї високої мети — рід Катраників продовжено, а церковна чаша навіки стане оберегом села Кленоточі.

З іншого боку, ціль, досягнута несправедливістю, братовбивством, душевною порожнечою, ніколи не зможе зміцнити своїх позицій у суспільстві. Подвійне коло, яке послідовно розривається (за новелою Ю. Яновського «Подвійне коло»), ніколи не зможе бути відновлене більшовиком Іваном. Навпаки, це коло поглине самого партійця; розвалиться Союз зі своїми теоріями комунізму, і на світ з'явиться нова, вільна держава.

Отже, я повністю погоджуюся зі словами П. Тичини: *«Все можна виправдати високою метою, та тільки не порожнечу душі»*. Світ жорстокий, а тому ми маємо зберегти, незважаючи на власні амбіції, добро, любов у власних серцях. І тоді не доведеться виправдовувати помилки, аби досягти компромісу із власним сумлінням.

Варіант 3

Так уже сталося, що кожен, хто з'являється на світ, прагне знайти своє місце під сонцем, самоствердитися. А зважаючи на те, що людина — це найпрекрасніше Боже творіння, то, удосконалюючись, вона прагне так чи інакше наблизити себе до Бога. Здається, мета благородна. Чому б і ні? Справді, прекрасною є людина, коли будує храми, перетворює пустелю в оазис, коли підкорює вершини незвіданого, коли сіє хліб, навчає дітей, створює шедеври архітектури й мистецтва. Але водночас

людина — це й найпотворніше Боже створіння, бо все зле, ненависне, жорстоке, усе, що пов'язане з руйнуванням, нищенням, розб'єм, — то є справою людських рук.

«Коли озеро стає болотом — тяжко, а коли людина — страшно» (М. Стельмах). Дійсно, пояснити причину першого можна, та чи можна виправдати болото людської душі?

Мав рацію Павло Тичина, коли казав: *«Все можна виправдати високою метою, та тільки не порожнею душі»*.

Відомо, що найбільшої пошани заслуговують люди, які не ставлять перед собою мету здобути собі славу за рахунок приниження честі й гідності інших. На превеликий жаль, народ пам'ятає й тих, хто були справжніми бездушними катами. Наприклад, Йосип Сталін — людина з кам'яним серцем, холодним розумом і надзвичайно хижими методами впливу на людей. Доказ цьому — штучно створений голодомор в Україні, який забрав більше життів, ніж Друга світова війна. Як можна виправдати «закон про колоски» від 7 серпня 1932 р., який підняв небачену хвилю репресій, збільшив смертність мільйонів селян, але вирвав у голодних людей додаткові 200 млн пудів хліба. Коли дитина, помираючи з голоду, брала в кістляві кулачки декілька колосочків, охоронці розстрілювали її негайно. А над усіма нестерпними стражданнями по радіо — глумливі слова генсека: *«Жити стало ліпше, товариші. Жити стало веселіше»...*

На десятиліття можна засекретити архіви, можна замести сліди злочину, можна переписати історію (що вже не раз робилося), та чи можна викреслити це лихо з пам'яті народу? Якою метою, як можна виправдати злочин тих, хто відбирав останню крихту хліба в немовляти, хто вивантажував у прірву живих голодних людей, поливаючи їх вогненною смолою, тих, хто руйнував церкви й храми, хто перетворював душі людські на болото?..

Багато проявів людської бездушності знає й література. Пригадаймо героя новели М. Хвильового «Я (Романтика)», який згорає у вогні свого фанатизму й спалює в ньому найсвятіше — рідну матір, виправдовуючи свій вчинок примарною «загірною комуною». Та чи можна засвітити вогник щасливого життя на порожньому полі людської жорстокості, зла?

Такими ж сліпими фанатиками ми бачимо братів Половців, з душ яких витравлено найсвятіше — любов до ближнього, поняття «сім'я», «родина». У кривавому бою переміг більшовик Іван, захисник усіх пригноблених і бідних. Та яку мораль утверджуватиме той, хто розстріляв у спину беззбройних людей?..

Однак історія розставляє все на свої місця. Досягає мети той, хто присвячує рідній землі своє життя, той, хто душу наповнює світлими помислами й чистими думками. Так, Богдан Хмельницький, розпочавши війну з поляками через власні сімейні проблеми, серцем осягнув масштаби українського горя і став провідником нації у святій боротьбі за незалежність України. Саме тому він назавжди залишиться в нашій історії.

Тож, як бачимо, тільки та мета є виправданою, яка збагачує кожного духовно. Головне — не розгубити свою душу, не проміняти її на сто ерзаців. Ф. Достоевський казав: «Краса врятує світ». Так, світ врятує краса — краса людської душі.

Факти з літератури

Переломним періодом у житті людства є революція. Герої новел М. Хвильового пов'язують із нею великі надії. Однак замість сподіваної «райської землі», оповитої серпанком сподівань, з'являється пекло. Тут немає братньої любові, сімейної згоди. Тут людина-звір кидається на іншу звірину. Так, як Остап та Андрій, персонажі новели «Мати». Відстоюючи свою високу правду, кожний із них натхненний одним: убий найлютішого ворога (хай він буде навіть братом). У боротьбі за примарне світле майбутнє крок за кроком вони зрікаються найсвятішого — сім'ї, матері, Батьківщини, пам'яті про дитинство, тепла братніх стосунків, жалю, співчуття, шляхетних поривань.

Мораль брата-вбивці перемагає. Та його перемога умовна, адже божевільним летом у ніщо, у безодню мчить він, а з ним у страшній завірюсі — будинки, крамниці, земля...

Таким же «гвинтиком» системи, її заручником є Я — герой новели «Я (Романтика)». Зробивши фатальний вибір, він опиняється на «мертвій дорозі» серед «мертвого степу»: Убивство чекістом власної матері Марії (ім'я-символ, втілення безмежної доброти й милосердя Богоматері) перепиняє йому шлях до омріяного майбутнього, веде в нікуди. Так сліпа віра в абстрактну ідею призводить до зречення всього людського, спустошує душу. Виникає питання: чи може бути гуманним і справедливим суспільство, побудоване на численних людських жертвах, замішане на невинній крові?..

Більшовицьким ідеалам служить син Марії Максим, персонаж роману У. Самчука «Марія». Він убрався в «більшовицьку шкуру» й задурює дядькам голову новою «мораллю», яка не знає подружньої вірності,

віри в Бога, любові до праці. Людина без душі та серця, без краплі співчуття й доброти, він виганяє батьків з хати, публічно зрікається їх, зводить наклеп на рідного брата, запроторивши його до в'язниці, навіть не намагається врятувати рідну сестру від голоду. Вражає його мова, в якій чується душа покруча, садиста, людини нищої та обмеженої. Та найголовніше — вчинки та дії, які руйнують світ любові, праці, доброти — того, на чому одвічно стояв український світ.

У романі П. Куліша «Чорна рада» правдиво відтворено соціальні суперечності в Україні після переможної визвольної війни й воз'єднання з Росією: між поміщиками й селянами, шляхтою й міщанами, міщанами й козаками, козаками й селянами, запорожцями й городовими козаками (кармазинниками), старшиною й рядовим козацтвом. Одним із наслідків цих суперечностей стала «чорна рада», в якій взяли участь і народні низи — «чернь», що відбулася в Ніжині 1663 р.

Соціальними суперечностями, народним гнівом проти шляхетсько-козацької верхівки вирішив скористатися кошовий Запорозької Січі Іван Брюховецький. Щоб стати гетьманом України, він уміло заграє з народними масами: запорожцям обіцяє встановити січові порядки по всій Україні, міщанам і «черні» — зрівняти їх у громадянських та економічних правах із шляхтою та козацтвом. Та ці благородні пориви відразу зникають після того, як у руках Іванця опиняється гетьманська булава. Справжнє обличчя цього нікчемного владолоба розкривається в його подальших діях і вчинках. І як наслідок — Україна-руїна, розтерзана, сплюндрована ворогом.

Кожна людина народжується на світ для добра, але, на жаль, у житті Чіпки, головного героя роману Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», переважило зло й повело його в нікуди. Грабунки й убивства він виправдував тим, що чинить справедливий суд, рівняючи бідних з багатими. Так, бунтар, правдошукач стає звичайнісіньким злочинцем. Він навіть не помічає, як поступово деградує, перетворюється на жорстокого й хижого звіра. Інакше, як можна виправдати факт убивства цілої сім'ї Хоменків? А якби схаменувся Чіпка, зрозумівши, що розбійницький шлях веде до повної бездуховності, веде в прірву, то став би господарем свого життя.

Прокурор партизанського загону Лиманчук, один із персонажів кіноповісті О. Довженка «Україна в огні», прикривав свої вчинки «високою місією — чинити в самому неклі боротьби справедливий суд над підлими відступниками, запродавцями, націоналістами-душогубами та іншим пропащим людом». Він — людина «великої кристалевої чесності

і такого ж душевного холоду», що допомагав йому «не втрачати лінії ні за яких обставин», який любив лише себе й інструкції, готовий був спалити все зло на священному вогні своєї чистоти, понищити всіх «аморальних» потвор. Він був обурений, що люди не сидять, не перебувають в окупації взагалі, як страждальці, а працюють на ворогів, причому не зважав на те, що цих людей змушують працювати. Та чи має право бути суддею той, хто в найвідповідальніший момент перший наживав п'ятами з міста перед наступом фашистів, хто ні разу не був на фронті, хто не відбивав тринадцяти ворожих атак, як Василь Кравчина? Та й невідомо, чи залишилось би чистим сумління, коли б він потрапив у такі ситуації, як Христа Хутірна.

Що може чекати людей, які втратили історичну пам'ять, повагу до минулого? Людей, які створили в соборі склад комбікорму? Владолюбство, батькопродавство таких, як Володька Лобода (герой роману О. Гончара «Собор»), і тих, хто не руйнує сам, але до всього байдужий, творить навколо себе пустелю? Хитрий і лицемірний демагог, він ніби виступає на захист трудящих, говорить від імені народу, вміло створює «громадську думку» й поширює її. Щоб здаватися розумним, начитаним, збирає прислів'я, приказки, анекдоти, жарти, сипле ними, прикриваючи своє тупоумство й лицемірство. Духовність, національна свідомість, гідність, совість, честь, справжня культура — усе це зникає.

Факти з історії

26 квітня 1986 р. о 1-й год 58 с концентрація водню в гримучій суміші в різних приміщеннях 4-го енергоблоку Чорнобильської АЕС досягла вибухонебезпечної... Пролунали вибухи, які зруйнували приміщення енергоблоку й реактор. Із 192 тонн палива, що знаходилися в реакторі, близько 4 % було викинуто в повітря протягом 10 днів. Це рівнозначно вибухам більше 500 атомних бомб, подібних до тих, які були скинуті в 1945 р. на Хіросіму.

Світ розділився на епоху до й після Чорнобиля...

Чи виправдовує себе використання атомних реакторів як одного з найдешевших джерел енергії? Адже внаслідок вибуху в Україні забруднено територію площею понад 50 тис. км² у 74 районах 12-ти областей. На цій площі розташовані 2 294 населені пункти. Це суха статистика, до якої щороку додаються сотні померлих людей...

Чи не занадто дорого ціну заплатить людство за дешевизну атомної енергії з боку збереження себе як фізичного, так і духовного виду?..

А поки що Чорнобиль показав, що людська мораль і духовність ще не досягли того рівня, на якому можна було б із твердістю говорити про дійсно мирний атом, а про людину — як про божественну істоту.

У 1932—1933 рр. Україну перетворено на гігантську резервацію, в якій містично володарював Голод. Селянина, колгоспника на рівні державної політики визнано класовим ворогом Радянської влади. За розпорядженням каральних органів під час підготовки до колективізації та її проведення, під час викачки хліба до кожного села доводився план — скількох «соціально-небезпечних елементів» ув'язнити, розстріляти, скільки сімей куркулів та підкуркульників вивезти, скільки й до якої святкової чи буденної дати зібрати хліба, знищити запасів продуктів. План — до кожного села. І за його виконанням пильно стежили від «низу» до «верху».

Сьогодні архівні документи розвінчують також і міф про необхідність одержання коштів для індустріалізації. Так, кошти були потрібні. Але чому вилучали картоплю, буряки, квасоллю, нищили жорна й ступки, конфісковували одяг, взуття, реманент? Невже й зношені дитячі постели та свитки як антикваріат ішли на експорт?

А з якою метою ухвалювалися ЦК ВКП(б) і РНК постанови про заборону видачі довідок на виїзд, продаж селянам квитків, чому Україна була оточена військами НКВС, які ловили втікачів і повертали назад у село — помирати?.. І зрештою — категорична заборона на пересилку поштою чи перевезення продуктів родичами з інших більш-менш благополучних місцевостей, не кажучи вже про допомогу із-за кордону?

Тези

Людина протягом свого життя здійснює різні вчинки. Вони можуть бути як позитивними, так і негативними. Своїм вчинкам ми завжди шукаємо виправдання. Але чи можна виправдати байдужість, черствість та жорстокість?.. У наш час моральні цінності відходять на другий план. Людей затьмарює жадоба до збагачення. Та життя довело, що ніякі гроші не зможуть замінити порядність та людську доброту, і жодна мета, якою б високою вона не була, не виправдає людської підлості, жорстокості, зла.

Найголовніша мета життя кожної людини — досягти успіху... Людям властиво виправдовувати свої помилки високою метою. Так їм легше досягти компромісу із власним сумлінням. Але як часто можна йти на такі компроміси? Адже з часом дії та вчинки стануть такими,

що виправдати їх уже не можна буде. З іншого боку, навіщо взагалі йти на якісь компроміси? Адже найголовніше для людини — жити за законами моралі.

Можна бути матеріально багатою людиною, а почуватися нещасним, тому що в душі твоїй, сповненій прагнення до заможності, уже не лишилося місця для добра. А можна, навпаки, не мати багато грошей, а все ж таки бути щасливим, бо душа бажає допомогти, захистити й близьку, і чужу людину, захопитися красою природи й самому творити красу, гаряче відгукнутися на чужий біль і поділити радість перемоги...

М. Монтень сказав: *«Чим більше заповнюється наша душа, тим вмістимішою вона стає».*

Бездрушність, байдужість та жорстокість — це найгірші прояви душі, які роблять людину мізерною. Тому я повністю підтримую думку Павла Тичини: *«Все можна виправдати високою метою, та тільки не порожнечу душі».*

Висловлювання видатних людей

Людські стосунки — це обмін цінностями.

І. Томан

Доброта — це найбільше досягнення людини, найбільш прекрасне і святе.

І. Цюпа

То не любов, яка не вміє бажати іншому добра.

Р. Третьяков

Кожна людина має три характери: один — який показує, другий — який має, а третій — який думає, що має.

А. Карр

Той, хто порожній, наповнений собою.

М. Лермонтов

Добрі якості ніколи не виправляють злих, як цукор, доданий до отрути, не заважає їй бути смертельною.

Арабське прислів'я

Вартий жалю той, хто живе без ідеалів.

І. Тургенев

Підготовка до зовнішнього незалежного оцінювання...

Жодна людина, якою б мудрою вона не була, не здатна збагнути всього зла, що творить.

Ф. де Ларошфуко

Постійний контакт з поганими людьми збільшує нахил до поганого.

Демокрит

Поведінка — це дзеркало, в якому кожен показує своє обличчя.

Й. В. Гете

Ті, хто любить ганити, не здатні на дружбу.

Демокрит

Якби ми не мали своїх вад, нам не було б так приємно вказувати на вади інших.

Ф. де Ларошфуко

Якщо людина не може знайти спокій у собі, марно шукати його деінде.

Ф. де Ларошфуко

Соромся порожнечі душі.

В. Сухомлинський

Соромся не тільки явної підлості, а й найменшого приводу, щоб про тебе могли подумати, як про підлу людину.

В. Сухомлинський

Жадібність породжує людиноненависництво, безсердечність.

В. Сухомлинський

Треба прагнути, щоб у зіткненні благородства і підлості морально яскравий, високий вчинок перемагав убогість духу, моральне невігластво.

В. Сухомлинський

Найближче до всього великого стоїть честь.

В. Гюго

Чини так, як велить тобі обов'язок людини.

Цицерон

Сонце сходить не тільки в небі, сонце сходить у нас самих.

Р. Дідула

Інженером можна стати за п'ять років, учитися ж на людину треба все життя.

В. Сухомлинський

Жити. Творити. Світ берегти. Світити людині на цілі світи. Холонуть зірки. Але чуйно і зірко лиш ти не холонь-бо, Людинонько-зірко!

І. Драч

Той, у кого порожня душа, не може бути справжнім другом, він не відчуває людяності в дружбі.

В. Сухомлинський

Справжня любов народжується тільки в серці, яке пережило турботу про долю іншої людини.

В. Сухомлинський

Хто любить батька, матір і родину, той нелюдом не стане й на хвилину.

О. Маковей

Порівнювати чистоту душі з білизною снігу досить ризиковано: надто багато сажі в повітрі.

І. Вільде

Найгірша правда утверджує в душі прагнення бути хорошим, бо правда за самою природою ніколи не принижує людської гідності.

В. Сухомлинський

Для того й дається нам, смертним, життя, щоб більше сонця у собі засвітити.

Р. Дідула

Людина може стати другом, товаришем і братом іншій людині лише за умови, коли горе іншого стане її особистим горем.

В. Сухомлинський

Порожнеча душі, те, що в людині немає віри ні в що, — найстрашніша вада.

В. Сухомлинський

ТВІР НА ТЕМУ: «У ЖИТТІ НІЧОГО НЕ БУВАЄ БЕЗКОШТОВНИМ, І ВСЕ, ЩО ДАЄТЬСЯ ДОЛЕЮ, МАЄ СВОЮ ЦІНУ» (С. ЦВЕЙГ)

Вігліна БЛЮУС, учитель української мови та літератури ЗОШ № 22, м. Черкаси

Варіант 1

Часто і під блаженним плащем криється мудрість.

Цицерон

Я підтримую вислів Стефана Цвейга, що все, що дає нам доля, має саме для нас певну ціну: життєвий урок, мудру настанову, повчання.

Кожна людина отримує при народженні певний іменний подарунок, благо від Бога. І саме цим скарбом вона повинна вміло скористатися, щоб стати прикладом для оточуючих, допомогти ближньому бути кращим, мудрішим, благороднішим, чеснішим. Багатство дається людині, щоб вона могла поділитися з іншими, допомогти бідному в скрутну хвилину; щоб прославити свого Творця, який основну заповідь життя людини визначив у любові до ближнього, до Бога. Багатство, застосоване на користь і збагачення лише себе, призводить до знищення духовних цінностей, морального здоров'я.

Так, Петро Яцик, меценат із Канади, свої кошти виділяв для проведення конкурсу на кращого знавця української мови. Мета такої благодійності — заохочувати школярів, студентів досконало знати, цінувати, шанувати українське слово, культуру й традиції українського народу.

Отже, Петро Яцик — людина багата, але свої кошти спрямував у русло науки, розвитку знань, духовних і моральних цінностей людини.

Та не так скористався своїм багатством Герасим Калитка із п'єси «Сто тисяч» І. Карпенка-Карого. Сенс життя Калитки, усі його помисли, уся енергія спрямовані не на допомогу людям, які в нього працюють, не на розбудову храмів, шкіл, а на придбання землі. Її йому здавалося мало, він прагнув порівнятися із сусідами, багатшими за нього. Тому й потрапив у велику махінацію: його обдурено на п'ять тисяч! За жадобою розбагатіти він просто не бачив, що його дурають. «Обікрали...

ограбили... *Краще смерть, ніж така потеря*», — у розпачі говорив головний герой твору.

Дійсно, багатство й почесні непевні й короточасні. Пригадаймо багача з однойменної біблійної притчі, котрий хотів побудувати великі житниці, щоб складати туди великий урожай зернових. Та Бог йому сказав, що в ту ніч заберуть у нього душу й кому він лишить свої надбання. А тепер перед Всевишнім душа буде звітуватися про свої земні добродії. Коментарем до цього прикладу може слугувати вислів Горация: *«Хоч би як ти тишався своїм багатством, та все воно не змінить твоєї вартості»*.

«Золотий» голос Бог дарував Миколі Баскову. Цей талант приносить російському співакові чималі прибутки й дарує нам насолоду. А це все тому, що М. Басков ще в юнацькі роки за виконання своїх пісень серед народу отримував мізерну платню, яку не привласнював, а віддавав у храм, тобто допомагав державі розвивати духовні цінності народу.

Цінними є настанови наших батьків, учителів, котрі намагаються вкласти в душу й серця підростаючого покоління всі свої знання, добробки, життєву мудрість. Звичайно, є школярі, які це розуміють і намагаються дослухатися до порад, щоб уникнути власних помилок, у майбутньому стати відповідальними й добросовісними батьками, конкурентоспроможними працівниками, порядними людьми.

Недарма на нашому життєвому шляху зустрічаються талановиті й мудрі люди: їхні повчання допомагають нам стати набагато кращими, досконалішими. Шляхи Господні непізнані. Ісус Христос зазначав: *«Що я роблю, ти не знаєш тепер, але опісля зрозумієш»*.

Ми, одинадцятикласники, використовуємо досвід наших наставників, повинні зберегти цей світ у любові заради величі людини, а величною людиною стає в каятті й бажанні створити щось добре для інших. Платон казав, що ніхто не стає доброю людиною випадково — на це мають бути передумови, мета.

Отже, як висновок можна сказати: Стефан Цвейг абсолютно має рацію, сказавши, що в житті все має свою ціну, тобто передбачення.

Факти з життя, літератури

Із життя: голос М. Баскова, діяльність П. Яцика, виховання дітей учителями, батьками.

З літератури:

- «Сто тисяч», Герасим Калитка;
- Біблія, притча про багача.

Ключові слова

Доля; життєвий урок; мудра настанова, повчання; певна ціна; іменний подарунок; благо від Бога; допомога ближньому; короткочасність почестей і багатства; земні доброчинності; цінність знань; дослухатися до порад; уникати власних помилок; стати мудрішим, досконалішим; передбачення, промисел; бажання творити добро для інших.

Висловлювання видатних людей

Багатство і почесні непевні й короткочасні.

Латинське прислів'я

Люди, які вважають, що гроші спроможні все зробити, самі спроможні все зробити за гроші.

П. Буаст

Через золото сльози ллються.

Українська приказка

Хоч би як ти пишався своїм багатством, та воно не змінить твоєї вартості.

Горацій

Часто і під блаженським плащем криється мудрість.

Цицерон

Що я роблю, ти не знаєш тепер, але опісля зрозумієш.

Євангеліє від Іоанна, 13:7

З бідної хати часто виходить велика людина.

Латинське прислів'я

Варіант 2

*Добре в кінцевому результаті лише те,
що спричиняється до піднесення Духа на землі...
що спричинює духовний розвиток Землі.*

Є. Сверстюк

Так, я переконана, що Стефан Цвейг сказав істинні слова, бо, дійсно, те, що дається долею, має свою ціну, своє призначення.

Ось, наприклад, коли Бог послав ізраїльському народу пророка Мойсея для спасіння їх із єгипетської неволі, то вони не зрозуміли мети такої допомоги, не покаялися у своїх гріхах, не стали покірними, а продовжували вірити в язичницькі скульптури й зневажати вказівки Бога. Та щоб якось людям дати зрозуміти, що потрібно вибачати один одному, не бути заздрісними й жорстокими, а жити праведно, Бог послав ізраїльтянам свого улюбленого Сина — Ісуса Христа. Спаситель, незважаючи на людську гордість, зневажливість, мав терпіння й повчав народ життєвим істинам, Божим заповідям. Син Божий виконував волю Творця — розвивати й прищеплювати духовні цінності людям. Отже, Всевишнім була визначена ціна людського гріха й можливості, за якими б народ став кращим.

Я, майбутня випускниця, замислююся над питанням: а які духовні цінності ми, український народ, маємо, як реалізуємо їх у своєму житті, що нам у цьому допомагає? Я дуже вдячна своїм батькам, які виховали в мені прагнення жити по совісті. Пригадую, що з дитинства мені не була притаманна жорстокість: завжди було шкода голуба з переламаною ніжкою, вуличних тваринок, а також моїх подружок, які зростали в багатодітних родинах, не мали повноцінного харчування й дуже часто хворіли. Думаю, що одна із рис духовності — любов до ближнього — залишається в мені й по сей день. Допомагають мені зберегти її не тільки батьки, а й твори з української літератури. Прикладом вселюдської любові є вчинок Климка з однойменної повісті Гр. Тютюнника, який заради порятунку від голоду вчительки Наталі Миколаївни та її маленької доньки подолав велику відстань пішки босим, постійно наражаючись на небезпеку, аби принести сіль і молоко. І виконав свій обов'язок до кінця. Також велику любов до оточуючих, не зовсім порядних однолітків, виявив і Павлик з оповідання «Маленький горбань» С. Черкасенка. Захарко був дуже злим хлопчиком: руйнував пташині гнізда, ображав дітей, постійно бив Павлика, хлопчика з фізичною вадою. Та, незважаючи на це, Павлик пробачав задиркуватому ровеснику й прохав свого дідуся не наказувати кривдника.

Читаючи духовні настанови Ісуса Христа про слухняність, любов до батьків, зберігаю їх у собі, розповідаю своїм друзям. Цінність цих повчань безмірно велика для нашого сьогодення. А пригадаймо, вивчаючи біографію Лесі Українки, що в сім'ї Косачів ці заповіді свято берегли. Леся свою маму називала найніжнішими словами: «*мамочкою*», «*лебідочкою*», «*голубонькою ріднесенькою*», «*матусенькою*». До свого батька майбутня письменниця відчувала теплі й сердечні почуття: під

час перебування на лікуванні в Грузії застерігала тата не хвилюватися, берегти себе й сподіватися на краще.

Любов до батьків — основа всіх чеснот. Слухняність, доброзичливість, милосердя, які панували в родині Косачів, є прикладом для виховання в сучасних сім'ях.

Але, на жаль, історія пам'ятає, як сталінський режим знищував духовні пам'ятки: руйнування храмів, розстріл священиків, конфіскація ікон та релігійної літератури, перетворення церков на склади. Дуже доречно описано цей факт у романі Василя Барки «Жовтий князь», коли в Кленоточах більшовики закривали *«церкву давню, білу, як празниковий хліб»*.

Але селяни рятували церковне майно, бо розуміли, що це духовна святиня: ховали під поли й за пазухи лампадки, корогви, кадила, таці, священичі одежі. *«Начальник комісії забурчав, мовляв, нічого, усе знайдемо, і звелів знімати дзвони. Люди мовчки дивилися на це плондрування. Було сумно, як після пожежі»*.

Отже, у житті все має свою вартість, своє призначення. І все, що дається долею, не буває даремним.

Тож збережімо цей світ у любові від руйнації, робімо добре всім і постійно, бо за це заплачено велику ціну — життя Спасителя задля нас, людей грішних.

Факти з історії, життя, літератури

З історії: руйнування сталінським режимом духовних святинь.

Із життя: співчуття до тварин, птахів, нужденних людей.

З літератури:

- пророк Мойсей, життя Ісуса Христа;
- Гр. Тютюнник, «Климко»;
- С. Черкасенко, «Маленький горбань»;
- виховання в сім'ї Косачів;
- Василь Барка, «Жовтий князь».

Ключові слова

Доля; ціна; призначення, мета допомоги; берегти духовні пам'ятки; праведне життя; заповіді Божі; духовний розвиток Землі; терпіння; людська гордість; прагнення жити по совісті; риси духовності; любов до ближнього; слухняність; шанування батьків; повчання; милосердя; сталінський режим нищив духовні цінності; духовна святиня.

Висловлювання видатних людей

Світ наш — тільки школа, де ми вчимося пізнавати.

М. Монтень

Завжди шануй сліди минулого.

Стацій

Шануй батька та матір своїх, та добре тобі буде і довголіттям сповниться життя твоє.

5-та заповідь Божа, Книга Второзаконня

Добре в кінцевому результаті лише те, що спричинюється до піднесення Духа на землі... що спричинює духовний розвиток Землі.

Є. Сверстюк

Варіант 3.

*Лиш праця світ таким, як є, створила,
Лиш в праці варто і для праці жить.*

І. Франко

Я погоджуюся з висловлюванням Стефана Цвейга, бо в житті нічого дарма не дається: ціною невтомної праці, скороченням часу на відпочинок, на розваги досягається високий результат у навчанні, професійній та громадській діяльності.

Так, ми, одинадцятикласники, щоб скласти іспити на високі бали, повинні були старанно навчатися всі роки в школі, добросовісно готуватися до незалежного оцінювання, відвідувати підготовчі курси, додаткові індивідуальні заняття, поглиблювати свої знання, читаючи науково-популярну літературу, словники, вивчаючи правила й винятки до них. Бо, дійсно, як казав Сенека Молодший, ми навчаємося не для школи, а для життя.

Усі українські письменники: і Леся Українка, яка фізично була дуже хворою, але мала величезну жадобу до знань, й Іван Франко, і Григій Тютюнник, й Остап Вишня, й Олександр Довженко та інші — є прикладом для всіх нас у прагненні до своєї мети. Їх шанують усі, зачитуються їхніми творами, вивчають у школах. Та відомими ці люди стали

завдяки наполегливій і каторжній праці над собою: над поглибленням і удосконаленням своїх знань, розвитку професійного рівня шляхом читання й пізнання.

*Книги — морська глибина,
Хто в них пірне аж до дна,
Той, хоч і труду мав досить,
Дивнії перли виносить.* (І. Франко.)

А ось пригадаймо знаменитого оратора Давньої Греції Демосфена, політичні промови якого були настільки майстерними й загальнозрозумілими, що навіть вороги їх визнавали й прислухалися. Розповідають, що коли цар Філіпп Македонський прочитав третю філіппіку Демосфена, то сказав: *«Якби я слухав Демосфена, я сам би подав голос за нього як за вождя в боротьбі проти мене»*. А як старанно працював над собою Демосфен: набирив камінців у рот і йшов у гори, промовляючи скоромовки. Він облаштував собі кімнату в підвалі, підвішував гострий меч до стелі, підставляючи плече під нього, яке смикалося під час публічних промов. Рани й біль не злякали наполегливого Демосфена, і невдовзі демосфенові патріотичні промови були визнані найкращими й найпереконливішими в Давній Греції.

У мене є знайома лікар-кардіолог, яка не вступила з першого разу до ВНЗ, але наступного року її мрія здійснилася. Зараз їй уже сорок років, і вона має авторитет серед колег і пацієнтів, допомагає майбутнім лікарям удосконалювати практичну сторону лікарської справи. Девізом її праці є слова Т. Фуллера: *«Якщо ви володієте знаннями, дайте іншим запалити від них свої світильники»*. Тому ціною такого авторитету є колосальна щоденна праця над собою. І. Франко зазначав:

*Лиш в праці мужа виробляється сила.
...Лиш в праці варто і для праці жити.*

Отже, Стефан Цвейг правильно підмітив, що в житті безкоштовним нічого не буває. Тільки ціною своєї титанічної праці, високого рівня самосвідомості, наполегливості, працелюбства ми досягнемо своєї мети в житті.

Факти з історії, життя, літератури

З історії: праця оратора Демосфена над собою.

З життя: досвід наполегливої праці лікаря-кардіолога.

З літератури: приклади письменників праці.

Ключові слова

Ціною невтомної праці, скорочення часу на відпочинок; поглиблювати свої знання; навчаємося для життя; досягнення своєї мети; наполеглива, каторжна праця; розвиток професійного рівня; майстерність; у праці — сила визнання; самосвідомість; працелюбство; високі результати; праця створена для людини, як і людина для праці.

Висловлювання видатних людей

Ми навчаємося не для школи, а для життя.

Сенека Молодший

Лише в праці мужа виробляється сила.

І. Франко

Якщо ви володієте знаннями, дайте іншим запалити від них свої світильники.

Т. Фуллер

Книги — морська глибина, хто в них пірне аж до дна, той, хоч і труду мав досить, дивнії перли виносить.

І. Франко

Учителя, який може наділити своїх вихованців здатністю знаходити радість у праці, слід було б увінчати лаврами.

Е. Хаббард

ТВІР НА ТЕМУ: «ПОГАНІЙ ТОЙ УЧЕНЬ, ЯКИЙ НЕ ПЕРЕВЕРШУЄ ВЧИТЕЛЯ» (ЛЕОНАРДО ДА ВІНЧІ)

Ганна ДЯДИК, учитель української мови та літератури ЗОШ № 13, м. Черкаси

Варіант 1

Чим більше знаєш, тим більше можеш. Знання — велика сила. Тому я погоджуюсь із висловом Леонардо да Вінчі: *«Поганий той учень, який не перевершує вчителя»*.

Підтвердженням цього є розвиток науки. Якби науковці не робили відкриттів, то, мабуть, ми б до цього часу не мали б комп'ютерів, Інтернету, не їздили б на потягах і автомобілях. Саме людські знання допомогли запустити в космос супутники й відкрити планети сонячної системи.

Сучасний світ потребує людини з високим рівнем загальної культури, людини ефективної, здатної швидко орієнтуватися й приймати оптимальні рішення в складних обставинах. Чим вищий рівень знань людини, тим ширші можливості відкриваються перед нею, тим легше знаходить вона своє місце у світі. Тому проблема оволодіння знаннями стає чи не найголовнішою. *«Чим більше знаєш, тим більше можеш»*, — говорив Е. Абу.

Яскравим прикладом підтвердження цієї думки може слугувати життя й творчість Леонардо да Вінчі. Розум живописця подібний до дзеркала, що відбиває все розуміння світу. Ці слова стосуються не сприйняття, а філософського осмислення. Пошуки як художника тісно перепліталися з пошуками вченого Леонардо, універсального генія. Художня творчість була лише частиною його діяльності, спрямованою до наукових відкриттів технічного новаторства. Коли Леонардо виповнилося 15, батько привіз сина у Флоренцію й віддав на навчання до Андре Верроккьо — скульптора, живописця, ювеліра. Його майстерня була осередком найпередовіших аналітичних пошуків. Джордано Базарі, біограф італійських художників епохи Відродження, розповідав: *«Коли*

Андре писав на дереві образ із зображенням святого Іоанна, Леонардо намалював на ньому ангела, що тримає одіж, і хоча був ще юнаком, виконав його так, що ангел Леонардо вийшов набагато кращим за поетаті Верроккьо». Працюючи разом з учителем, художник-початківець перевершив його, домігшись якісно нового звучання образів — глибокої поетичності. До цього часу належить і перший датований твір Леонардо «Вид на долину Арно поблизу Пізи». Вступивши в товариство святого Луки, художник розпочав самостійну діяльність, однак зв'язок з учителем він підтримував. Картини митця народжувалися на світ повільно, тому що писати для Леонардо означало вивчати. «Животис — це наука і законна дочка природи», — стверджував він в одному із записів. Виникнення кожного твору Леонардо передувало тривале збирання матеріалу, створення великої кількості начерків. Найвідоміший твір Л. да Вінчі — «Джоконда». Портрет заворожує глядачів уже протягом п'яти століть. Притягальна сила «Джоконди» пояснюється психологічною багатогранністю образу, котрий живе, дихає, змінює нюанси звучання. Трепет життя присутній у всьому: у пасмах старанно виписаного волосся, прикритого вуаллю, у складках одягу, у виткому орнаменті коміра сукні, у руках, що спокійно лежать. Неоднозначний і пейзаж, вечірній, ніби освітлений примарним місячним сяйвом: петляє дорога, звивається стрічка ріки, зеленувато-блакитні води течуть повз гори, що здіймаються ввись, немов химерні видива, вершини гір у міру заглиблення стають блакитними.

Визнаний геніями, оточений численними учнями, Леонардо й далі вів наукову та художню творчість: ці дві форми доповнювали одна одну, вели до однакової мети — пізнання Всесвіту. Нелегко назвати галузь знань, яка б не привернула його увагу. Записи Леонардо успадкував його улюблений учень Франческо Мельці. Для Л. да Вінчі набуття знань означало не пасивне їх зберігання, а активне використання для проникнення у світобудову. Універсальною наукою пізнання, на думку майстра, був живопис.

Не можна не згадати давньогрецького філософа Аристотеля — учня Платона, вихователя Александра Македонського. Твори Аристотеля охоплюють усі галузі знань того часу. Він — основоположник формальної логіки, творець силогістики. Приїхавши в Афіни, добре вивчив основні положення філософії Платона й міг поставитися до них критично. Платон високо цінував Аристотеля й називав його «розумом».

Аристотель провів із Платоном 17 років. Є підстави думати, що Платон любив свого геніального й непокірного учня й не тільки пере-

дав йому всі свої знання, але й перелив у нього всю свою душу. Між учителем і учнем зав'язалася міцна дружба з усіма її атрибутами — тимчасовими незгодами та гарячим примиренням.

Аристотеля часто обвинувачували в невдячності по відношенню до Платона, але кращим спростуванням цьому служать слова самого Аристотеля. В одному із трьох віршів він писав, що дурна людина не має права навіть хвалити Платона, котрий першим показав як своїм способом життя, так і вченням, що бути щасливим і бути гарним — дві сторони того самого прагнення. По смерті Платона Аристотель не відкриває своєї школи, хоча філософські його погляди давно були розроблені. Він учив лише риториці. У своїх лекціях полемізував із софістом Ісопрайом. Серед учнів Аристотеля був Гермій, раб Атаркейського тирана, який згодом завдяки дружбі зі своїм паном і своїй освіті став його спадкоємцем.

Спадщина Аристотеля настільки значна, що неможливо охарактеризувати її розділи. Важливо відзначити, що головні напрями його думки істотно визначили подальший розвиток європейської філософії. На відміну від Платона, Аристотель бачить у Бозі вищу інстанцію не тільки соціального, але й природного порятунку. Бог — це гранична підстава світобудови. У своїх політичних поглядах Аристотель виходить із розуміння людини як «суспільної тварини». На думку філософа, державний діяч не може чекати, поки настануть ідеальні політичні умови, а повинен, виходячи з можливостей, щонайкраще керувати людьми — такими, як вони є. Тут доречно буде згадати слова В. Белінського: *«Учень ніколи не перевершить учителя, якщо бачитиме в ньому зразок, а не суперника»*. Як можна побачити із цих прикладів, учитися треба протягом усього життя.

Отже, поганий той учень, що не хоче перевершити свого вчителя. Необхідно прагнути до знань не заради суперечок, вигоди, влади, слави, а заради того, щоб бути корисним у житті.

Варіант 2

Життя кожної людини починається з народження, а формування особистості — з навчання. Щоб стати розумним у дорослому житті, необхідно закладати фундамент ще в дитинстві. Кожен має примножувати знання своїми силами.

Тому я підтримую думку Леонардо да Вінчі, що поганий той учень, який не перевершив свого вчителя.

Це засвідчує те, що в житті потрібно намагатися досягти навіть більшого, ніж ти можеш. Треба ставити мету й упевнено до неї йти. Кожен учитель буде пишатися учнем, що перевершив його, бо відчуватиме, що його зусилля не були марними; досягнення учня — це і його заслуга. Але для досягнення результату треба займатися самоосвітою, працювати над собою. Удосконалюючи свої знання, ти вдосконалюєш себе.

Прикладом може бути творчість Олени Пчілки та Лесі Українки. Для Ольги Петрівни національні інтереси завжди були понад усе. Головною метою її життя було *«шукати правду разом з народом»*. Олена Пчілка — одна з основоположниць української літератури. Не всі знають, що вона належить до перших жінок-видавців. Разом з Наталією Кобринською заснувала у Львові альманах жінок-письменниць «Перший вінок», була редактором-видавцем журналу «Рідний край». Олена Пчілка своєю невтомною працею на терені української культури зробила значний внесок до духовної скарбниці свого народу. Високі ідеї вона передала й своїм дітям: для Лесі була не лише вчителем, наставником, лікарем, але й вимогливим критиком. Саме матері завдячує Леся Українка любов'ю до української літератури й світової історії, знанням іноземних мов. Під впливом матері розвивався її мужній і вольовий характер. Від матері унаслідувала Леся ненависть до народного гноблення, глибокий патріотизм. Мати була найпершим читачем і редактором її творів, навіть сама вибрала їй високозобов'язуючий псевдонім — Українка.

Але світової слави Леся досягла завдяки самовідданій праці й самоосвіті.

Незважаючи на важку хворобу, Леся Українка стала в авангарді творчих сил, що виводили українську літературу на широку арену світової літератури. В українську літературу Леся увійшла насамперед як поетеса мужності й боротьби. Свою нескореність долі, жагуче бажання жити й працювати ця надзвичайна жінка висловила в сильній енергійній поезії «*Contra spem spero*». Намагаючись подолати недугу, відігнати сумні думки, Леся Українка засвідчує непримиримість, нескореність долі. Героїня поезії визначає місце особистості, зокрема митця, у суспільстві. Лейтмотив вірша звучить в останній строфі:

*Так! я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! Геть думи сумні!*

Такого оптимізму, сили волі так не вистачає в сучасному світі. І тому Леся Українка може бути нам прикладом.

А як актуально звучать слова важкохворої Оксани з «Боярині» про застарілу батькову іржаву шаблю: «...*отак і ми з тобою... зрослєсь, мов шабля з піхвою... навіки... — обоє ржаві*». У поемі письменниця рішуче засуджує будь-які компроміси з ворогом, проголошує гасло збройної боротьби за обстоювання національних інтересів. Образ Оксани вчить нас бути патріотами рідного краю, навіть на чужині відстоювати національні ідеї.

А невмирущі слова Мавки: «*Ні! Я жива! Я буду вічно жити! Я в серці маю те, що не вмирає*», — звучать і сьогодні актуально, проголошуючи невмирущість людської душі.

Прикладом із життя може слугувати наукова діяльність ученого-фізика Ісаака Ньютонa. У дитячі роки він навчався у звичайній загальноосвітній школі м. Грантема й показував лише задовільні результати. У 18 років самостійно підготувався до вступу в Кембриджський університет, який у ті часи був одним із кращих у Європі. Тут і почалася його наукова діяльність. Він навчався в знаменитого математика того часу Ісаака Барроу, який високо цінував талант І. Ньютонa й запропонував молодому вченому місце професора кафедри математики. І. Ньютон та І. Барроу були зовсім різними людьми. Учителю вирізнявся відкритістю, співчуттям до ближнього, учень прославився замкнутістю. Але їх об'єднувала тяга до знань.

І. Ньютон вивчав рух тіла. Він відкрив закон всесвітнього тяжіння, що прославив його на весь світ. Користуючись розрахунками І. Ньютонa, Галілео Галілей вирахував появу величезної комети, яка пізніше була названа на його честь, розрахував форму Землі й довів, що наша планета має форму кулі, розширеної на екваторі та сплюснутої біля полюсів.

І. Ньютон виготовив перший телескоп, який у науці використовувався близько 100 років.

З особистих рис характеру сучасники виділяли скромність ученого. «*Я тільки тому високо стою, що став на плечі гігантів*», — говорив він. Самовіддана праця була суттю його життя. «*Воля, яка прагне до пізнання, ніколи не задовольниться закінченою справою*», — писав Джордано Бруно. Ці слова в повній мірі можна віднести до І. Ньютонa, а доказом цьому є факт, що більше двох століть люди в усьому світі користуються його відкриттями.

Отже, важливу роль у формуванні людини відіграють саме вчителі. А обов'язок учня — засвоювати та примножувати знання. І справді,

поганий той учень, який не перевершив свого вчителя. Поки людина живе, вона повинна вдосконалюватися й розвиватися.

Варіант 3

Із давніх-давен люди прагнули до знань. Знання — це всемогутня сила, якою, на мою думку, може володіти кожен. Тому я погоджуюся, що поганий той учень, який не перевершив свого вчителя. Цей вислів досить влучний і продовжує бути актуальним і в наш час, бо продовжувати навчатися потрібно впродовж усього життя, працювати над собою, самовдосконалюватися, учитися так, ніби твоїх знань тобі завжди не вистачає. Знання допомагають відкривати й глибше проникати в таємниці світу, пізнавати себе й людей, знайомитися з подіями сивої давнини й зазирати в майбутнє. Без знань людина не навчиться жити в гармонії з природою, без них не можна комфортно почуватися в нинішньому автоматизованому й комп'ютеризованому світі. Знання можуть сприяти поліпшенню добробуту людей, полегшенню їхньої праці, а також допомогти в боротьбі зі стихійними лихами, голодом, бідністю.

Яскравим прикладом невинного прагнення до знань може бути бажання Тараса Шевченка стати художником. Навчаючись у відомого майстра декоративного розпису Василя Ширяєва, Т. Шевченко працював по 12—14 годин у день, погано харчувався, але терпляче зносив усі незгоди, аби тільки наблизитись до омріяної мети — стати художником. Із допомогою видатних діячів культури, юнак вступає до Петербурзької академії мистецтв, отримує звання «некласового художника» й у складі археологічної комісії подорожує Лівобережною Україною. А в 1860 р. отримує високе звання академіка-гравера.

Другий талант Т. Шевченка — поетичний — підніс його до вершин світової слави. Є. Гребінка був одним із перших наставників поета. Він залучив юнака до укладання першого українського літературного альманаху «Ластівка», відібрав для друку кілька його творів, допоміг поету-початківцю підготувати окрему збірку творів і посприям її виходу у світ. Знаменитий «Кобзар» містив лише 8 творів, проте вплив цієї книжки на подальшу українську історію й літературу був колосальним. *«Ні одна книжка в світовій літературі не мала такого значення, як «Кобзар» для України. Наче сонце, освітила вона рідну землю, ogrіла теплом рідного слова, любов'ю, омила Україну сльозами»,* — писав О. Білецький.

Значення творчості Т. Шевченка для України величезне. Він якнайповніше розкрив українську душу, став могутнім джерелом національної свідомості, символом України. Йому, як нікому іншому до цього, вдалося виразити багатий світ душі простої людини. А знаменитий «Заповіт» облетів увесь світ і звучить сьогодні як гімн українському народові.

Не можна не згадати самовідданої титанічної праці І. Франка. *«Немає, певне, тієї ділянки літератури, до якої не доклав Франко рук своїх, якої б не збагатив своєю працею»*, — зазначав С. Єфремов.

Переріс своїх учителів і невтомний філософ, мудрець Г. Сковорода.

Із цього випливає, що лише наполеглива праця робить людину геніальною. *«Учням, щоб досягти успіхів, треба наздоганяти тих, хто попереду, і не чекати тих, хто позаду»*, — повчав Аристотель.

Прикладом із життя може слугувати спортивна кар'єра Андрія Шевченка, видатного футболіста, заслуженого майстра спорту України. Перші кроки у футболі Андрій зробив на спортмайданчику середньої школи № 216 м. Києва. На одному з дитячих турнірів юнака помітив тренер дитячої спортивної школи київського «Динамо» Олександр Шпаков і запросив його у свій клас. Команда, в якій виступав А. Шевченко, стала переможцем СРСР серед юніорів. В її складі Андрій завоював свої перші міжнародні призи й титули. Хлопець вкладав усі сили в професійний розвиток і досяг найвищих результатів: став п'ятикратним чемпіоном України, у складі італійського клубу «Мілан» здобув визнання як найкращий форвард, був удостоєний призу «Золотий м'яч», який вручається кращому футболісту Європи. А. Шевченко був капітаном збірної України, брав активну участь у виступі команди на чемпіонаті світу 2006 р., коли збірна дійшла до чвертьфіналу з Італією.

Усього цього юнак досяг завдяки наполегливій праці. Тож треба вже в шкільні роки не ховатися від труднощів, не боятися бездіяльності, привчати себе до напруженої роботи, долати звичку зайвий раз відпочивати. Доречно згадати притчу про бритву, яку любив розповідати своїм учням Леонардо да Вінчі. Коли бритва була в роботі, то блищала на сонці, а коли полежала в темному місці, її лезо роз'їла іржа. Так і розум людський — хиріє й іржавіє в бездіяльності.

Отже, опанувавши досвід учителя, не зупиняйся. Іди вперед, крокуй до знань. А перевершивши свого вчителя, ти перевершиш самого себе. І той, хто вважає, що на цьому завершився шлях до вершин, недостойний навіть тих знань, які вже має.

Ключові слова

Знання; самоосвіта; творча діяльність; самовизначення; реалізація особистості; досягнення мети; відкриття; яскраві особистості; науковець; мислитель; майстер пізнання; творець учення; галузь науки; головні напрями діяльності; наполегливість; корисність у житті; зразок; суперник; творчий; неповторний; патріотичний; науковий; освічений; геніальний; талановитий; перевершувати; здобувати; розвивати; вивчати; прагнути; удосконалювати; допомагати; приймати рішення; відкривати; намагатися; оволодівати; знати; спрямовувати; підтримувати; збільшувати; працювати; примножувати.

Прислів'я та приказки

*Вчення і труд поруч ідуть.
Не помиляється той, хто нічого не робить.
Учений іде, а неук слідом спотикається.
Згаяного часу конем не здоженеш.
Без муки немає науки.
Чого навчився, того за плечима не носити.
Коріння навчання гірке, зате плід його солодкий.
Не кажи «не вмю», а кажи «навчуся».
Вік живи — вік учись.
Мудрий ніхто не вродився, а навчився.
Пташка красна пір'ям, а людина — знанням.*

Висловлювання видатних людей

Платон — друг, та істина дорожча.

Аристотель

Учням, щоб досягти успіхів, треба наздоганяти тих, хто попереду, і не чекати тих, хто позаду.

Аристотель

Воля, яка прагне до пізнання, ніколи не задовольниться закінченою справою.

Дж. Бруно

Чим більше знаєш, тим більше можеш.

Е. Абу

Соромно людині, якщо їй радять у працелюбності наслідувати мурашку, подвійно соромно, якщо вона цієї поради не дотримується.

Талмуд

І я бачив — нема чоловікові кращого, як ділам своїм радити, бо це доля його!

Старий Завіт

Для вченої й освіченої людини жити — значить мислити.

Цицерон

Знання складається із дрібних крихт щоденного досвіду.

Д. Писарев

Освіта — скарб, праця — ключ до нього.

П. Буаст

Учень ніколи не перевершить учителя, якщо бачить у ньому зразок, а не суперника.

В. Белінський

Якщо ви володієте знанням, дайте іншим запалити від нього свої світильники.

Т. Фуллер

Вважай нещасним той день чи годину, коли ти не дізнався нічого нового і нічого не додав до своєї освіти.

К. Ушинський

Справжню людину завжди вабить туди, де важко.

О. Шмідт

Знання тільки тоді знання, коли воно набуте зусиллями думки, а не пам'яттю.

Л. Толстой

Постав над собою і сто вчителів — вони виявляться безсилями, якщо ти не зможеш сам примусити себе і сам вимагати від себе.

В. Сухомлинський

Доводити людині необхідність знань — це все одно, що переконувати її у корисності зору.

Максим Горький

Не йди найлегшим шляхом. Вибирай завжди шлях найважчий. Переборення труднощів підносить людину.

В. Сухомлинський

Люди перестають мислити, коли перестають читати.

Д. Дідро

Час — дорогоцінний подарунок, даний нам, щоб у ньому стати розумнішими, кращими, мудрішими й досконалішими.

Т. Манн

Читаючи авторів, які добре пишуть, звикаєш добре говорити.

Вольтер

Не вміти добре виражати свої думки — недолік; але не мати самостійних думок — набагато більший; самостійні ж думки впливають лише із самостійно набутих знань.

К. Ушинський

ТВІР НА ТЕМУ: «ДОБРОТА... МИЛОСЕРДЯ... ЧИ АКТУАЛЬНІ В НАШ ЧАС?»

Валентина ТИМОШЕНКО, учитель української мови та літератури ЗОШ № 32,
м. Черкаси

Варіант 1

*Якщо ти байдужий до страждань інших,
ти не заслуговуєш називатися людиною.*

Сааді

Доброта, милосердя, чуйність, добродійність... Яким теплом, радістю сповнюються наші серця при цих словах! Як не вистачає нам цього тепла сьогодні!

Ми живемо в непростий, неспокійний, можна сказати, жорстокий час. Прагнення до влади, збагачення, складні умови життя часто витісняють важливі моральні принципи. Доброта й милосердя, на жаль, стали рідше проявлятися у вчинках людей. Прикро, адже саме ці риси завжди були притаманні нашому народові. Цілком природним і законнимірним вважалося допомогти знедоленому, нещасному, поділитися шматком хліба з голодним, дати притулок бездомному, підтримати старого й немічного, порятувати хворого чи каліку, захистити скривдженого.

Не втратили своєї актуальності доброта й милосердя й у наш час, адже нині в Україні мешкає багато самотніх людей, які не здатні подбати про себе: інвалідів, сиріт, чимало наших земляків живе в бідності, отримуючи мізерну пенсію. Їм потрібна наша підтримка, допомога.

Люди можуть страждати не тільки від хвороб та бідності. Душевний біль може спричинити й холодна байдужість оточуючих, непривітність. І як образливе слово може поранити душу, так щире, лагідне може зцілити її. Доброта породжує доброту. Вадим Крищенко писав: «*Коли серця теплом зігріті — стає побільше доброти*».

До проблем добра й зла, жорстокості й милосердя зверталися у своїй творчості багато українських письменників. Це й Леся Українка

в драмі-фесрії «Лісова пісня», і М. Коцюбинський у повісті «Тіні забутих предків», і О. Довженко в оповіданні «Мати», і Гр. Тютюнник у повісті «Климко», втілюючи в образах Мавки, Марічки, Марії Стоянихи, малого Климка високу духовність, здатність своєю добротою подолати зло. Особливо яскраво ці риси проявляються в образі Марічки, яка своєю добротою зуміла перебороти багаторічну родову ворожнечу.

Багато прикладів милосердя й доброчинності є в історії. Серед них і всесвітньо відома медсестра Флоренс Найтінгейл, яка допомагала пораненим під час Кримської війни, першою у світі створила доброчинну організацію. Служінню хворим та знедоленим присвятила своє життя й лауреат Нобелівської премії мати Тереза.

«Найвища наука життя — це мудрість, а найвища мудрість — бути добрим», — стверджував Гр. Тютюнник. Тож будьмо милосердними. Озираючись навколо. Поряд з нами мешкають люди, які потребують нашого тепла, нашої допомоги. Не відкладаймо її на потім. Бо завтра, можливо, буде пізно.

Варіант 2

*Немає вищої святині,
як чисте сяйво доброти.*

О. Довгий

Що таке доброта, милосердя? Насамперед це готовність допомогти, пожертвувати собою заради інших, безкорисливо творити добро. Я вважаю, що це та якість, яка необхідна всім нам і якої зараз дуже не вистачає. Доброта й милосердя, як ніколи, актуальні в наш час.

Кажуть, милосердя й доброта — два крила, на яких тримається людство. На жаль, нині такі моральні якості відходять на задній план, а, витісняючи їх, уперед висуваються ділова хватка, вміння надбати матеріальні блага й турбота насамперед про себе. Милосердних людей зараз небагато, та й оточуючі ставляться до них із певною настороженістю. Зараз мало хто допоможе бабусі перейти через дорогу, донести сумку, подасть жebraкові, пожаліє сиріт і важкохворих.

Звичайно, багаті люди іноді дозволяють собі зробити пожертвування в різні благодійні фонди, але дуже часто тільки для того, щоб про це згадали в газеті або по телебаченню. А ті люди, які дійсно хочуть допомогти, найчастіше не мають можливості для цього. Та допомога потрібна не тільки матеріальна, але й духовна. Підтримка й розуміння для кожного з нас значить не менше, ніж матеріальне благополуччя.

Підготовка до зовнішнього незалежного оцінювання...

Для мене в милосерді основне — безкорисливість. Наприклад, під час війни сестри милосердя, ризикуючи своїм життям, виносили поранених із поля бою, самовіддано доглядали їх. Крім того, вони морально підтримували воїнів, не даючи їм зневіритись. Імен більшості з них ми не знаємо, але завжди будемо вдячні за їхню добродійність і саможертвність.

Багато прикладів милосердя й доброти є в історії. Король Англії Річард I, який правив протягом 1189—1199 рр., був прозваний Річардом Милосердним. Люди полюбили його не за вдалі реформи, а за добре ставлення до них. Тисячі людей врятувало милосердя Річарда I.

Проблеми духовного і матеріального, добра і зла порушуються в драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». Мавка — це втілення добра й високої духовності. Жертвуючи собою, вона рятує свого коханого Лукаша, який зрадив її.

Хвилюючий урок доброти й милосердя подає нам Михайло Стельмах у повісті «Гуси-лебеді летять». Багатії виганяють із двору жінку-жебракку з голодною дитиною, а родина незаможників допомагає нещасним. Малий Михайлик віддає змученому хлопчику свій скарб — насіння.

Письменник, учений П. Білецький-Косенко писав: «*Думай добре, роби добре — і буде добре*». Тож творімо добро, будьмо чуйними, милосердними, уважними й привітними! Даруймо людям радість, і життя наше стане кращим!

Варіант 3

...Найщасливіша та людина, яка дарує щастя найбільшій кількості людей.

Д. Дідро

Сьогодні багато говорять про милосердя, доброту. Чим викликаний такий великий інтерес широкої громадськості до проблем моральності? Мабуть, тим, що нині милосердя втрачає свою цінність.

Нас вражає навала людської жорстокості. Байдуже ставлення до старих, яких власні діти відправляють до будинків для людей похилого віку, безпритульні діти, жебрацтво, хворі, покинуті напризволяще через брак коштів, дитяча та підліткова злочинність — усе це вже нікого не дивує. Дехто заперечить: до чого тут моральність? Але чи мали б місце всі наведені факти, якби люди були високоморальними? Мабуть, ні. Тому сьогодні, як ніколи, актуальними для нас є питання доброти й милосердя.

Що ж таке милосердя? Як на мене, то спроба зробити когось щасливішим, полегшити комусь важке життя.

Кожна людина повинна розвивати в собі ці риси, щоб піднятися на новий щабель свого духовного розвитку. Відомий український письменник, філософ Г. Сковорода відзначав: *«Що може бути шкідливішим людини, яка володіє знаннями найскладніших наук, але не має доброго серця? Вона використає свої знання на зло»*. Тому людина не тільки має володіти міцними знаннями, а й турбуватися про самовдосконалення. Справжня людина, сильна й добра, ніколи не стане кривдити тих, хто їй довірився, хто слабший за неї.

Чи можна зміряти людяність? В оповіданні-притчі І. Тургенева «Два багатії» письменник звеличує багатія Ротшильда, який виділяє великі гроші на виховання сиріт, лікування хворих, утримання самотніх старих. І відразу згадує, як бідний селянин узяв у свою родину сироту. На нарікання дружини, що їй так голодно в сім'ї, а тепер їм не буде за що навіть купити сіль, щоб посолити юшку, селянин відповідає: *«А ми її... і несолону»*. І Тургенєв доходить до висновку: *«Далеко Ротшильду до цього мужика!»*.

Піклуватися про одиноких, немічних, тих, хто потребує допомоги, покликане Товариство Червоного Хреста. Уже понад 140 років його представники творять добро, несуть радість і надію знедоленим. Головними їх принципами є гуманізм та професіоналізм.

Милосердні люди є й поміж нас. Усі ми пам'ятаємо дівчинку з Харкова Настю Овчар, яка, ризикуючи власним життям, врятувала з полум'я молодшу сестричку. І таких прикладів жертвності багато. Деякі люди просто чинять добрі справи мовчки, не афішуючи їх.

Тільки милосердя й доброта робить із нас справжніх людей. Пам'ятаймо про це! Як казав В. Крищенко: *«Є цінності, які за все доможчі, — це очі совісті і серце доброти»*.

Факти з літератури

- Леся Українка, «Лісова пісня» (образ Мавки).
- М. Коцюбинський, «Тіні забутих предків» (образ Марічки).
- О. Довженко, «Мати» (образ Марії Стоянихи), «Україна в огні».
- Гр. Тютюнник, «Климко» (образ Климка).
- М. Стельмах, «Гуси-лебеді летять» (образ Михайлика).
- І. Тургенєв, «Два багатії».

Факти з історії

Прикладом милосердя є всесвітньо відома медсестра Флоренс Найтінгейл, яка допомагала пораненим під час Кримської війни, першою у світі заснувала добротинну організацію.

Надзвичайним прикладом добросердечності є життя й діяльність лауреата Нобелівської премії матері Терези, засновниці ордена милосердя.

Короля Англії Річарда I, який правив протягом 1189—1199 рр., люди любили не за вдалі реформи, а за ставлення до них. Багатьох урятувало милосердя Річарда. За це його прозвали Річардом Милосердним.

Факти з життя

Прикладом милосердя можуть бути актори, спортсмени, які беруть участь у благодійних акціях.

Ключові слова

У тлумачному словнику є таке визначення слова *милосердя* — добре, співчутливе ставлення до когось; вияв жалості; помилювання.

Синоніми: співчуття, добродійність, чуйність, людяність, добротинність, щедрість, жертвність, любов до ближнього.

Антонім: жорстокість.

Тези

Нині поширена думка, що такі риси характеру, як чуйність, жертвність, милосердя є ознакою м'якотілих, безхарактерних людей.

Милосердя й доброта — два крила, на яких тримається людство.

Нині нас жахає навала людської жорстокості. Байдуже ставлення до старих, яких власні діти відправляють до будинків для літніх людей, безпритульні діти, жебрацтво, хворі, покинуті напризволяще через брак коштів, дитяча та підліткова злочинність — усе це нині вже нікого не дивує.

Сьогоднішня молодь не завжди відзначається високим рівнем моральної зрілості. В її середовищі мають місце багато правопорушень.

Прислів'я та приказки

*Добре діло роби сміло.
Добра справа і в воді не тоне.
Доброта — що сонце.
Добре роби, добре й буде.
Доброму слову ціни немає.
Тепле слово і в мороз зігріє.
Добре слово потрібне людині, як хліб і мед, як жива вода.
З добрим жити добре.
Хто людям добра бажає, той і собі має.
Не встояти злу проти добра.*

Висловлювання видатних людей

*Є цінності, які за все дорожчі, —
Це очі совісті і серце доброти.*

В. Крищенко

*Привітне слово з ласкою легкою —
Його на старість так не вистачає.*

В. Крищенко

*Найвища наука життя — це мудрість, а найвища мудрість —
бути добрим.*

Гр. Пютюнник

Немає вищої святині, ніж чисте сяйво доброти.

О. Довгий

*Якщо ти байдужий до страждань інших, ти не заслуговуєш на-
зиватися людиною.*

Сааді

*Нині, як ще ніколи в історії, кожен має бути людиною в людстві,
щоб кожним нервом відчувати його болі і тривоги.*

Є. Сверстюк

Підготовка до зовнішнього незалежного оцінювання...

Люби ближнього, як себе самого.

Біблія

*Вмій прощати, як прощає мати.
За добро спіши добром воздати, —
Мудрість завше доброю була.*

М. Луків

Добро існує там, де його постійно творять.

В. Гжецик

Хто сповнений милосердя, неодмінно мужній.

Конфуцій

*Перед розумним треба схилити голову, а перед добрим серцем
стати на коліна.*

Й. В. Гете

ТВІР НА ТЕМУ: «НЕ ТІЛО, А ДУША Є ЛЮДИНОЮ» (Г. СКОВОРОДА)

Валентина ПРИСЯЖНЮК, *учитель української мови та літератури гімназії № 31, м. Черкаси*

Варіант 1

Саме душа, а не тіло людини, створена за образом Божим. Тіло — це лише оселя душі. Душа — внутрішній, психологічний світ людини.

Духовний світ людини глибокий, багатогранний, але непізнаний до кінця. Чим він багатший, тим цікавіша людина, тим прекрасніше її життя. Велике значення мають духовні цінності. Можна бути багатою людиною, а почуватися нещасним, тому що в душі, сповненій прагненням до заможності, уже не лишається місця для добра. А можна, навпаки, не мати багато грошей, а все ж таки бути щасливим, бо душа бажає допомогти й захистити як близьку, так і чужу людину. Одним словом, слід мати щирю й красиву душу, щоб бути корисним, а не проїти по життю сірою тінню.

Роман «Собор» О. Гончара відкриває нам глибоку життєву мудрість. Усі вчинки народжуються в душі, благословляються в її соборі. Треба керуватися в усіх діях вічним дороговказом — святинею собору своєї душі.

У моєму житті все найвагомніше пов'язано з родиною. Відчуття захищеності, душевного комфорту, впевненості, спокою — усе це дає мені сім'я.

Отож бережімо собори своїх душ!

Варіант 2

Душа — це куточок спокою, який належить лише нам, а тіло — оболонка, яка оберігає душу від зовнішніх подразників. Проте один без одного вони існувати не можуть. Це все одно, що горіх і ядро.

На мою думку, душа відтворює якісну сутність людини, а тіло — лише зовнішні принади, які з часом втрачають своє значення. Тож оці-

ноймо людину не за привабливу зовнішність, а за щирість і відкритість душі. А хто робить навпаки, той ще не зрозумів істину життя.

Підтвердженням цього є думка Г. Сковороди: *«Не за обличчя судить, а за душу і серце»*. У своїх філософських працях Г. Сковорода переосмислює всі сторони людського життя. Його вчення базується на подвійності буття людини. Суєта бере людину в полон — і вона втрачає свою самотність.

Г. Сковороді була близька філософія відлюдництва й самотності не тому, що людське товариство його обтяжувало, а тому, що він жив у гармонії зі своїми переконаннями.

Для мене ж ідеальним є поєднання фізичного тіла й душі. Така гармонія — важка праця, і досягти її складно. Але існують наближені до цієї істини: Ісус, Будда, Мати Тереза, Марія Магдалена. Ці історичні постаті викликають захоплення й повагу, адже їх називають святими. Праця над собою — це найважча наука, бо пізнання себе триває все життя. Контролювати самого себе інколи неможливо, але це може зробити та людина, воля душі якої сильніша від нестриманості й бажань фізичного тіла. Очі здатні побачити набагато глибше, ніж зовнішня оболонка. Адже справжня людина пізнається в спілкуванні, коли відкриває свій духовний світ.

Можна зробити висновок, що без матеріальних благ людина хоч і не зможе існувати, але, зважаючи лише на них, вона віддалятиметься від свого початку, від природи, від чогось вищого, ніж фізичне. Саморозвиток — це те, до чого ми мусимо йти й чим керуватися.

Факти з літератури

Коли заглиблюєшся у творчість Лесі Українки, відчуваєш, що скрізь і в усьому вона була напрочуд органічна. Вона стверджувала, що природа, музика, кохання підносять, звеличують людину, роблять її красивою, творчо діяльною, щасливою. Наприклад, особливістю драми-феєрії «Лісова пісня» є те, що хоча герої фізично гинуть, але перемагають і торжествують духовні ідеали, художньо втілені авторкою.

Знайомство з історичним романом Л. Костенко «Маруся Чурай» потребує від читача зосередженості, серйозної інтелектуальної праці, якої не треба боятися, бо то є праця над своїм духовним самовдосконаленням. Головна героїня роману, можливо, як ніхто інший, розуміла значення духовного в цьому житті. Це видно зі слів, які вона кидає Грицеві:

*Що ти все: мушу, мушу, мушу?!
Земля, земля... А небо твоє де?
Як будеш так розношувати душу,
Вона, гляди, із совісті спаде.*

«Маруся Чурай» збагачує нас своєю «філософією любові», в якій це почуття визначається як особлива духовна цінність.

Твір Л. Костенко дає змогу кожному з нас відкрити для себе красу та силу людської любові, хай навіть ця любов зазнала зради й призвела до трагічної розв'язки.

Факти з історії

Наша земля духовно багата. Тут міцніли слов'янські племена, виросла княжа Русь — одна з наймогутніших держав свого часу, тут островом свободи, волі й демократії була Запорізька Січ, минули дні славної Хмельниччини, народилися й діяли багато визначних постатей.

Історія української культури багата на лицарів честі, геніїв, пророків, які можуть піднести й очистити душі нашої молоді, наповнити їх священною любов'ю до рідного краю. Важко несемо через усю історію хрест своєї долі, бо й досі в складних боріннях здобуваємо собі на власній землі незалежну державність.

Духовним батьком Січі можна назвати князя Дмитра Вишневецького, що увійшов у народні думи під іменем Байди — безтурботним гульгіпакою, що тільки й знає пити мед-горілочку і, здається, зовсім не має жодного іншого клопоту. Ні, мав Дмитро Вишневецький серйозні справи. Цей мудрий, енергійний чоловік зумів зробити те, чого не вдалося його попередникам. Він об'єднав козацькі ватаги й у 1550-х рр. спорудив на острові Мала Хортиця великий замок, що став першою козацькою фортецею. Саме його ім'я відкриває галерею українських гетьманів. Забувати їх — великий гріх, адже це воїнська слава наших предків.

Софія Київська — чудове творіння народного генія, втілення високої майстерності. Собор був свідком багатьох героїчних і трагічних сторінок минулого. Зовсім нещодавно знайдено запис, який свідчить, що не Ярослав Мудрий звів його на честь перемоги над кочовими племенами — печенігами, як вважалося раніше, а ще Володимир Великий у 1011 р. (Якщо це підтвердиться, то наступного року пам'ятникові ЮНЕСКО виповнюється 1000 років.) Нині собор — музей, а ширше — духовне наповнення нашої державності.

Ключові слова

Душа, внутрішній світ, радість, щастя; духовний, моральний, чуттєвий, душевний; бажання, жадання, прагнення; людина, особа, душа, особистість, індивідуальність, рід людський; тіло, організм людини, тулуб, тілом і душею (цілком); гармонія, злагода, погодженість, взаємовідповідність у чомусь, задоволення; щасливий, благодатний.

Тези

Саме душа визначає кожного з нас як людину, а тіло — це лише її щит, захисна оболонка, створена для збереження найважливішого скарбу людського життя.

Душа виражає індивідуальну своєрідність внутрішнього світу людини. Вона притаманна виключно людям. Завдяки їй ми здатні відчувати, співпереживати, пізнавати любов, дружбу, ненависть, злість.

Людина має бути красивою не лише внутрішньо, а й зовні. Це не тільки заняття спортом, це — культура тіла, гармонійного розвитку людини. Адже в здоровому тілі — здоровий дух.

Пристановище тіла рідко відповідає благородному пориванню й намірові душі, однак не душа пристосовується до тіла, а тіло до душі.

Таким чином, головне в людині не те, що зовні, а те, що всередині. Душа є людиною, а тіло — лише її носієм.

Процес переорієнтації від тіла до духу болючий, але через нього проходять усі. Хто цього не спроможний зробити, помирає в ранньому віці, а надмірна відданість лише духові веде до самоізоляції й порушення нормальних життєвих ритмів.

На мою думку, на людську душу велику силу емоційного впливу має музика. Поетичне слово йде вслід за нею, і саме про цю його функцію годилося б частіше нагадувати в наш час з його відчутним раціоналістичним холодком, намаганням усе піддати тверезому логічному обґрунтуванню. Бо що ж змушує нас безліч разів повертатися до віршів, як не їх ні з чим незрівнянна тонка духовність?

Душа, духовність — це особлива діяльність свідомості, направлена на збагачення мети й смислу життя. Духовність завжди позитивна, в її основі лежить любов до всього суцього. Саме під впливом духовності в людини формуються критерії добра і зла, оцінки людей і подій, нарешті, життєва позиція.

Що відбувається зараз у нашому суспільстві з погляду духовності? Якщо говорити про окрему людину, то на перший план виступає

апатія, втрата ідеалів, мети життя. Це стосується більшості. Існують люди, для яких головне — нажива, владолюбство, зневаження всіх етичних принципів. Природно, що такі пріоритети відображаються на відносинах у суспільстві. Як результат: зростання злочинності, сирітства, розлучень і т. д. Перелічені явища можуть служити маркерами збиткової духовності.

Прислів'я та приказки

*Маси голову, май же й душу.
Аби розум, щастя буде.
Око бачить далеко, а розум ще далі.
Не одяга красить людину, а добрі діла.
Не родися красна, а родися щасна.*

Висловлювання про душу

*Хто твердо на землі стоїть, той душу береже.
Душа в надмірному добрі лінивою стає.
В мілку душу скільки не дивись, глибини не побачиш.
Найчастіше душа робить помилки у благородному пориванні.
Душа і тіло помирають у різних часових вимірах.
Ми смертні, тому і в душу нашу входить такий же смертний світ.
Землі мало, щоб пояснити нашу душу; невиннодушно душа прагне зоряних просторів.
Душа без плоті — не душа, її видіння несуттєве.
Не заженеш душі в безвихідь, хоч навіть тіло умертви...
Душа кожного з нас має свою енергетику й потенціал горіння.
Тільки чому так багато кіптяви...
Мій дух над тілом не глумиться.
Розуміти своє тіло мало — треба нещадно боротися з його лінощами.
Ігноруючи тіло, людина немічнє, а з душі починає сипатися трухлятина.
Дух, що не прислухається до тіла, самотній і слабкий.
Тіло, душу і дух розділяємо умовно: існує нерозгадана людина.
Тіло підпорядковується земному тяжінню, душа — небесному.
Нервова людина — класичний приклад і доказ, до чого призводить порушення гармонії між тілом і духом.*

Висловлювання видатних людей

Життя людське складається із двох періодів, які повторюються і яких не уникнути. У перший період торжествує тіло, беручи від світу максимум задоволень і насолод. Дух на цій стадії ніби упосліджений, за рідкісними винятками; на другій стадії тіло, вволю наситившись собою, раптом відчуває свою знесиленість, і ця знесиленість фатальна. Людина гарячково змінює ритми існування, шукаючи порятунку від скуки й зневіри, мимоволі хапається за рятівне коло свого духу.

В одних людей тіло й дух у порі розвесіння, в інших вони літють, а для декого тіло й дух — сіра осінь безпросвітня, а то й холодна зима.

Усі знання душі зводяться до того, щоб полегшити земне практичне наше існування і зберегти свою чистоту для неба.

Душа, як і будь-який живий організм, має коріння, і це коріння іноді, незважаючи на свою товщину й міць, не здатне достатньо жити. Коріння, тобто душа, не знаходячи глибинного порятунку, гине.

О. Воля

ТВІР НА ТЕМУ: «СПРАВЕДЛИВІСТЬ — МІФ, РЕАЛЬНОСТІ ЧИ НАЇВНЕ ПРАГНЕННЯ ДОСКОНАЛОГО СВІТУ»

Валентина АРХИПОВА, учитель української мови та літератури СШ № 18, м. Черкаси

Варіант 1

На мою думку, справедливість — це реальність, а не міф чи наївне прагнення досконалого світу. Це поняття є одвічною людською чеснотою. Споконвіків люди прагнули дійти згоди, взаєморозуміння, довіритися один одному. У людських стосунках, у суспільстві справедливість має сенс, бо вона визначає порядок людського життя, в якому існує відповідність між діяннями й платою, гідністю й винагородою. Справедливість — це якість, якою оцінюємо будь-які стосунки. Критерієм при цьому виступає правда. З дитинства кожен знає, що треба завжди казати правду, тобто не брехати, не вигадувати, не перекручувати — не спотворювати своїми словами реальні події. Бо тільки те ставлення до інших є справедливим, в основі якого лежить правда.

Прикладом цього може слугувати усна народна творчість — казки, прислів'я та приказки, що засвідчують глибину народної мудрості, досвіду українців. Так, прислів'я «Правда із дна моря виринає, а неправда потопає», «Хто сіє вітер, пожне бурю», «Правда кривду переважить», «По правді роби, по правді й буде», «Справедливого чоловіка Бог любить», «Не чини лихого, не бійсь нікого» є свідченням одвічної боротьби людини з несправедливістю, прагнення бути небайдухим до страждань інших, допомогти в скрутну хвилину. Адже бути небайдухим, нікому не шкодити, сприяти загальній користі — ось ті якості, в яких виявляється справедливість.

Головний герой народної казки «Про правду і кривду» невтомно шукав справедливості. Найбільшим випробуванням для нього стали життєві негаразди, злидні. Проте від розчарування й відчаю його врятувала правда, яку так ретельно намагалися приховати лиходії. Збагнувши, що його клопіт такий мізерний порівняно зі стражданням сотень безневинних людей, він відважився протидіяти кривді й подолав її.

Скарбниця людського досвіду багата на повчальні історії щодо про-
яву справедливості серед людей. Давньогрецький філософ Аристотель
говорив: *«Коли люди люблять один одного, їм не потрібна справедли-
вість»*. Таким чином, людяність, гуманність, доброзичливе, уважне
ставлення один до одного — це ті моральні цінності, що визначають
справедливість між людьми. Не можна не згадати відомі слова росій-
ського мислителя В. Соловйова: *«Справедливість вимагає, щоб ми не
робили іншим того, чого не бажаємо собі»*. Тож будьмо милосердними
до інших, любимо їх — і тоді зможемо бути справедливими.

Варіант 2

Хочу спростувати думку про те, що справедливість — це найне
прагнення досконалого світу, тому що вважаю поняття «справедливість»
спорідненим зі словом «правда». У цьому сенсі правда-справедливість
є вищою моральною цінністю. Переконана, що правда безпосередньо
стосується кожної людини. *«Скільки людей, стільки уявлень, а отже,
й стільки прав!»* — скаже хтось. Проте варто пам'ятати, що ця правда
чи справедливість є моральними лише тоді, коли спрямовані на досяг-
нення згоди, взаєморозуміння, довіри.

Арабська народна мудрість говорить: *«Чотири речі визначають лю-
дину, вбираючи в себе все, що існує на світі, — мудрість, стриманість,
розум і справедливість»*. Ці слова є доказом того, що відчуття спра-
ведливості властиве кожній людині. Для того щоб бути справедливим,
потрібно, по-перше, бути чесним, правдивим; по-друге, не зосереджу-
ватися на власній вигоді, користі; по-третє, бути щирим; по-четверте,
бути великодушним. Тож досягти справедливості між людьми можливо.

Пошукам правди й справедливості присвячено чи не найбільше
творів у фольклорі та художній літературі. Прикладом може слугувати
поема Т. Шевченка «Гайдамаки». У цьому творі поет змальовує силу
козацької звитяги. Повстанці — справжні герої, що захищають Україну,
борються за справедливість та волю. Вони непримиренні у своїй
боротьбі. Яскраво змальовані образи поеми: Ярема, Залізняк, Гонга.
Образ Гонти — героїчний, це один із керівників повстання, що чинить
справедливо, розправляючись із ворогами, навіть убиває своїх дітей,
віддаючи перевагу присязі, ідеям, за які бореться. Яка відданість на-
родові! Тільки сильні духом козаки могли так чинити. Їх не можна було
зламати. Саме такі люди здатні віддати життя в ім'я справедливості та
визволення своєї землі.

Прагнення справедливості — одвічна людська мрія. Те, що сталося 1991 р., назавжди ввійде в історію нашого народу. Бо стала реальністю мрія багатьох віків. Сини й дочки нашого народу покоління за поколінням жертовно виборювали незалежність. Від козацьких часів, від Т. Шевченка й І. Франка, від Лесі Українки й Олени Пчілки, від М. Лисенка й М. Грушевського генетично передавалась естафета боротьби за волю, справедливість. Нарешті Україна стала незалежною державою — правда перемогла. Щиро вірю, що нащадки побачать свою Батьківщину оновленою, що в суспільстві запанує воля й правда, бо в Україні є мислячі, енергійні люди, зацікавлені в тому, аби незалежність держави здобула економічну базу. Треба надати їм таку можливість, підтримати й разом збудувати вільну, демократичну Україну.

Таким чином, справедливість існує, вона має сенс у людських стосунках, адже вони ґрунтуються на моральних засадах добра, порядності, взаєморозуміння.

Варіант 3

З одного боку, справедливість дійсно є вищою моральною цінністю, якої споконвіку прагнули люди, а з іншого, справедливо ставитися до оточуючих досить складно, адже з позиції моралі ми перші маємо вибачити іншій людині, навіть якщо кривда проти нас з її боку була очевидною. Зрозуміло, що непросто досягти цього в стосунках з іншими. Бо ми звичай спочатку хочемо, щоб справедливими були до нас, а вже тоді самі ладні відповідати справедливістю на справедливість. Натомість із позиції моралі все добро має ініціювати сама людина, тобто проявляти любов, милосердя до інших, адже добра людина не може просто спостерігати за несправедливістю, а намагається протидіяти їй. Неможливо бути справедливим, не будучи людиною.

Яскравим прикладом цих тверджень є роман Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». Герой твору Чіпка постає у творі як борець за правду. Спочатку в нього болить серце через чуже лихо, його хвилює доля рідної землі. Він шукає правду, та не знаходить її, хоче бути щасливим, але суспільство не дає можливості. Після втрати землі хлопець втрачає віру в справедливість, надії й сподівання на краще, стає на шлях злочинності. Чіпка намагається виправдати свої вчинки: «Хіба ми різємо? Ми тільки рівняємо бідних з багатими». Але чи можна зло побороти злом? Грабунки, вбивства зводять нанівець протест Чіпки проти несправедливості. Із правдошукача він стає кримі-

нальним злочинцем. Хлопець не розумів, що боротися за правду треба тільки правдою, бо неправда породжує ще більше зло.

Усі ми прагнемо справедливості, проте в нашому житті досить багато кривди, якої людина намагається уникати. За давніх часів формою відповіді людини на заповідяну стосовно неї несправедливість була відплата: «око за око, зуб за зуб, життя за життя». Однак поступово люди зрозуміли, що, протидіючи таким способом злу, вони не зменшують його кількість у світі, а, навпаки, збільшують. Неможливо примусити людину бути справедливою, установити справедливі порядки, використовуючи насильство, застосовуючи для досягнення своєї мети силу. Нерідко траплялося в історії людства, коли в ім'я справедливості, революції або утвердження будь-якої іншої ідеї виправдовували найстрашніші злочини. Прикладом цього є події Громадянської війни. Це був непростий час в історії рідного народу, час, коли втрачалися істинні, вічні цінності, заперечувалися основи народної моралі, етики, забувалися святі, родинний обов'язок та національні корені, а залишалися лише переконання, фанатичне бажання служити високим ідеям справедливості, заради яких члени однієї родини ставали непримирними ворогами, брат убивав брата, батько — сина. Мабуть, немає нічого страшнішого, ніж війна, особливо коли ця війна відбувається в межах однієї держави. Громадянська війна в Україні — це був ще один крок (після революційних подій 1917 р.) до втрати загальнолюдських цінностей і забуття народної мудрості.

Можна зробити висновок, що справедливість має право на існування в людському суспільстві, але її стане більше лише тоді, коли люди усвідомлять шкоду несправедливості й за власним вибором не чинитимуть її. Адже бачити несправедливість і мовчати означає самому брати участь у ній.

Факти з літератури

Василь Стус був одним із перших, хто забив на сполох щодо «відродження» сталінізму, і вже цим обрав собі тернистий шлях боротьби за правду. Його чесна позиція громадянина й поета, сміливі листи-протести до можновладців щодо антигуманних тенденцій у суспільстві привернули увагу не лише широких кіл громадськості, а й каральних органів влади.

Поезія В. Стуса — це живий голос народу, його біль і надія, його правда. Рядки вірша «Як добре те, що смерті не боюсь я» звучать з гідністю, упевнено, без найменшого натяку на каяття:

*Як добре те, що смерті не боюсь я
І не питаю, чи тяжкий мій хрест.
Що перед вами, судді, не клонюся
В передчутті невідомих верст...*

Моральну силу вистояти, не підкоритися дає переконаність у тому, що правда за ним, що він жив так, як треба:

*Жив, любив і не набрався скверни,
Ненависті, прокльону, каяття...*

Поет вірить, що після смерті його слово правди звучатиме у світі:

*Народе мій, до тебе я ще верну,
Як в смерті обернуся до життя
Своїм стражденним і незлим обличчям.*

Дійсно, після смерті поет повернувся в Україну. Він подарував нам свій скарб — спроможність мислити й діяти по правді, відстоювати право на життя.

Кожна людина має право на свою думку, на втілення своїх ідей. Але що робити, коли голос правди може коштувати життя? Тоді свої думки можна довірити щоденникові.

«Щоденник» О. Довженка — це твір, що увібрив у себе роздуми письменника над історичною долею рідного народу, це несказані вголос слова, болюча правда життя, яку відчувало чесне серце письменника. Це справжнє одкровення мислячої людини, що не могла не бачити, яка правда приховується під брехливими соціалістичними гаслами. Як гнівно звучать рядки із «Щоденника»: *«Держава не може будувати свій добробут на бідності й обдертості своїх громадян»*. Письменник відчував, що говорити правду, боротися за справедливість в умовах тотального гноблення думки неможливо. Але він мусив жити й творити для свого народу, ні на мить не сумніватися у своїй правоті: *«Буду творити, скільки вистачить сил і таланту. Буду, хочу жити добром і любов'ю до людства»*.

У часи масових повоєнних репресій, коли будь-яка прогресивна думка переслідувалася, В. Симоненко відверто заявив про своє прагнення до справедливості, правди, до пошуку істини й непримиренної боротьби зі злом. Він намагався відкрити людям очі на реальні події, підняти

Підготовка до зовнішнього незалежного оцінювання...

завісу над замовчуваням. Своє коротке життя присвятив служінню рідному народові. У його поезіях часто читаємо рядки про готовність до самопожертви в ім'я щасливого майбутнього. У вірші «Можливо, знову заgrimлять гармати» він писав:

*Живе лиш той, хто не живе для себе,
Хто для других виборює життя.*

Поет уболівав за долю рідного народу, його злиденність і безправ'я вражали до глибини душі. В. Симоненко гнівно виступав проти тих, хто принесли стільки горя Україні. У вірші «Пророцтво 17-го року» звучать біль і страждання рідної землі від кривди:

*Коли б усі одурені прозріли,
Коли б усі убиті ожили,
То небо, від прокльонів посіріле,
Напевно б, ретнуло від сорому й хули.*

І хоча стільки горя довелось пережити Україні, поет вірить у краще майбутнє. Він упевнений, що добро переможе зло й правда та любов пануватимуть між людьми.

Факти з історії, життя

Скарбниця людського досвіду багата на повчальні історії про те, як протидіяти несправедливості. В одній із них ідеться про чоловіка, який, перебуваючи перед брамою пекла, свято вірив, що він там помилково. «Я — порядна людина, — схвильовано розповідав він. — За все своє життя я не скоїв нічого протизаконного, намагаючись остерегатися лихих учинків. Я бачив, як одні кривдили інших, проте сам участі в цьому не брав. Я був свідком, як люди робили неподобства й звинувачували в цьому один одного. Тільки я був вільний від спокус і не робив нічого. Ніколи». Та коли в пеклі почули цю розповідь, дуже зраділи новому прибульцю, зауваживши, що чоловік потрапив на своє місце, адже добра людина не може просто спостерігати за несправедливістю. Бачити кривду й мовчати — значить самому брати в ній участь. Нерідко в житті трапляються люди, які вважають, що краще промовчати, байдуже відвести погляд, не втручатись, зробити вигляд, що не помічають зла. Саме такі люди чинять несправедливо, нечесно

по відношенню до інших. Бо бути байдужим, ухилитись від виконання моральних обов'язків — значить не дотримуватися законів суспільства. Адже закон і справедливість — дві речі, невіддільно пов'язані між собою, що вимагають захищати людей, які страждають. Марк Аврелій говорив: *«Несправедливість не завжди пов'язана з якою-небудь дією; часто вона полягає саме в бездіяльності»*.

Траплялося, що в ім'я загальної справедливості, революції або утвердження будь-якої іншої ідеї виправдовували найтяжчі злочини проти людства. Одна з найстрашніших сторінок історії українського народу — голодомор 1933 р. Це історія геноциду проти квітучої нації, що жила на родючій землі. Тоталітарна система винищила велику частину українського народу. Радянська влада прагнула побудувати ідилічне селянське життя, «колективний рай». Натомість створила безодню людського горя й відчаю. Увесь хліб з України було вивезено, тисячі людей пухли й умирали з голоду, втрачаючи своїх дітей. Страшнішою кривди, зла, здається, у світі бути просто не може! Партійно-більшовицька віра, віра в Сталіна, який, нищачи цілий народ, забезпечував «світле комуністичне життя» — ось ті посланці трагедії, які принесли людям голод і смерть.

Тези

На мою думку, справедливості не існує в сучасному світі, це міф, вигаданий наївними ідеалістами, що прагнуть побудувати досконалий світ.

Мені здається, що справедливим бути надзвичайно важко, але можливо, незважаючи на ту кривду й зло, через які страждає наше суспільство, наша нація.

Таким чином, досягти справедливості в стосунках між людьми в суспільстві майже неможливо, як неможливо кожному членові суспільства бути чесним, правдивим, не зосереджуватися на власній вигоді, користі.

Справедливості можна досягти, якщо бути щирим і великодушним, адже одна моральна цінність не може існувати без іншої.

Висловлювання видатних людей

Всіляка несправедливість розбецує обидві сторони: розбецується і той, хто терпить несправедливість, і той, хто несправедливість чинить.

В. Лібкнехт

Підготовка до зовнішнього незалежного оцінювання...

Моральні якості справедливої людини цілком замінюють закони.

Меандр

Перед тим, як боротися з далекою несправедливістю, необхідно боротися з несправедливістю, що чиниться поблизу, — з тою, що нас оточує і за яку ми більш-менш відповідальні.

Р. Роллан

Бачити несправедливість і мовчати — це значить самому брати в ній участь.

Ж.-Ж. Руссо

Справедливість — це крайня міра чесноти, до якої зобов'язаний кожен. Вище її — сходи до досконалості, нижче — порок.

Л. Толстой

Несправедливість досягається двома способами: або насиллям, або обманом.

Цицерон

Справедливість вимагає захищати людей страждених. Чи хороші вони? Мова не повинна йти про це, поки вони страждають.

М. Чернишевський

Спочатку слід бути справедливим, а вже потім великодушним.

Н. С. Шамфор

Мірилом справедливості не може бути більшість голосів.

Ф. Шиллер

Справедливий до себе ставиться строго, до інших — поблажливо.

Японська приказка

Гірше несправедливості тільки справедливість караючого меча.

О. Уайльд

З несправедливістю або співпрацюють, або борються.

А. Камю

Закон і справедливість — дві речі, які Бог з'єднав, а людина роз'єднала.

К. Колтон

Найрідкісніша річ, яку можна знайти у світі, — це по-справжньому справедлива людина.

Дж. Ф. Купер

Природа до всіх справедлива. Яка несправедливість!

А. Давидович

Розіслали запрошення на торжество... Справедливості. Ніхто не прийшов...

Є. Кашеев

Справедливість — істина в дії.

Б. Дізраелі

Справедливість — такий же необхідний для життя продукт, як і хліб.

Л. Берні

Щоб навчити людей справедливості, треба показати їм результати несправедливості.

А. Сміт

Справедливість полягає в тому, щоб віддати кожному належне.

Цицерон

Несправедливість не завжди пов'язана з якою-небудь дією; часто вона полягає саме в бездіяльності.

Марк Аврелій

Справедливість вимагає, щоб ми не робили іншим того, чого не бажаємо собі.

В. Соловйов

Часто несправедливий той, хто не робить чогось, а не тільки той, хто щось робить.

Марк Аврелій

Підготовка до зовнішнього незалежного оцінювання...

Несправедливий, коли робить себе злим, собі ж робить зло.

Марк Аврелій

Неможливо бути справедливим, не будучи людяним.

Л. Вовенарг

З того моменту, коли люди починають відрізняти задоволення від страждання, коли вони відчують зло і заподіюють зло, з'являється певне поняття про справедливість.

К. А. Гельвецій

Бути добрим дуже легко, бути справедливими — ось що важко.

В. Гюго

Справедливість — це виконання обов'язку, несправедливість — ухиляння від виконання своїх обов'язків.

Демокрит

Той, хто чинить несправедливість, нещасніший від того, хто несправедливо страждає.

Демокрит

Справді справедливий той, хто відчуває себе наполовину винним у чужих вчинках.

Дж. Х. Джейран

Справедливість — це істина в дії.

Ж. Жубер

Справедливість по відношенню до ближнього слід віддавати невідкладно; зволікати в таких випадках — значить бути несправедливим.

Ж. Лабрюєр

ТВІР НА ТЕМУ: «ТАК ЛЕГКО БУТИ КОХАНИМ, ТАК СКЛАДНО КОХАТИ» (Ф. ФІЦДЖЕРАЛЬД)

Оксана РОЄНКО, учитель української мови та літератури СШ № 18, м. Черкаси

Варіант 1

Переконана: кохання — це глибоке й сильне почуття, яке базується на духовному переживанні, зацікавленості, симпатії та виявляється в прихильності до того, кого любиш, у безкорисливому й самовідданому прагненні бути поруч із ним.

Поняття любові багатозначне. Є любов до Бога, ідеї, людини, справи чи професії, Батьківщини, народу, материнська й батьківська до дітей, дитяча любов до батьків, кохання між чоловіком і жінкою — тобто любов має найрізноманітніші форми й способи вияву.

«Тільки закоханий має право на звання людини», — стверджував О. Блок. Звичайно, що так. Тільки той, хто кохає сам і відчуває це з боку іншого, підноситься до високих поривань. Він любить життя, людей.

Кохання водило пензлем Рафаеля, коли він створював свою «Сікстинську Мадонну». Кохання виливалось у невмирущі рядки О. Пушкіна, М. Лермонтова, В. Сосюри, Л. Костенко. Саме кохання надихнуло Родена на створення чудової скульптури «Вічна весна».

Кохання — це те почуття, що облагороджує людину, робить її кращою. Саме кохання розтоплює непорозуміння, ніколи не допустить жорстокості.

Не можна не згадати Мавку й Лукаша з драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки. Ніжною душею Мавка зуміла відчути красу Лукаша, коли той грав напровесні на сопілці. Кохання зародилося миттєво, як падає з неба зірка. Та почуття, назване для обох одним словом — кохання, сприймається кожним по-різному. Для Мавки — це чистий і нестримний порив, як весняна вода, що не знає перепон і законів. Вона ладна заради щастя Лукаша пожертвувати собою. Лукаш — людина, і тому в його почутті велике значення мають умовності людського спілкування, звичаї. Так, Мавку любити важко. Її треба любити, а це означає: душа має світитися, співати, бути живою. Лукаш не витримує цього іспиту...

На жаль, він не саодинокий у своїй слабкості. Та Мавка знайшла в собі сили бути вдячною Лукашеві вже за те, що він розбудив у її серці таке прекрасне почуття. Вона зберегла в серці щирість, відданість, кохання — усе те, «що в серці не вмирає»! Голосом тонкої сопілки озивається вона до нас, людей, пробуджуючи в серцях красу духовну, вічну, щедро роздаючи багатство власного серця.

Як висновок можна навести слова Священного Письма: «Любов довготерпить, любов милосердствує, не заздрить, любов не величається, не гордиться, не безчинствує, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого, не радіє з неправди, але тішиться істиною, усе зносить, вірить в усе, сподівається всього, усе терпить! Ніколи любов не перестає!».

Варіант 2

Французький письменник Антуан де Сент-Екзюпері говорив: «Про кохання не сперечаються. Воно є». Із цим згодні всі. Так, є. Але вічним є питання: що таке любов? Як її знайти, як розпізнати?

Мої теоретичні пізнання вичитані зі статей, книг. Психологи вивчають феномен кохання, шукають «формулу любові», намагаються створити тест, за яким можна визначити любов, розгадати її таємниці. Успіхи в такому вивченні, як я розумію, мінімальні й достатньо розпливчасті. Створили наукову класифікацію цього почуття. Вважають, що є любов-дружба, нерозділена любов, перше кохання, любов пізня...

Кохання — це найбільша цінність двох, і лише вони мають право її торкатися, відчувати, говорити про неї й діяти згідно з її поривами:

*Краса життя, краса любові —
Найвища на землі краса.*

В. Сосюра

Прагнення взяти гору над іншим, використовувати близьку людину у своїх цілях, ставити в незручне становище й таке становище, коли вона повинна виправдовуватися, — дії, які красномовно свідчать про відсутність любові, взаємного кохання.

Взаємне почуття — це найвеличніше щастя, постійне джерело натхнення, прагнення зробити щось приємне іншій людині. Кохання надає сили, впевненості в собі, здатності вирішувати, здавалося б, нереальні справи. Я дуже хочу взаємного високого кохання й вірю, що воно прийде не тільки до мене.

Кохання... Ніхто й ніколи не в змозі буде до кінця пояснити, що ж це таке. Це велика загадка життя...

«Життя без кохання схоже на засохле дерево, що росте на кам'янистому ґрунті», — стверджує індійська народна мудрість. І, можливо, тому кожне нове покоління намагається розкрити вічну таїну кохання.

Яскравим прикладом є інтимна лірика моєї улюбленої поетеси Л. Костенко. Ці поезії своєрідні, красиві у своїй закінченості, мистецькому виконанні, мають свої джерела краси. Тому вражає кожен вірш, кожна фраза. Здається, що лірична героїня зійшла до нас зі сторінок романів XIX ст. До коханого звертається на «Ви», любов для неї — явище духовно піднесене, вона глибоко розуміє святість цього почуття. Це почуття світле.

Недарма одна з поезій так і названа — «Світлий сонет». Поетеса твердить, що хоча й не відповів хлопець взаємністю, немає причин сумувати, бо цій сімнадцятирічній дівчинці пощастило: до неї прийшло світле почуття.

Кохання залишається для кожного невідомим, незвіданим, кожен відкриває його для себе по-своєму.

Варіант 3

Про кохання сказано й написано багато. Воно наповнює життя сенсом, перетворює сіру буденність на свято. Кохання може повністю змінити людину, примусити робити багато таких вчинків, які іншим здаються безглуздими. Але що ж це таке — справжнє кохання?

Кожна людина може дати свою відповідь на це легке й одночасно складне питання.

Одним кохання дарує крила, надихає на високі вчинки — і вони стають героями, здійснюють подвиги заради коханої; іншим приносить натхнення — і з'являються присвячені лише Тій Єдиній твори мистецтва, які стають справжніми перлинами у творчій скарбниці людства. Хтось дарує квіти, хтось співає серенади, хтось плаче через нещасливе кохання. І це чудово, бо саме кохання має силу облагородити душу людини, очистити її від скверни, наблизити до прекрасного.

Але кохання наскільки сильне, настільки й тендітне, його легко втратити, знищити, спалюжити. І є багато таких факторів, що перевіряють це почуття на стійкість. Одним із них є розлука. Хтось сказав, що розлука робить сильнішим вогонь справжнього кохання, а слабке може

згасити назавжди. І це дійсно так, бо лише по-справжньому закохані люди здатні винести довгі дні, місяці, роки розлуки, не забувши образ коханого, не загубившись у потоці нових почуттів.

Випробовує силу кохання й час. Із плином часу почуття можуть втратити свою силу, гостроту, свіжість, люди зникають один до одного, починають помічати недоліки, негативно реагувати на зауваження. Тоді кохання може зникнути, люди стають абсолютно чужими, їх ніщо не може поєднати.

Наше життя — це не рівна, встелена трояндовими пелюстками дорога; на шляху трапляються злети й падіння, часом буває дуже складно. І як добре, коли поряд є хтось, хто підтримує у важку хвилину, подарує свою любов і ніжність, дасть мудру пораду й ніколи не зрадить. А це може зробити лише по-справжньому любляча людина. Мабуть, не буває родин, у яких не було б труднощів, силу кохання яких неодноразово не випробовували б і розлука, і час, і якісь спокуси, і життєві труднощі. І тільки дійсно віддані один одному люди проходять крізь усі ці випробування, а їхнє взаємне кохання зміцнюється.

Доказом цього можуть бути любов і вірність подружньому обов'язку дружин декабристів. Жінки їхали за своїми чоловіками всупереч думці вищого світу, котрий вважав декабристів злочинцями. Для такого рішучого вчинку треба не лише любити, але й мати сильний характер: бути мужньою, рішучою, цілеспрямованою, сміливою людиною. Саме такими були княгині Катерина Трубецька й Марія Волконська. На каторзі вони були добрими, милосердними, терплячими й турботливими й у ставленні до своїх чоловіків, і в ставленні до їхніх товаришів. Це був дійсно подвиг. І не захоплюватися ним не можна.

Кохання — це дар, і ми повинні розуміти це й берегти його. Часто досить лише необачного слова, погляду, щоб розбити чуже серце, зруйнувати чудове почуття. Л. Костенко застерігає: *«Людині бійся душу ошукать, бо в цьому схибиш, то уже навіки!»*. Адже, як кажуть, закоханий розчиняється в іншій, коханій людині, він не ставить своє «я» вище за «я» іншого, бо то вже не любов.

Таким чином, у кожного є своя відповідь на питання, що таке справжнє кохання. Але я можу впевнено сказати, що це не тільки блиск в очах, шалені вчинки та співання серенад. Це те, що, пройшовши випробування часом, залишається з людиною на все життя, це взаєморозуміння, взаємодовіра та взаємоповага. Це розуміння того, що нас двоє й це — важливіше понад усе у світі.

Факти з літератури

Про кохання написано за багато віків стільки, що, здається, нічого нового вже й не скажеш. Проте Григорій Тютюнник пише про любов особливо, неповторно й широко, невіддільно від правди життя. Під його пером перші юнацькі почуття розквітають і переростають у справжнє кохання. Новела «Зав'язь» — історія про зародження першого трепетного юнацького почуття, рішучого в думках і нерішучого в діях.

Твір захоплює ніжністю й трепетністю світлих і щирих почуттів юних сердець. Проклонулася зав'язь на деревах — прийшло кохання. І його треба берегти, боротися за нього, як і за зав'язь. У цьому і є розуміння суті людського буття: гармонія людини й природи.

Герої Гр. Тютюнника пронесуть свої перші почуття через усе життя й будуть один для одного найкращими, найдорожчими.

Так письменник відкрив ще одну сторінку великої книги любові і через мистецтво художнього слова спонукає читача бути уважним до першого кохання, до нових поривань, починань, думок, до самого себе й тих, хто поряд.

Любов — це почуття всесильне й прекрасне. Закохані прагнуть завжди бути разом. У кожної людини є половинка. Такою половинкою від єдиного цілого була героїня повісті «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського Марічка для Івана. І коли вона загинула, Іван не зміг бути щасливим. Проте є на світі дивовижне кохання, яке не закінчується зі смертю, а продовжує жити в серцях людей, у піснях, згадках.

Своїм твором М. Коцюбинський возвеличує чарівне почуття — кохання, нагадуючи людям, що воно головне в житті, що тільки воно зігріває серця, світить, як провідна зірка, і світитиме завжди!

Світове мистецтво, а найбільше, мабуть, поезія доводить нам, що нічого у світі немає кращого, чарівнішого, ніж кохання. Тому й не дивно, що творчість кожного майстра поетичного слова наснажена інтимною лірикою.

У багатьох поезіях Володимира Сосюри звучить оте велике почуття, яке вкладається в маленьке слово «люблю»:

*Так ніхто не кохав. Через тисячі літ
Лиш приходять подібне кохання.
В день такий розцвітає весна на землі
І земля убирається зрання.*

Серце поета переповнене почуттями до подруги юних днів, до ясної голівки, про яку «ночами снів».

Іноді здається, що є такі речі в житті, смисл яких не можна передати словами. Але талановитий і неповторний В. Сосюра знаходить у рідній мові слова, щоб возвеличити, підняти на недосяжний щабель святе слово «кохання»:

*Мов книга ти, моє кохання,
Але на книзі цієї печаль,
Я до останнього зітхання
Її не можу прочитати.*

Упродовж життя письменник вписував усе нові й нові вірші до книги «Марія». Вони народжувалися з мрії й переростали в символ любові, адресованої одній людині — дружині поета. Свою синьооку Марію талановитий поет-лірик оспівав, як Петрарка Лауру, як Данте Беатриче:

*Серцем я пишу листи
Росам і туманам,
Де ходила, любя, ти
Над Дінцем коханим.*

Чарівні Сосюрині образи переповнюють душу, розлітаючись кольоровим світлом радості й печалі...

Так, кохання творить із людиною диво. Воно хвилює найпотемніші куточки душі, кличе на подвиг, надає людині впевненості, сміливості, окрилює її.

З-поміж віршів інтимної лірики І. Франка важко виділити кращий, проте особливо зачаровує «Чого являєшся мені у сні». Цей вірш можна читати, перечитувати й через якусь хвилину знову повертатися до нього. У ньому майстерно поєднується ліризм із глибоким трагізмом, які зливаються в одне ціле:

*Як я люблю тебе без тями,
Як мучусь довгими ночами.
І як літа вже за літами
Свій біль, свій жаль, свої пісні
У серці здавлюю на дні.*

Мені здається, що саме цей вірш — щира сповідь І. Франка перед читачем. Заглиблюючись у зміст поезії, бачимо зранену нероздільним

коханням душу поета. Минули роки, та справжнє кохання з людиною назавжди.

Кохання — велика сила. У пожежі почуттів, як на жертвовному вогні, згоряє людина, але згоряючи, переплавляється, і натура її облагороджується.

Тези

Кохання — це велика робота душі, постійне напруження думки, волі й серця, оскільки кохати означає певним чином діяти, виявляти свої почуття, бажання бути поміченим людиною, яку любиш, намагаючись викликати її симпатію, схильність і, якщо пощастить, відповідні почуття. Приймати ж кохання набагато легше, бо це не потребує зусиль.

Кохання є найбільшою силою, що здатна долати час і простір, змінювати традиції, ламати стереотипи, примушуючи закоханих попри всі обставини прагнути щастя.

Кохання, як і дружба, рідко приходить саме по собі. Можна створити своє кохання — чисте та світле, а можна й зруйнувати. Це залежить від кожного з нас.

Справжнє кохання — завжди радість, навіть якщо воно не взаємне, тому що це радість віддавати себе коханій людині, думати про неї, піклуватися, пам'ятати кожну хвилину, бути перед нею внутрішньо відповідальним за свої вчинки.

Любов — виношування найкращого не в собі, а в коханій істоті; уміння не ідеалізувати, а бачити потенціал; боротьба не за першість, а за гармонію; бажання не розчинити в собі, а розчинитися самому. Зраджуючи любов, людина насправді зраджує саму себе.

Так, любов — найвище почуття однієї людини до іншої, потяг до неї як до найціннішої у світі істоти, прагнення подарувати їй щастя і злитися з нею в одне духовне ціле.

У любові людина вчиться бачити людину. Саме в любові відкривається велике «Ти», безмежна цінність людської особистості, радість самозречення та радість милосердя.

Для почуття любові характерні самовідданість, духовна близькість та висока емоційна напруга. Любити — означає насамперед віддавати, віддавати коханій істоті сили своєї душі, творити для неї щастя.

Висловлювання видатних людей

Кохання має свої закони розвитку, свій вік, як життя людське. У нього є своя розкішна весна, своє спекотне літо, нарешті, осінь, яка для одних буває теплою, світлою і родючою, а для інших — холодною, гнилою і безплідною.

В. Белінський

Тільки закоханий має право на звання людини.

О. Блок

Любов ніколи не вимагає, вона завжди дає. Любов завжди страждає, ніколи не виражає протесту, ніколи не мстить за себе.

М. Ганді

Від кохання до жінки народилось усе прекрасне на землі.

Максим Горький

Коли любиш когось, ти його любиш, і якщо нічого більше не можеш йому дати, ти все-таки даруєш йому любов.

Дж. Оруелл

Не будемо говорити про любов, бо ми досі не знаємо, що це таке.

К. Паустовський

Горе серцю, що не кохало змолоду.

І. Тургенєв

Десь на дні мого серця заплела дивну казку любов.

П. Тичина

Мало — бачити. Мало — розуміти. Треба любити. Немає загадки таланту. Є вічна загадка Любові.

Гр. Тютюнник

Кохання — чудова квітка, але потрібна відвага, щоб підійти й зірвати її на краю жасливої прізви.

Ф. Стендаль

Найбільша радість у житті людини — бути коханим, але не менша радість самому кохати.

Пліній Молодший

Творчі роботи та робочі матеріали

---

*Кохання — як вода — плавке та бистре, рве, грає, пестить, за-
тягає й топить.*

Леся Українка

*Жодне вдавання не допоможе довго приховувати любов, коли вона
є, або зображувати, коли її немає.*

Ф. Ларошфuko

Те серце не навчиться любити, яке втомилося ненавидіти.

М. Некрасов

*Напитись голосу твого,
Того закоханого струму,
Тієї радості і суму,
Чаклунства дивного того.*

Л. Костенко

*Прийшла любов непрохана й неждана —
Ну як мені за нею не піти?*

В. Симоненко

*Скільки років кохаю,
А закохуюсь в тебе щодня.*

Л. Костенко

*Якби зібрати з неба всі зірки
І всі сонця з усіх небес на світі,
Моя любов горітиме яркіш
За всі сонця на тисячі століттів.*

В. Сосюра

*Якщо скільки голів — стільки й умів, то скільки сердець — стільки
й родів любові.*

Л. Толстой

*Якщо тебе ніколи не охоплювало бажання обійняти всю землю, при-
лаццити бродячого собаку, підняти із землі зірваний листок і цілувати
його — значить, ти ще не любив.*

Гр. Тютюнник

ТВІР НА ТЕМУ: «ТОЙ ВОРОГ НЕБЕЗПЕЧНИЙ, ХТО ВИДАЄ СЕБЕ ЗА ДРУГА» (Г. СКОВОРОДА)

Людмила ЛУНКІНА, учитель української мови та літератури ЗОШ № 12, м. Черкаси

Варіант 1

Я не маю сумніву в тому, що дружба — це святе слово, святе почуття, яке можливе тільки на основі взаємоповаги. В усі часи вважалося великою цінністю мати друга. Сучасні словники визначають дружбу як близькі стосунки, що засновані на взаємній допомозі, прив'язаності, спільності інтересів, смаків, поглядів.

Другом ми називаємо того, кому довіряємо. Де немає повної відвертості, не може бути й дружби. У всіх людей, які нас оточують, є певні недоліки. Хто хоче мати друга без недоліків, той залишається без друзів. Ось чому не може бути міцної дружби без того, щоб люди пробачали один одного. Іноді в стосунках виникають непорозуміння, які можна подолати тільки разом. Найміцніша дружба зав'язується в тяжку годину випробувань. Вірність друга потрібна не тільки в радості — у біді вона просто необхідна.

Окрасою будь-якої домівки є друзі, які її відвідують.

Справжній друг — той, хто віддає частку свого серця, почуття, він вартий того, щоб його цінували й берегли.

Дружба потрібна, як повітря. Підтвердженням цього є багато літературних творів. Не можу не згадати байку Г. Сковороди «Собака і вовк», бо саме в ній розглядається питання про чесність у дружбі. Ні знатний рід, ні чини, ні багатство, ні врода не можуть бути основою дружби, лише спільність поглядів і чесність.

Цю істину я відкрила випадково, до того набивши лоба під час недовгої дружби рік тому. Та нещодавно я познайомилася з дівчиною, яка заповонила мої думки. У нас багато спільного: погляди, звички, прагнення. Думаю, я дістала від долі найдорожчий подарунок — справжнього друга.

Із цього випливає: якщо дружба справжня, ти постійно даруватимеш другові доброту, турботу. Буває й так, що друг зраджує те, на чому по-

будована дружба, принижує тебе в очах інших. У такому випадку треба мужньо розірвати стосунки з такою людиною. На приниженні й зраді справжньої дружби не буває.

Варіант 2

Дружба в житті кожної людини відіграє дуже важливу роль. Без дружби людина почувається самотньою й нещасною. Якщо в людини є справжній друг, вона вдвічі сильніша. Я хочу підкреслити слово «справжній». Справжніх друзів не може бути багато. Справжні друзі перевіряються часом. *«Щоб пізнати людину, треба з нею пуд солі з'їсти»*, — говорить народна мудрість. У виборі друзів потрібно бути дуже обережним. У такій справі не можна помилитися, тому що від цього може іноді залежати життя. Нещирий друг може зрадити тебе в ту хвилину, коли ти на нього найбільше покладаєшся.

Я повністю підтримую слова великого філософа Г. Сковороди про те, що *«той ворог небезпечний, хто видає себе за друга»*. Дійсно, це так. Коли ти знаєш, що перед тобою ворог, то покладаєшся тільки на себе й поводишся так, як і потрібно з ворогом. А коли ти вважаєш людину своїм найкращим другом, довіряєш їй найпотаємніші думки, розраховуєш на її підтримку, а вона у важливий час виявиться не тією, за кого себе видавала, і використає все це проти тебе, то це буде найбільшою підлістю. Такі люди небезпечні. Їх потрібно обминати.

Саме про таких людей писав Т. Шевченко в поемі «Сон»:

*А той, тихий та тверезий, богобоязливий,
Як кішечка, підкрадеться,
Вижде нещасливий
У тебе час та й запустить
Пазури в печінки, —
І не благай: не вимолять
Ні діти, ні жінка.*

Історія містить багато прикладів ганебного зрадництва у відповідальні моменти, коли люди входили в довіру, а потім зраджували. Таких зрадників у всі часи зневажали й жорстоко карали. Пригадаймо баладу «Сава Чалий», у якій розповідається, як Сава зрадив своїх товаришів і вони покарали його за це.

Такі випадки були й під час Великої Вітчизняної війни, коли люди заради якоїсь вигоди зраджували своїх товаришів. Але вони ніколи не заслуговували поваги з боку тих, на кого вони служили. Згадаймо, наприклад, Забрюху з кіноповісті О. Довженка «Україна в огні». Фашисти навіть не призначили його сільським старостою, сказавши, що хто зрадив один раз, зрадить і вдруге.

Удавані, несправжні друзі небезпечніші за ворогів. Вибирати собі в друзі потрібно не тих, хто говорить вам улесливі слова, а того, хто не боїться сказати правду, якою б гіркою вона не була.

Варіант 3

Історія людства має чимало прикладів того, як за допомогою друзів долаються будь-які перешкоди й підкорюються найвищі вершини. На мою думку, друг — це той, з ким можна розділити й горе, і радість, хто ніколи не зрадить тебе, кому можна довірити будь-яку таємницю. Дружні стосунки передбачають безкорисливість і взаєморозуміння.

Я хочу зазначити, що вміння вибирати собі хороших друзів і бути вірним у дружбі дано не кожному. Народна мудрість зберігає чимало прислів'їв про істинну дружбу. «Скажи, хто твій друг, і я скажу, хто ти», — ці слова ввібрали в себе досвід багатьох поколінь.

Кажуть, що хороших друзів важко знайти й легко втратити. Справді, дружбу можна знищити необережним словом, егоїстичним вчинком, байдужістю чи легковажністю, зрадою. Але не можна не згадати слова Г. Сковороди: «Той ворог небезпечний, хто видає себе за друга». Я повністю погоджуюся із цим твердженням. Для ворога це найвдаліша позиція, щоб завдати найбільшого удару та заподіяти болю.

Як приклад, можемо розглянути роман Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». Головний герой — Чіпка, який під впливом лихого товариства опустився на саме дно життя. Грицько — найближчий приятель дитячих літ Чіпки. Невдачі, бідкування, злигодні породили в ньому егоїзм, байдужість до долі інших, корисливість. Грицько намагався використати приятелювання з Чіпкою для власного збагачення. Негативний вплив кращого друга, грабунки, вбивства зводять нанівець життя Чіпки. Кров невинних людей страшним тавром заплямовує його. Із правдошукача Чіпка перетворився на кримінального злочинця.

Таким чином, я хочу сказати, що в дружбі не повинно бути брехні чи фальші. І взагалі, повинна бути впевненість у своїх друзях, в їхній щирості, вірності та чуйності.

Факти з літератури

У драмі «Глитай, або ж Павук» М. Кропивницького багатій Бичок розорює селян позичками грошей, руйнує господарства можливих конкурентів. Бичок уніс розлад у сім'ю Андрія Кугута. У той час, як селянин далеко від рідної хати заробляє кривавою працею копійки, Глитай обдурює його дружину Олену, що призводить до її передчасної смерті.

У романі Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» протиставляються двоє хлопців: Грицько та Чіпка. Грицько — найближчий приятель дитячих літ Чіпки — обирає свій шлях у житті. Він завжди мріяв про «хату теплу». Невдачі, бідкування, злигодні породили в хазяйновитого парубка егоїзм, байдужість до долі інших, корисливість. Навіть приятелювання з Чіпкою він намагався використати для власного збагачення.

Неприхована втіха з бід Чіпки, зневажання товариша — от «дружба», якої треба боятися.

Яскравий приклад «друга» зображений у романі «Чорна рада» П. Куліша. Брюховецький — це безчесна людина, яка втратила елементарну гідність і ловить у свої сіті простаків, удаючись до лукавства й демагогії. Брюховецький має владу й прагне захопити її якнайбільше, користолюбний, зажерливий і підступний.

Прислів'я та приказки

Друг над твоїм горем не сміється, з ворогами мужньо б'ється.

Другові вірити — дружбою щастя міряти.

Дружба високо ціниться, бо друга вірного важко знайти.

Друг пізнається в біді.

Вірного друга перевіряти не треба.

Такого друга знайшов, що навіть до пекла з ним би пішов.

Не той друг, що медом маже, а той, хто правду каже.

З добрим дружись, лихого стережись.

Щоб пізнати людину, треба з нею пуд солі з'їсти.

ТВІР НА ТЕМУ: «ЗАБУДЕШ РІДНИЙ КРАЙ — ТОБІ ТВІЙ КОРИНЬ ВСОХНЕ» (П. ТИЧИНА)

Наталія ЧЕРНЕНКО, учитель української мови та літератури гімназії № 9,
м. Черкаси

Варіант 1

Нерідко трапляється так, що людина має залишити рідну землю. До цього може призвести будь-що. Деякі люди залишають Батьківщину назавжди, деякі повертаються. Але в будь-якому випадку вони не повинні забувати рідний край, своє коріння. На мою думку, людина без коріння — людина без душі. А хіба можна жити без душі?

Батьківщина — це душа людини, яка повниться любов'ю. Любов'ю до історії, де чується дзвін козацьких шабель, гайдамацький посвист, зойк кріпаків на панському дворі. Любов'ю до чарівної природи, що горить жовтогарячими соняшниками, гуде хрущами над вишнями, милує калиною, п'янить любистком і м'ятою. Любов'ю до неповторної культури, що дивує ніжною ліричною піснею, розмальованою писанкою, вишитим рушником на покуті. Саме це створює світ навколо мене, усе, чим живу й про що мрію. Тому кожен порух моєї душі, кожен вчинок, життєвий крок стосується моєї країни, яка для мене є повітрям, що дозволяє жити.

Згадаймо творчість В. Сосюри, якого справедливо називають «співцем донецького краю». Він зворушливо, надзвичайно поетично оспівав у своїй творчості красу донецької землі, рідних місць, де пройшли його дитинство і юність. Викликає захоплення творчість людини, яка знайшла гармонію в житті завдяки любові до свого краю. У поета є чудовий вірш «Вода десь точить білий камінь», у якому він стверджує, що патріотизм людини починається з любові до своєї батьківщини, де народився й куди летиш, «неначе та лелека». Чому лелека? Та тому, що цей птах, символ сімейного благополуччя, відзначається прив'язаністю до рідної домівки. Тому поет і не уявляє життя без милої серцю Донеччини:

*Шумлять сади над берегами
В моєї юності краю.
Де б я не був, а все ж думками
Лечу в Донеччину свою.*

Прикладом з історії може слугувати еміграція. Емігрант... Звичайно, це слово, як тавро, супроводжує людину, яка вимушена виїхати за кордон назавжди. Але є безліч прикладів, коли емігранти ставляться до своєї Батьківщини краще, ніж деякі громадяни країни. Канадські українські емігранти знають про Україну більше, ніж ми самі. Вони допомагають дитячим будинкам, інтернатам Києва, Харкова. І хоча живуть заможнo, у достатку, але їм бракує рідної стежини, криниці, берега — своєї землі.

Віра Вовк, поетеса із Бразилії, приїхавши в Івано-Франківськ — місто свого дитинства — сказала: *«Болить мені моя Україна... Там, у Бразилії, нам усім не вистачає України. Цього ні за які гроші не купиш».*

Можна зробити висновок, що Батьківщина залишається найкращою, хоч би яких змін не хотілося для неї, які б люди нею не керували. Вона — це наша душа. І куди б не закинула мене доля, завжди буду повертатися до батьківського порога, до своєї рідної України.

Варіант 2

Із чого починається Батьківщина? Над цим питанням хоча б раз у житті замислювалася кожна людина й знаходила свою відповідь. Батьківщина — це щось велике й неосяжне, це те глибоке почуття, що людина проносить у своєму серці через усе життя. Тому, мені здається, людина не може забути Батьківщину ні за яких, навіть найнесприятливіших, обставин.

Саме Батьківщина дала тобі життя, відкрила двері в цей безмежний світ, у якому живуть і бабусині казки, і мамині колискові, і обряди, і звичай пращурів. Усе це й формує особистість, характер. Забути мову, традиції рідного краю, його людей — означає скалічити свою душу.

Забути рідний край — позбутися коріння, що зв'язує людину з минулим. Знищивши цей корінь, людина, перелітаючи з місця на місце, ніде не знаходить собі притулку.

Яскравим прикладом цього може слугувати головний герой новели В. Стефаніка «Камінний хрест» Іван Дідух, якому випала тяжка доля — виїхати назавжди в чужі невідомі краї. Але для нього — це

не порятунок, а трагедія. Втрата Батьківщини для нього дорівнює смерті. Прощаючись із селом, хатою, клаптем поля на горбі, він мовби ховає себе й на знак цього виносить на той горб важкий камінний хрест, вибивши на ньому своє й жінчине імена. Важкою була праця на горбі, але тепер, у хвилини прощання, він видається йому милим і рідним, бо вкладено в нього все найдорожче, що мав, а може, і власне серце. Дідух розуміє, що рідна земля — це сенс його життя, і тому так страждає.

Не менш трагічна доля поетів-емігрантів, які змушені були покинути Батьківщину через ідейну незгоду з правлячою верхівкою. Але вони ні на хвилину не забули рідної землі. Серед них — поети «празької школи»: О. Ольжич, О. Теліга, Є. Маланюк, які мріяли про вільну Українську державу і своїми творами мобілізували сучасників до боротьби за відродження України. О. Теліга, О. Ольжич, перебуваючи за кордоном, рвалися в Київ, бо розуміли, що їхнє місце саме там, на рідній землі, яка так чекала зерна національного прозріння. Вони нелегально перейшли кордон і опинилися в столиці, щоб створити Спілку українських письменників, друкувати газети й журнали. Боротьба за свободу України закінчилася для них трагічно. Їм берег рідний то віддалявся, то наближався, але завжди був священним і необхідним.

Таким чином, сенс життя людина може знайти тільки на своїй землі, щоб повноцінно жити, розвиватися й просто бути людиною. Не втрачаймо себе!

Варіант 3

Мабуть, у житті кожної людини рано чи пізно настає такий момент, коли вона відкидає всі свої щоденні турботи і проблеми й замислюється над тим, що становить основу її життя. Питання не з простих, бо кожен по-своєму, індивідуально намагається на нього відповісти. Я вважаю, духовним стрижнем кожної людини має бути любов до Батьківщини.

Так, як не можна забувати своїх батьків ні у хвилини радості, ні в години печалі, бо вони дали життя, дім, так не можна забувати рідної землі, бо це — першооснова. З неї ми вийшли, до неї й прийдемо. Люди не є людьми, якщо вони не мають ні землі, ні роду.

Глибинне, підсвідоме «я», що живе в кожному з нас, — це Батьківщина. І кожен носить у серці її таку, яку собі викохав. Але в кожного вона різна, і кожен любить її по-своєму: хтось криками й гаслами, а хтось мовчки, ні разу не вимовивши слів «Батьківщина», «Україна».

Ці святі слова стоять поруч зі словами «родина», «мати», бо є охоронцями людського духу.

Підтвердженням цього може слугувати поезія В. Симоненка. Любов до рідної землі, до Вітчизни як найвища морально-духовна цінність змальовується в багатьох творах поета. Для нього уособленням рідного краю, усього найсокровеннішого в людині стає образ матері. Образи матері й Вітчизни В. Симоненко ставить у пісні «Лебеді материнства» поруч, бо вони для кожної людини священні, наповнюють її почуттям гордості й гідності, роблять сильною й непереможною. Патріотичний мотив вірша звучить як материнський заповіт:

*Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.*

Як влучно й точно, без надмірного пафосу сказано про те, що найціннішою для людини, її духовною опорою є мати й Батьківщина.

З теплотою й любов'ю я згадую свою родину, особливо бабусю, яка часто розповідала мені про моїх предків. Вона любила повторювати, що людина повинна знати своє коріння, свій родовід, це допоможе досягти успіхів у житті, розвинути ті здібності, які передали батьки в спадок. А хіба родина — це не Україна? Для мене ці поняття нероздільні. Найпрекрасніше місце на землі — рідна домівка, де пройшло дитинство. Жити на рідній землі — найбільше щастя.

Кожна людина повинна знати своє коріння й ніколи не забувати, що Батьківщина зможе прожити без будь-кого з нас, а ми без неї — ні.

Факти з літератури

У романі Івана Багряного «Тигролови» справжнім лицарем української національної ідеї є Григорій Многогрішний. Герой має закорінену, а тому й незнищенну любов до Вітчизни, особливо розвинуте почуття національної гідності. Ці риси сприймаються як найвищі людські чесноти. І хоча його боротьба є фактом минулого, відчувається з його вчинків, що він довго не витримає своєї ізольованості й будь-якою ціною повернеться назад в Україну. Він належить до людей, яких неможливо скорити. Надто сильне в нього почуття власної гідності й відповідальності за долю Вітчизни. Вирвавшись із Наталкою за кордон, Григорій розуміє, що йому стелиться шлях «десь на ту далеку, для одного з них зовсім незнану, сонячну Україну».

В основі сюжету драми Лесі Українки «Боярина» — історія життя доньки козацького старшини Перебійного Оксани, яка, вийшовши заміж за боярина з українців Степана, тяжко сумує в Москві за Україною. Її волелюбна душа гине від розлуки з рідним краєм, від рабських звичаїв московитів. Але остаточно зламують жінку не умови життя в Москві, а події в Україні, коли вітчизні не вдалося повернути волю. Оксана не може пробачити собі, що була пасивною, коли лилася кров в Україні. Думки про поневолений край забирають у неї останні сили. Умираючи, вона вірить, що Україна хоч колись, але доб'ється волі. Оксана любить свою землю, тому сонцем передає їй вітання.

Факти з історії

Зелений Клин — це поселення українців на Далекому Сході. Страждаючи від малоземелля, вони переїхали з України в Приморський край, щоб отримати безкоштовні земельні наділи. Щороку прибували нові поселенці, засновувалися й розросталися села. У 1907 р. серед жителів Примор'я українці становили 80 %. Влада чинила серйозні перешкоди національно-культурному розвитку української громади. Але, незважаючи на це, відбувалося бурхливе піднесення культурного життя: виходили часописи, у школах викладання велося українською мовою, навіть відкрився педагогічний інститут. У кількох районах державною мовою була українська. Але в 1932 р. національний розвиток українського населення Зеленого Клину було припинено.

Зараз національне життя українців Зеленого Клину оживає. У багатьох містах утворилися культурні товариства, члени яких збираються, відзначають визначні дати національної історії, по-українському святкують Різдво й Великдень, насолоджуються спілкуванням рідною мовою.

Настя Лісовська 41 рік пробула султаншею Туреччини. Її називали Роксоланою, бо так по-латині звали тоді всіх українців. Історія цієї жінки пов'язана з історією нашого народу. Саме завдяки Насті Туреччина, наймогутніша на той час у світі держава, не тільки не чинила нападів на Україну, а й стримувала татар. Для козацької держави це було велике благо, бо врятувало країну від загибелі. З уст європейських послів Настя знала: розквітла її рідна земля, збільшилося населення, повиростали нові міста, зміцніла Запорізька Січ. Так вона, Роксо-

лана, зробила не менше, ніж усі гетьмани України й наймогутніші армії Європи. Саме вона остаточно й назавжди підірвала могутність Османської імперії, про що свідчать учені-історики. Відчуваючи близьку смерть, Роксолана відкликала сина з далекого походу, щоб передати останнє прохання щодо рідної землі: *«Помираю, сину, так і не побачивши Україну, не вклонившись могилам батьків. Не почувши ні зозулі, ні соловейка. Хоч би на мить усе це побачити і почути»*.

Т. Шевченку належить виняткова роль у формуванні української нації. Він — єдиний у світі поет, який врятував націю від знищення. Перебуваючи далеко від рідної України, він зумів створити якісно нову літературу й мову на національному ґрунті. Поет ніколи не забував, хто він і де його коріння. Саме цей глибинний зв'язок з рідною землею зробив із кріпака академіка, пророка, символу українства. Кобзар підніс і перетворив у красу й святиню все, що створила його Батьківщина — його муза, його любов, його святість.

Ключові слова

Рідна земля; душа, коріння; любов до України; краса; характер, особистість; сенс життя; відродження; емігранти, трагедія; свобода, повноцінне життя, духовна опора; мати; патріотичні мотиви; пращур, спадок, дитинство; лелека; стежина, батьківський поріг; традиції, обряди, звичаї.

Прислів'я та приказки

Україна-мати, за неї треба головою стояти.
Грудка рідної землі дорожча за золото.
Де рідний край, там і рай.
Жити — Вітчизні служити.
За морем тепліше, та вдома миліше.
За рідною землею і в небі скучно.
Кожному мила своя сторона.
Людина без рідної землі — як соловей без гнізда.
На чужій стороні Вітчизна вдвічі миліша.
Можна покинути домівку, але не Батьківщину.
В чужий край не залітай, щоб крилечка мати.
Хто побував на чужині, стає добрішим.
Краще на рідній землі кістьми полягти, ніж на чужій слави досягти.

Підготовка до зовнішнього незалежного оцінювання...

Висловлювання видатних людей

Люблять батьківщину не за те, що вона велика, а за те, що своя.
Сенека

Той, хто не любить своєї країни, нічого любити не може.
Дж. Байрон

І дим Батьківщини солодкий.
Овідій

Вітчизна — це не хтось і десь. Я — теж Вітчизна.
І. Світличний

Нема на світі України, немає другого Дніпра.
Т. Шевченко

Ті, що виїждять за море, міняють небо, а не душу.
Гораций

Любов до Батьківщини починається з сім'ї.
Ф. Бекон

Найсильніша туга — це туга за Батьківщиною.
Я. Корчак

Не питай, що твоя батьківщина може зробити для тебе, — спитай, що ти можеш зробити для своєї батьківщини.
Дж. Кеннеді

Немає нічого гіршого, ніж блукати в чужих краях.
Гомер

ТВІР НА ТЕМУ: «ХАРАКТЕР ЛЮДИНИ ТВОРИТЬ ЇЇ ДОЛЮ»

Наталія КОРИТАН, *учитель української мови та літератури Першої міської гімназії, м. Черкаси*

Варіант 1

*Над прірвою віків
Я з щастям повінчаюсь...*

В. Симоненко

Я не маю сумніву в тому, що характер людини творить її долю. Кожен із нас сам торує свій життєвий шлях, творить власну долю, і поняття про щастя в кожного своє. Однак, яким би не було моє майбутнє, я хочу самостійно творити його та відповідати за свої вчинки, бо головним є не те, чого ми досягнемо в житті, а те, як ми це зробимо.

Як на мене, то характер і поведінка будь-якої особи суттєво впливає на її подальше професійне зростання та особисті стосунки. Нерідко люди вірять у фортуна, яка постійно буде їх супроводжувати, але мені здається, що ніяка удача не допоможе досягти абиякого статусу нецілеспрямованій і непрацьовитій людині.

За прикладом із літератури далеко ходити не треба. Наталка Полтавка, головна героїня однойменної п'єси І. Котляревського, саме завдяки такій особливості свого характеру, як наполегливість, виборює своє щастя, залишається зі своїм коханим Петром. Якби не Наталчина рішучість і відвага, то доля дівчини склалася б зовсім по-іншому й щастя в шлюбі вона б не знайшла.

Не можна не згадати й героїню твору «Людина» О. Кобилянської, яка не могла змиритися з бездуховністю міщанського середовища, творячи, таким чином, свою долю в розріз із усталеними суспільними поглядами. Олена Ляуфлер — особистість широких поглядів, яка домагається права бути саме людиною. На жаль, оточення зовсім не підтримувало й не допомагало розкритися характеру цієї молоді, вродливої й талановитої жінки, яка виборювала право на власну індивідуальність.

Рятуючи свою родину від повного розорення, Олені доводиться дати згоду на шлюб із нелюбом. Та, зрештою, цей вчинок теж характеризує її як люблячу доньку, а не егоїстичне створіння, що думає лише про власні життєві вигоди.

Яскравим прикладом того, що характер людини творить її долю, може слугувати також постать Маргарет Тетчер, яка свого часу очолювала уряд Великої Британії, обіймаючи посаду прем'єр-міністра. Ця «залізна леді», як прозвали її у світі за твердість характеру, запровадила у своїй країні низку непопулярних реформ, але саме вони стали вирішальними в розвитку країни. Слід при цьому зауважити, що ніхто з її оточення не вірив у правильність прийнятих рішень, однак Маргарет твердо стояла на своєму. У результаті країна під її керівництвом і завдяки, певна річ, неабиякій працездатності досягла небачених успіхів у всіх сферах життя.

Як і в кожній людині, у мене є мрія щодо майбутнього. Звісно, щоб вона стала дійсністю, мені потрібно дуже багато працювати. Але праця не лякає: якщо є мета, то цікаво до неї йти. І цілеспрямованість, упевненість у тому, що справа до снаги, вміння повністю зосереджуватися на тому, що роблю, обов'язково допоможуть. Але в моєму характері є одна риса, яка може суттєво зашкодити в майбутній роботі, — я не завжди прислухаюся до думок інших людей, вважаючи свою точку зору єдиною правильною. Мені необхідно навчитися сприймати точку зору інших, адже всі люди різні й уподобання в кожного свої.

З усього вищезазначеного можна зробити цілком закономірний висновок: від характеру людини залежить її доля.

Варіант 2

На мою думку, характер відіграє надзвичайну роль у житті кожного з нас. Буває, що і знання є, і житейська мудрість, а характер може все зіпсувати, але може й, навпаки, усе змінити на краще.

Саме від особливостей характеру залежить успішність працевлаштування, здатність адаптуватися до умов суспільства або протистояти їм, розважливо сприймати навіть негативні речі, намагаючись їх змінити, вміння прощати, любити, захоплюватися, дивуватись або ж знецінювати, критикувати тощо. Не можна не відзначити одну з найважливіших рис характеру — цілеспрямованість. Якщо людина точно знає, чого хоче, — це вже значний успіх.

Прикладом цілеспрямованої особистості може слугувати кожний митець-патріот — від Т. Шевченка до «шістдесятників», постмодерністів. Вони активно боролися за благо свого народу, не здавалися перед труднощами, завжди йшли вперед, незважаючи на всі життєві перешкоди. Саме це й допомогло їм стати Великими Людями, яким ми завдячуємо своїм життям та найголовнішими скарбами — волею й незалежністю. Приміром, таким громадянином, який жив для України, з упевненістю можна назвати В. Стуса — мужнього поета й справжнього сина своєї Батьківщини. Його вольовий і цілеспрямований характер формувався за несприятливих умов. Одним із таких чинників була зросійщена, збюрократизована Донеччина, куди переїхала його родина, однак усе своє життя В. Стус присвятив Україні. Митець ніколи не дозволяв собі розпачу, як би тяжко йому не було. Більше того, своїм життям він виборов право написати: *«Як добре те, що смерті не боюсь я»*.

Ідеться про глибокі переконання поета про справжній смисл буття, заперечення фальшивого світу. Це — приклад того, як характер людини впливає на долю. Після довгих років забуття слово В. Стуса лунає в його милій Україні, а пророче *«і в смерті з рідним краєм поріднюєсь»*, без сумніву, вражає навіть його недобррозичливців.

Красномовним прикладом впливу характеру людини на її долю є життя й діяльність славетної українки далекого минулого — княгині Ольги. Давньослов'янські літописи та візантійські хроніки залишили численні свідчення по цю славетну жінку. Та й легенди оспівують її образ — мудрої, енергійної, далекоглядної державної діячки, керівника й сміливого воїна. Піддані відчували її рішучість і державну розсудливість. Княгиня здійснила низку реформ, обмежила феодалні повинності тощо. Піклувалася вона й про столий град Київ, розбудовувала свою столицю, а в зовнішніх відносинах була неперевершеним дипломатом. А ще розповідають, що вона була напрочуд вродливою жінкою.

Постать княгині Ольги знакова для українців, тому й установа на державному рівні нагорода — «Орден княгині Ольги», яким нагороджують жінок-українок за визначні заслуги в державній і суспільній діяльності. Отож, пам'ять про нашу далекую попередницю живе в Україні й до сьогодні.

Незважаючи на догми, які може встановлювати суспільство, направляючи кожного в певне русло, головним критерієм у формуванні майбутнього залишається все ж таки характер.

Варіант 3

Існує думка, що характер людини творить її долю, і я погоджуюся з нею. Кожен із нас є особистістю. Кожен — унікальний, тобто має свій характер. Саме від нього залежить поведінка людини в різних ситуаціях.

Як відомо, наці вчинки впливають на майбутнє, сказане слово може стати вирішальним. Характер, звичайно, формується від народження. Протягом усього життя людина дорослішає, мудрішає, змінює свою поведінку.

Добра, чемна людина ніколи не зробить нічого, що могло б нашкодити іншому. З такими особами завжди приємно мати справу, і перевага надається саме таким, наприклад, при влаштуванні на роботу. Твердий характер — це запорука успіху. М'який, поступливий — гарант невдач протягом усього життя. Бути людиною нелегко. Потрібно вміти любити, жертвувати своїми інтересами заради інших, бути благородним і безкорисливим. Того, хто по-справжньому вміє це робити, називають людяним, а синонімом до цього слова є милосердя. Здатність прощати, забувати образи, вміти зрозуміти й допомогти кривдникові — одна з найбільших людських чеснот.

Пригадаймо Мавку із «Лісової пісні» Лесі Українки. Вустами своєї героїні авторка промовляє слова, що вже стали афоризмом: *«Ні! Я жива! Я буду вічно жити! Я маю в серці те, що не вмирає!»*. Мавка, хоч і не була людиною, проте мала неперевершені моральні якості, яких бракує деяким людям.

Не можна не згадати й Григорія Многогрішного. Цілком закономірно, що Іван Багряний наділив свого героя надзвичайним прагненням до життя, великою силою духу, адже він — нащадок славного гетьмана Дем'яна Многогрішного, який твердо стояв на ідеї самостійної України, відверто висловлювався проти політики Москви й розпочав у свій час таємні переговори з Дорошенком. Таким чином, автор перекидає місток між поколіннями. Однак ми, зрештою, розуміємо, що в які б часи не жила людина, загальнолюдські цінності залишаються незмінними, як-то: любов до Батьківщини, свого народу, а також високі моральні якості.

Остап та Андрій Бульбенки із твору М. Гоголя «Тарас Бульба» теж викликають захоплення й бажання перейняти від них кращі людські якості.

Величезну роль в історії України, як вважає багато українців, відіграв Володимир Мономах: князь, політик-міжнародник, письменник, автор світського твору «Повчання дітям», і цей перелік сфер діяльності Володимира можна ще продовжувати...

Дуже корисно було б, щоб кожний сучасний політик, депутат чи державний службовець, лікар, учитель, юрист вивчив напам'ять текст «Повчання дітям» і щоранку повторював би вголос хоча б ті висловлювання, що закликають не лінуватися, не покладатися на когось, доглядати свої землі, шанувати старого чоловіка як батька, а молодого — як брата, бути справедливим суддею, не порушувати присягу, не забувати те, що знаєш, а чого не знаєш — навчатися. Саме ці постулати, на мій погляд, допомогли б кожному із нас сформувати себе як сильну й порядну особистість.

Отже, не тільки щось матеріальне творить нашу долю, а й наш характер.

Варіант 4

Так, я погоджуюся з тим, що характер людини творить її долю. Не дивно, що долі у всіх різні, — цьому сприяє характер. Він впливає на вчинки, поведінку, слова, дії.

Кожен характер має свої недоліки й переваги. Знати його, досліджувати, поважати й працювати над подоланням недоліків — ось справа, гідна кожної людини.

На думку спадає неперевершена кіноповість О. Довженка «Зачарована Десна» — щира лірична сповідь, каяття у своїх та людських зроблених і незроблених гріхах, твір, який митець писав протягом усього життя. Замислююся над тим, чи побачив би світ Довженка-кіномитця, якби не його оточення в дитинстві, не його батьки та трудівники-односельці, не чарівний світ природи на зачарованих берегах Десни. Той великий і багатий світ узяв із собою письменник у майбутнє: *«Заплющую очі, й по сей день я ще не маю темряви в душі»*. Із народних джерел О. Довженко приніс у «Зачаровану Десну» розуміння прекрасного. Найкращим спогадом дитинства для нього залишилася музика kleпання коси. Вона передавала радість і втіху від праці і в майбутньому стала для митця символом творчого натхнення.

Прикладом також може бути відома постать в історії України — Святослав Ігорович. Видатний український історик М. Грушевський про нього писав: *«Смілий і чесний лицар-войовник, що у всім поступає відкрито і сміло, не шукає здобичі, ні багатства, цінить тільки свободу та славу воєнну»*. Візантійські хроніки залишили описи зовнішності кийвського князя Святослава — сина Ігоря й Ольги. Він був дуже схожим на українських козаків — запорозьких лицарів. Художники часто

Підготовка до зовнішнього незалежного оцінювання...

зображають Святослава з козацьким оселедцем на голові і в козацькому строї. Але схожість князя з лицарями Запорозжя полягала не тільки в зовнішності, а й у вайовничій вдачі. Зберелася у віках пам'ять про походи мужнього Святослава, його перемоги над ворогом. З дитинства його батько, князь Ігор, плекав у синові такі риси, як любов до ратного ремесла, сміливість, відвагу, цілеспрямованість, стійкість. Святослав завжди був героєм княжої дружини, її найвищим ідеалом. Тому загинув як витязь, з мечем у руках.

Отже, з цілковитою впевненістю можна сказати, що характер людини творить її долю.

Факти з літератури

Відповідні приклади можна знайти у творах:

- О. Гончар, «Собор»;
- Л. Костенко, «Маруся Чурай»;
- Леся Українка, «Лісова пісня»;
- П. Загребельний, «Диво»;
- І. Драч, «Крила»;
- Іван Багряний, «Тигролови»;
- І. Котляревський, «Наталка Полтавка»;
- О. Довженко «Зачарована Десна»;
- В. Стус, поезії «Як добре те, що смерті не боюсь я...», «На колимськiм морозі калина...» та ін.;
- О. Кобилянська, «Людина»;
- Володимир Мономах, «Поучення дітям».

Факти з історії

Життя й діяльність Богдана Хмельницького, князів Київської Русі Ігоря, Святослава, Володимира Мономаха, Ярослава Мудрого, княгині Ольги.

Життя й діяльність відомих політичних діячів: М. Тетчер, М. Грушевського, В. Винниченка.

Ключові слова

Життєвий шлях, характер; доля; особистість; майбутнє, майбутня робота, поведінка, професійне зростання; цілеспрямованість, сила волі

та переконань, воля до життя; працелюбність; високі моральні якості: наполегливість, толерантність, дисциплінованість, любов до народу та родини, людяність; талант і талан; досконалість; особисті стосунки; житейська мудрість; знання; вміння прощати, любити, захоплюватися; критерій формування майбутнього; матеріальні та духовні цінності; глибокі переконання; не впадати в розпач, житейські негаразди; важливі чинники; неабиякий успіх; славетні українці; постулати; творець життя.

Висловлювання видатних людей

Життя людини — ось її характер.

Й. В. Гете

Люди з характером — це совість того суспільства, до якого вони належать.

Ч. Шваб

Характер людини найкраще пізнається по її поведінці у вирішальні хвилини.

Н. Шелгунов

Характер — це остаточно сформована воля.

Плутарх

Характером людини я називаю сукупність її моральних звичок.

А. Герцен

Копай всередині себе криницю для тієї води, яка зростає і твоєю оселю, і сусідську.

Г. Сковорода

Намагайся пізнати себе, намагайся розгадати свою природу.

Г. Сковорода

**ТВІР НА ТЕМУ: «НЕ ЖИВЕ ЩАСТЯ
У ДАЛЕКИХ КРАЇНАХ І В НЕБАЧЕНИХ
МІСТАХ, А В ТОБІ САМОМУ — УМІЙ
ТІЛЬКИ НИМ КОРИСТУВАТИСЬ»
(В. ШЕВЧУК)**

Олена БОНДАРЕНКО, завідувач лабораторії Центру зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти;

Наталія НЕСТЕРЕНКО, методист Черкаського міського методичного кабінету установ освіти

Варіант 1

*Наше щастя чи наше нещастя
залежить тільки від нас самих*

М. Монтень

Люди уявляють своє щастя по-різному: для когось — це успіх у всіх справах, визнання, слава; для когось — вигода, можливість розпоряджатися долями інших; для когось — багатство, гроші; а для когось — яскраве сонце та плюскіт теплих морських хвиль.

На мою думку, щастя знаходиться поруч, тільки потрібно його відчувати, бо іноді воно непомітне. Воно тихо дрімає в тобі; це дивні миті, які треба вміти знайти. Із таких крихітних скелець і складається вітраж нашого життя.

Яскравим прикладом цього може слугувати творчість Г. Сковороди: «Як хочеш бути щасливим, не шукай свого щастя за морями, не мандруй по єрусалимах», бо воно не тільки поруч із тобою, воно «всередині тебе»: у твоєму чистому серці, чесній душі.

Ця думка культивується автором у найрізноманітніших творах, зокрема в праці «Розмова, звана Алфавіт, чи Буквар світу», у байках, а також у латиномовних віршах, біблійних тезах, сентенціях, але, мабуть, найлаконічніше вона передана у формулі: «Щастя твоє і світ твій, і рай твій, і Бог твій всередині тебе є». За Г. Сковородою, спізнати щастя, досягти його — означає дослухатися до голосу серця — внутрішнього голосу, тобто сповна увійти «в храм свій», жити в гармонії зі світом, природою, Богом, людьми.

Прокинувшись від сну, бачу, що всі здорові; у вікно добрими очима заглядає ласкаве сонечко, воно ніби говорить, що попереду чудовий день; мені легко на душі, я щасливий. Чи багато людині в житті треба, щоб бути щасливою? Приголубила бабуся, поцілувала перед сном — і я засинаю, і мені так добре, відчуваю себе цілком щасливим. Оце і є щастя, яке знаходиться поруч з нами, у нас самих. М. Рильський писав: *«Яке це щастя — в radoщах земних трудів і днів співати кубок повний»*.

Щастя живе поряд з нами, тільки треба його відчути й розпізнати.

Варіант 2

Сміливі завжди мають щастя.

Іван Багрянний

На мою думку, щастя — це щось нематеріальне, його не можна побачити очима чи відчути на дотик, але воно живе в нас, тільки треба його відчути. Щастя таке важливе для кожної людини, ми живемо в очікуванні його й понад усе на світі хочемо, щоб воно пригорнуло й нас своїм крилом.

Видатний німецький письменник І. В. Гете сказав: *«Зупинися, мить! Ти прекрасна»*. Коли людина прагне зупинити час, коли вона вже нічого не хоче змінювати, щоб не порушувати гармонію у своєму житті, — це і є щастя. Людська уява часто змальовує щастя у вигляді чарівного синього чи блакитного птаха, який несе на своїх крилах саме те, чого б хотілося кожному з нас. Проте птах цей дуже полохливий: ледь устиг десь зупинитися — і вже знову злітає. Не кожен може зрозуміти, що щастя поряд з ним.

Яскравим прикладом людини, яка зрозуміла, що щастя поряд з ним, є головний герой вражаючого пригодницького роману Івана Багряного «Тигрлови». *«Літше вмерти біжучи, ніж жити гниючи»*, — ось життєве кредо сильної людини. Автор цього твору переконує читачів, що за будь-яких обставин людина повинна залишатися людиною, бо вона народжена для щастя й добра. І природні катаклізми, і свавілля тоталітарного режиму, і лють людолова — усе можна витримати, усе перемогти, якщо тебе надихає могутня воля до життя, якщо ти шукаєш своє щастя.

Ми бачимо Григорія в різних екстремальних ситуаціях. Інколи здається, що його муки на грані можливого! І тому цей «молодий тигр», неприручений, невідкорений тоталітарною системою, перемагає,

знайшовши своє щастя — кохану Наталку, бо *«сміливі завжди мають щастя»*.

Для мене щастя — завжди поруч, воно просте, його можна відчутти. Можна почуватися щасливим, отримавши високу оцінку, вигравши футбольний матч у паралельного класу або переглянувши улюблений кінофільм. Щастя — це посмішка мами й простягнута рука друга. Щастя — це родина, друзі, успішне навчання. Я щасливий, що є люди, які мене люблять і яких люблю я. Щастя для мене — це гарний настрій, добре проведений час.

Щастя — це життя, повноцінне й вільне, його не треба шукати в далеких країнах і небачених містах.

Варіант 3

*Щасливий не той, кого інші вважають щасливим,
а той, хто сам себе таким вважає.*

Сенека

Є думка, що істина народжується в суперечці. Я не намагатимуся доводити правдивість своєї думки шляхом суперечки, але спробую подискутувати.

Кажуть, коли падає зірка, то треба загадати бажання, допоки вона летить, і воно обов'язково збудеться. У кожної людини є своя заповітна мрія, але чи здійсненна вона, важко сказати. Хтось хоче бути успішним, хтось багатим, хтось здоровим, адже міра істинного щастя в кожного своя, і шлях до нього також у кожного свій. Не впевнена, що щастя всім сиплеться зоряним дощем. Мабуть, треба прикласти чимало зусиль, щоб стати на крок ближче до заповітної мрії, усвідомити сутність свого існування, зрозуміти самого себе й стати щасливим. Такої ж думки багато українських поетів, письменників.

Герой М. Стельмаха з роману «Правда і кривда» Марко Безсмертний, який пройшов сувору школу життя, стверджував, що щастя виборюється в праці, а правда утверджується в боротьбі. Але як віднайти той шлях, який приведе до справжнього щастя, які виправдані зусилля треба прикласти, щоб досягти гармонії із самим собою, з оточуючим світом і стати істинно щасливим? Важко сказати...

Більшість людей щастя вбачають у коханні. Але чи щаслива та людина, яка зуміла пізнати справжнє почуття, а потім через це ще й зазнала душевних мук? Л. Костенко в романі «Маруся Чурай» наділяє своїх героїв протилежними сприйняттями щастя. Для Марусі воно — світле й щире кохання, без якого дівчина не може жити (після зради коханого

готує собі отруту із зілля). Для Гриця, навпаки, — гроші, багатство, тому він найвищі неземні почуття щирої красивої Марусі проміняв на матеріальні цінності й заслав старостів до багатії дівчини. На мою думку, той, хто відчув у своєму серці кохання, уже пізнав щастя, навіть тоді, коли воно принесло біль. Це краще, ніж зовсім його не відчутти, адже любов осяває душу людини.

В. Симоненко стверджує, що людина без кохання — то пустоцвіт, навіть кохання без взаємності збагачує людину. Без любові, як і без сонця, немає життя на землі, немає й щастя, тому своїми поетичними рядками поет співає гімн цьому величому почуттю:

Нехай же буде з всіма нами любов:

Любов, як сонце...

І сонце, що встає, і серце, що кохає.

Щастям для Ліни Костенко була палка любов до життя, безцінність людини, що й стверджує поетеса своєю неповторною творчістю. Для В. Стуса щастя — служіння Україні, рідному народові, ось тому він вирішив «боротися, щоб жити», «померти, аби жити». В одному із листів до А. Малишка він писав: «Я визнаю, що заради щастя рідного народу я міг би всім пожертвувати, я знаю, що тут я вихований рідним хлібом...».

Я не розумію тих, для кого щастям є накопичення грошей, купівля автомобіля чи квартири, отримання посади будь-яким шляхом і за будь-яку ціну. Такі люди втрачають здатність бачити красу квітки в золотих проміннях вранішнього сонця серед поля, чути трепетний голос серця малої пташки навесні, яка співає пісню кохання, відчувати бажання подати руку тому, хто потребує допомоги. Матеріальні цінності необхідні для існування фізичного, а духовні забезпечують істинну гармонію життя. Я схиляю голову перед щастям людей із фізичними вадами, які на параолімпійських іграх із подолання певної дистанції, помітивши, що один маленький учасник упав і не міг звестися, повернулись назад усі до одного, підвели хлопчєня й направились гуртом до фінішу... Мов блискавкою, пройняло серця всіх глядачів милосердя й велич вчинку цих людей, обділених долею. Усі на трибунах піднялись і заплодували...

Я щаслива, бо радію зустрічам із друзями, бо розумію палкі погляди закоханих, бо відчуваю тепло ніжного дотику маминої долоні, бо маю потребу вирішувати проблеми й досягати успіху, бо мене приємно бентежить краса природи... Я щаслива, бо живу!

Я вважаю, що найвеличніше із благ, найцінніше щастя в людини — це її життя. Адже воно — мов та бездонна криниця з джерельною водою, яку п'єш і не нап'єшся вдосталь, мов книга, яку хочеться читати без урину, поринаючи в безмежний вир подій. Тільки за життя людина відкриває новий зміст, нову мудрість свого існування, може знову й знову радіти зустрічі зі світанком, із першим весняним струмочком, зі стиглою соковитою ягодою, з першою сніжинкою на долоні, з першим криком немовляти...

Усе це — твоє життя, яке наповнене глибоким змістом протиріч: любові й зради, добра й зла, ненависті й милосердя, щастя й горя, гармонії й дисгармонії. А сенс твого існування, і, можливо, доля залежатиме від того, як ти його будеш творити. М. Монтень стверджував: *«Життя саме по собі — ні добро, ні зло: воно однаково може бути і добром, і злом, залежно від того, на що ви самі перетворите його».*

Тези

Щастя — це головна мета, стержень, навколо якого обертаються всі інші людські наміри. Немає людини, котра не прагнула б бути щасливою.

Щастя — це не брати, а віддавати. Щастя — це відчувати себе в інших людях. Щастя — це діти. Щастя — це бачити їхні усміхнені обличчя.

Щастя — це коли тебе у важку годину підтримують. Щастя — це коли ти ростеш, розвиваєшся, прогресуєш та здобуваєш бажаний результат і його обов'язково високо оцінять. Щастя не можна торкнутися, тільки відчути.

Є такий стан людської душі, коли хочеться жити, злетіти в небо, сміятися й співати, дарувати свою радість усім, хто поряд. Таке почуття називають щастям. Але, мабуть, ніхто не може дати точного визначення цього поняття, як ніхто досі не визначив точно, що таке кохання.

У кожного з нас свої шляхи до щастя й своє розуміння його. Для одних — це матеріальний добробут. Для інших особисте щастя нерозривне із щастям усієї Батьківщини. Когось робить щасливим влада, улесливість підлеглих, гроші.

А яким незрівнянним щастям може бути кохання! Навіть інколи нерозділене (як в Івана Франка або Лесі Українки), воно здатне надихати на подвиги й на творчість. Тут ідеться не про фізіологічну потребу, а саме про духовне кохання, високе й чисте, за яке не треба червоніти.

Факти з літератури

Чистотою й благородством віє від високих душевних настроїв твору Лесі Українки «Лісова пісня». Це драма-феєрія про пошуки людиною щастя. Один із провідних мотивів — боротьба за щасливе вільне життя, красу людських почуттів.

Заради свого щастя Мавка відмовилася від усього — покинула рідний ліс, волю, красу; її велич у тому, що вона бореться за коханого, своє земне щастя, щастя, яке зовсім поруч. Кохання, що прийшло до Мавки, зробило її щасливою, але й посилює внутрішні страждання. Мавці даровано душу. Виникає питання: за що? За виплекане в собі кохання, щастя, за те, що навіть зневажена, її любов не перероджується в ненависть, помсту. Мавка бажає Лукашеві тільки добра — у цьому її велич над ним. А трагедія Лукаша в тому, що він зрадив не тільки Мавку, — він зрадив себе.

Серед творів Лесі Українки є невеличкий етюд про метелика, де розповідається, як маленьке створіння, що народилось у темнім льосі, уперше у своєму житті побачивши світло, вперто прагнуло наблизитися до нього й загинуло, влетівши в полум'я. Хтось із товариства, яке сиділо за столом і спостерігало за метеликом, зауважив: *«Дурному дурна і смерть»*. У відповідь на це почувся голос: *«А хіба розумніша була б його смерть, якби він навіки загинув у темнім льосі? Те світло спалило його, метелик рвався на простір. Він шукав світла та щастя!»*.

Оце поривання до світла, щастя, непримиренність до байдужості властиві й Лесі Українці, яка все життя була вірною девізові: *«Тільки в боротьбі життя і щастя»*.

Давня мудрість каже, що кожен — творець свого щастя. Із цим, мабуть, слід погодитися, тому що справжнє щастя — це передусім уміння любити життя й людей. Щастя — це відчуття своєї вагомості в суспільстві, уміння віддавати всі свої сили, душевне тепло, полум'я свого серця служінню людям. Така самовідданість, народжена високим гуманізмом, і робить людину щасливою. І все ж таки, де криється коріння справжнього щастя? Відповідь може бути одна: у праці. Ця думка, доведена самим життям, оригінально звучить у поетичній творчості М. Рильського (збірка «Троянди й виноград»). Автор упевнено говорить:

*У щастя людського два рівних крила:
Троянди й виноград, красиве і корисне.*

Героїня драми І. Котляревського «Наталка Полтавка» знайшла своє щастя, хоча їй, звичайно, довелося боротися за нього. У найскрутніших ситуаціях Наталка, виявляючи розум і винахідливість, зберігає почуття людської гідності, прагне утвердити особисту незалежність та зберегти глибоке почуття до Петра як найбільшу морально-етичну цінність. Вона розуміє, що шлюб, узятий з матеріального розрахунку, не може зробити її щасливою. Соціальна нерівність між нею та возним наштовхують її на думку: *«У пана така жінка буде гірше наймички... Буде кріпачкою»*. І Наталка використовує найменшу можливість для збереження свободи життєвого вибору й утвердження свого права на особисте щастя. І. Котляревський стверджує, що щастя в людей повинно бути різне, залежно від самої людини. Скільки на землі живе людей, стільки й різних уявлень про щастя. Так, наприклад, Микола вбачає своє щастя в можливості допомогти людям, у почутті людської гідності, прагненні до незалежності, сміливості, розумі й почутті солідарності із знедоленими та бідними. Петро вірний у коханні й ладен зробити все для Наталки. Так, він чотири роки поневірявся в наймах, складав копійку до копійки, аби тільки бути поруч з нею. Ідеал щастя для Петра такий же, як і в Наталки — дружнє, трудове життя з коханою людиною.

Г. Сковорода намагався вчити людей бути щасливими: мандрівний філософ бачив у досягненні щастя момент самопізнання й навіть самовиховання. У підґрунті щастя, на його думку, лежать душевність, сердечність, простота, скромність, але не приниженість, і, що дуже важливо, уміння розуміти власні бажання й посідати місце в житті, відповідне внутрішнім здібностям. Але останньому вчитися важко, хоча ідея ніби проста. Не кожен здатен дивитись у власну душу. *«Шукаємо щастя по країнах, століттях, а воно скрізь і завжди з нами, — писав він, — як риба в воді, так і ми у ньому, і воно біля нас шукає нас самих. Нема його ніде від того, що воно скрізь. Воно схоже до сонячного сльіва — відхили лише вхід у душу свою»*.

Для Володьки Лободи з роману «Собор» О. Гончара щастя — догодити начальству, а для Миколи Баглая святий обов'язок — зберегти для нащадків собор неймовірної краси.

В. Стус про своє життя, сповнене поневірянь, сказав: *«Це щастя: мати таку долю, як у мене... Чуюся добре, бо нікому не зробив зла, бо дбав не тільки про себе. І від того мені світло на душі»*.

Вбачають люди щастя й у боротьбі за ідеали. *«Лише боротись — значить жити!»* — таким було життєве кредо Каменяра.

Висловлювання видатних людей

Не живе щастя у далеких країнах і в небачених містах, а в тобі самому — умій тільки ним користуватися.

В. Шевчук

Жодна людина нещаслива, поки вона не вважає себе щасливою.

Марк Аврелій

У споруді людського щастя дружба зводить стіни, а любов утворює купол.

Козьма Прутков

Я зрозумів одну нехитру істину. Вона в тому, щоб творити так звані дива своїми руками.

О. Грін

Співчуття є найголовніший і, може, єдиний закон буття людського.

Ф. Достоевський

Наше щастя чи наше нещастя залежить тільки від нас самих.

М. Монтень

Щастя — вінець відважних.

Французьке прислів'я

Не шукай щастя за морем.

Г. Сковорода

Яке це щастя — в radoцax земних трудів і днів спивати кубок повний.

М. Рильський

Щастя — для одних ілюзія, а для інших мрія.

О. Некрот

Навчити людину бути щасливою не можна, але виховати її так, щоб вона була щасливою, можна.

А. Макаренко

Люди можуть бути щасливі лише за умови, що вони не вважають щастя метою життя.

Дж. Оруелл

Ти шукаєш своє щастя, не помічаючи, як близько воно знаходиться.
В. Пірат

Робити щасливими інших — ось найвірніший спосіб стати щасливим на цьому світі; бути добродійним — означає піклуватися про щастя собі подібних.

П. А. Гольбах

Ніщо не є хорошим або поганим, лише наше власне сприйняття проводить таке розмежування. Велика частина людей щаслива лише настільки, наскільки вона сама дозволила собі це.

В. Шекспір

*З усіх людей найбільше я щасливий,
будую білий калиновий міст.
Мій дім скляний не з казки, лиш правдивий.
Великої моєї філософії
такий безглуздий зміст.*

Б.-І. Антонич

*Хлюпа щастя
дзвінкою хвилиною,
ніби тут вікувало воно —
не життя тобі, а іділія,
як в поганих книжках
чи в кіно.*

В. Симоненко

*Щастя, а де ти живеш? Горлиці, скажіте!
Вівці у полі пасеш? Голуби, звістіте!
О щастя — наш ясний світ,
О щастя — наш красний цвіт!
Ти мати і дім, появися, покажися!
Щастя, а де ти живеш? Мудрії, скажіте!
Чи в небі ти тиво п'єси? Книжники, возвістіте!
О щастя — наш ясний світ,
О щастя — наш красний цвіт!
Ти мати і дім, появися, покажися.*

Г. Сковорода

Українська мова за новою програмою

10 клас

Увага! Пропонуємо книжку!

Увага! Пропонуємо книжку!

Збірник пропонує розробки уроків за новою програмою. Основний акцент зроблено на стилістику та культуру мовлення. Уроки демонструють практичне застосування різних педагогічних прийомів, систем завдань і вправ.

Пропоноване видання найефективніше може бути використане вчителями-словесниками, методистами, студентами.

Придбати книжку можна в обласних представництвах видавництва «Шкільний світ» або у Києві за адресою: вул. Бастіонна, 15.
Довідки за телефоном: (044) 286-45-94.

Навчальне видання

Бібліотека «Шкільного світу»

Підготовка до ЗНО: власне висловлювання

Дизайнер обкладинки Л. Карасьова

Верстка О. Батухтіна

Літературний редактор Ю. Панченко

Коректор Ю. Дудар

Набір О. Чигрин

Формат 60×84/16.

Умовн. друк. арк. 6,51. Наклад 1200 пр.

Зам. 606.

ТОВ Видавництво «Шкільний світ»

01014, Київ, вул. Тимірязевська, 2

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру

видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

серія ДК № 775 від 21.01.2002

Видруковано з готових діалозитивів в ОП «Житомирська облдрукарня»

10014, Житомир, вул. Мала Бердичівська, 17

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру

видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

серія ЖТ №1 від 06.04.2001

ЯК ПРИДБАТИ КНИЖКИ ВИДАВНИЦТВА «ШКІЛЬНИЙ СВІТ»

1. ПЕРЕДПЛАТИТИ ЗА «КАТАЛОГОМ ВИДАНЬ УКРАЇНИ», який є в кожному поштово відділенні. У розділі «Газети України» знайдіть Вашу улюблену фахову газету за назвою предмету, який Ви викладаєте. А трохи нижче шукайте книжкову серію цієї газети. Наприклад, якщо Ви математик, то, відповідно, Ваша газета – «Математика», а книжкова серія – «Математика. Бібліотека». Якщо Ви працюєте у дитячому садку, Вам потрібна серія «Дитячий сад. Бібліотека». Якщо Ви очолюєте методичну службу райво, спеціально для Вас створена серія «Участь у освіті. Бібліотека». Учителям сільської школи слід ознайомитися з книжковою серією «Сільська школа. Бібліотека», учителям географії – «Краєзнавство. Географія. Туризм. Бібліотека», початкових класів «Початкова освіта. Бібліотека», а класним керівникам «Шкільний світ. Бібліотека».

2. КУПИТИ книжки безпосередньо у видавництві, або звернутися в одне з наших представництв, які є в усіх областях України.

Місто, область	Представник	Телефони
Вінницька	Гаврилук Олена Андріївна	сл. тел.: (0432) 67-18-13
Волинська	Майко Світлана Михайлівна	сл. тел.: (03322) 4-71-52; моб. тел.: 097-472-28-46
Дніпропетровська	Банковська Алла Аркадіївна	сл. тел.: (056) 776-84-18; моб. тел.: 096-373-16-33
Дніпропетровська	Сьомова Раїса Сергіївна	сл. тел.: (062) 304-21-14; моб. тел.: 097-524-38-52
Житомирська	Білецька Леся Володимирівна	сл. тел.: (0412) 47-36-58; моб. тел.: 097-325-82-16
Закарпатська	Лемак Марина Василівна	сл. тел.: (03122) 3-73-38; моб. тел.: 050-927-79-53
Запорізька	Круть Тетяна Валеріївна	сл. тел.: (061) 220-51-88; моб. тел.: 066-301-81-87
Івано-Франківська	Скоморовська Наталія Богданівна	сл. тел.: (03422) 3-11-84; моб. тел.: 097-510-38-72
Кіровоградська	Супрун Людмила Миколаївна	сл. тел.: (0522) 24-66-08; моб. тел.: 093-849-04-81
Луганська	Бондарева Людмила Миколаївна	сл. тел.: (0642) 50-52-18; моб. тел.: 097-482-54-59
Львівська	Синьова Ірина Іванівна	сл. тел.: (032) 243-71-11; моб. тел.: 097-477-01-49
Миколаївська	Гоцуляк Марія Федорівна	моб. тел.: 097-559-71-31
	Ацабріка Ірина Федорівна	сл. тел.: (048) 729-45-12; моб. тел.: 067-785-61-56
Одеська	Антонішина Лілія Михайлівна	моб. тел.: 097-265-25-40
	Стадник Світлана Михайлівна	сл. тел.: (05322) 2-49-56; моб. тел.: 097-512-29-74
Рівненська	Подкопаєва Тетяна Віталіївна	сл. тел.: (0362) 43-80-54; моб. тел.: 097-398-22-96
Сумська	Собина Ганна Дмитрівна	сл. тел.: (0542) 65-88-91; моб. тел.: 099-036-26-10
Тернопільська	Сіньковська Інна Михайлівна	сл. тел.: (0352) 43-57-83; моб. тел.: 097-523-59-39
Харківська	Столяренко Ганна Андріївна	сл. тел.: (057) 756-89-69; моб. тел.: 097-502-03-86
	Фоміна Лариса Анатоліївна	сл. тел.: (0-552) 41-08-11; моб. тел.: 050-952-54-05
Херсонська	Неннова Олена Василівна	моб. тел.: 066-377-65-68
	Ганчевська Марина Павлівна	сл. тел.: (0382) 76-48-51; моб. тел.: 050-611-50-07
Черкаська	Бондаренко Олена Андріївна	сл. тел.: (0472) 64-76-22; моб. тел.: 097-773-79-50
Чернівецька	Морочковська Лариса Анатоліївна	сл. тел.: (037) 290-23-17; моб. тел.: 097-386-50-57
Чернігівська	Петрова Олена Семенівна	дом. тел.: (0462) 77-54-57; моб. тел.: 097-513-33-94
м. Гілла Церква	Терехова Ольга Олександрівна	сл. тел.: (04563) 5-30-52; моб. тел.: 097-689-03-15
м. Чернітин	Бикова Тетяна Захарівна	моб. тел.: 068-922-97-16; 097-658-53-15
м. Імферополь	Васьків Тетяна Федорівна	сл. тел.: (0652) 27-33-70; моб. тел.: 050-645-67-81

3. ВИ МОЖЕТЕ ЗАМОВИТИ будь-які книжки поштою. Для цього зателефонуйте у видавництво за тел.: (044) 284 24 50, або надішліть sms-повідомлення такого змісту: «Хочу замовити книжки» на номер 067 408 84 73, і ми вам передзвонимо. Ви отримаєте книжки післяплатою поштовою.

Наша адреса:

01014, м. Київ, вул. Багнаторна, 15, «Шкільний світ»

- Загальнопедагогічний напрям
- Управління
- Дошкілля
- Початкова освіта

- Гуманітарний напрям
- Природничо-математичний напрям
- Психологія
- Соціальний педагог

СІЧЕНЬ

- Шкільна бібліотека. Інформаційний та виховний центр школи
- Класному керівнику. Виховні години. 5—7 класи
- Сценарії заходів
- імідж сучасного вчителя. *Л. Мартинець*
- Школа майбутнього
- Музей у дошкільному навчальному закладі
- Інтегровані уроки. 1—4 класи
- Підготовка до ЗНО. Власне висловлювання
- Трудове навчання. Українська вишивка. 5—11 класи
- Оригінальні математичні завдання. 5—11 класи
- Програмуємо в Скретч. Ігри, анімація, діалоги
- Уроки біології. 10 клас. II семестр
- Рухливі ігри для учнів. 5—9 класи
- Психологія дитячих страхів. *Н. Пов'якель, О. Скляренко*
- Інструментарій соціального педагога. *М. Зайченко*

ЛЮТИЙ

- Технології громадянського виховання
- Свята. Весняна палітра
- Педагогічний глосарій
- Громадсько-активні школи
- Самодіяльні ігри дитини. *К. Карасьова, Т. Піроженко*
- Інтерактивні уроки у початковій школі
- Ігри в середній школі
- Вчимося писати німецькою (ділова німецька)
- Дистанційне навчання — це просто. *В. Габрусев*
- Хімія каменю
- Діагностика навчальної мотивації учнів та студентів. *Л. Дзюбка, Л. Гриценчук*

БЕРЕЗЕНЬ

- Класному керівнику. Виховні години. 8–9 класи
- Авторські сценарії для музично-драматичного театру
- Формування соціальної компетенції старшокласника. *Н. Кнопп*
- Інноваційні підходи до організації навчального процесу. *В. Ковальчук*
- Розкажемо без прикрас про те, як казка в гості прийшла до нас. *С. Садовенко*
- Година здоров'я. Для учнів 2–4 класів

КВІТЕНЬ

- Планування роботи позашкільного начального закладу
- Національне виховання учнівської молоді
- Художня культура для старшокласників: ігри, розваги та творчі завдання
- Мультимедійна дошка
- Цікава хімія. *М. Василега*
- Ділова людина. Програма занять для 10–11 класів. *Л. Мартинець*
- Перші кроки англійською
- Ходить гарбуз по городу. *В. Любарова*

ТРАВЕНЬ

- Тезаурус. Інноваційні технології навчання
- Свята. Осіння палітра
- Управлінський калейдоскоп: педради, моніторинги, атестації, накази
- Супровід розвитку дітей раннього віку в дитячому садку. *Т. Гурковська*
- Перші кроки німецькою
- Українська мова за новою програмою. 11 клас
- Збірник олімпіадних задач з інформатики. *Ю. Пасіхов*
- Структуровані конспекти з біології. 11 клас
- Учителю фізкультури. Конспект уроку
- Алгебра за новою програмою. 11 клас. *С. Яценко*
- Соціально-психологічні театри. Збірник

ЧЕРВЕНЬ

- Класному керівнику. Як згуртувати колектив
- Планування роботи ЗНЗ на навчальний рік
- Предметні декади в школі. Організація та проведення
- Секрети, секретики про найважливіше. Цікаві уроки філософії для дітей. *Н. Гавриш*
- Нестандартні уроки з мови. 2–4 класи
- Українська література за новою програмою. 11 клас. I семестр
- Творчі проекти. Банк ідей
- Біологія. Уроки. 10 клас. I семестр
- Робота психолога з дошкільниками. *О. Проценко*

З питань розповсюдження звертайтеся за тел.: